

X 7,17a

IGU INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE
EDVARDA KARDELJA V LJUBLJANI

TEORETSKA IN METODOLOŠKA IZHODIŠČA SOCIALNOGEOGRAFSKEGA
PROUČEVANJA

mag. Anton Gosar

Ljubljana, december 1983

ite

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE EDVARDA KARDELJA V LJUBLJANI

**URP 5.3.1. USMERJANJE DRUŽBENEGA IN EKONOMSKEGA RAZVOJA
SRS IN SFRJ**

**PS 5.3.2.13. Socialnogeografska in političnogeografska
diferenciacija slovenskega etničnega ozemlja**

1. Tematski sklop: Regionalni razvoj

**1.1. TEORETSKA IN METODOLOŠKA IZHODIŠČA SOCIALNOGEOGRAFSKEGA
PROUČEVANJA**

Nosilec:
dr. Vladimir Klemenčič

Direktor:
mag. Rado Genorio

Ljubljana, december 1983

Nosilec: dr. Vladimir Klemenčič

**Sodelavci: mag. Anton Gosar
mag. Rado Genorio**

Avtor teksta: mag. Anton Gosar

Strokovni prevodi: mag. Anton Gosar

KAZALO

	Stran
I. UVOD	1
II. STROKOVNI PREVODI IZ TUJE LITERATURE	7
1. Položaj in pomen socialne geografije (Hans Bobek)	8
2. Pokrajnotvorne silnice skupin in oseb v kulturni pokrajini (Erich Otremba).....	27
3. Prispevek k "münchenski" koncepciji socialne geografije (Günter Leng-Kiel)	45
4. Nemška socialna geografija in njena teoretična izhodišča ter njen odnos napram sociologiji in antropogeografiji (Eugen Wirth-Erlangen)..	56
III. SOCIALNA GEOGRAFIJA V SLOVENIJI	84
BIBLIOGRAFIJA	90

I. UVOD

Slovenska geografija je v svojem dinamičnem razvoju v zadnjih dveh desetletjih prišla iz tako imenovane morfološke faze v funkcionalno in procesološko fazo razvoja. Na ta način se je vključila v razvojne tokove geografske znanosti po svetu. Na hiter in včasih nekompromisen trend v tej smeri dokazujejo tudi dokaj številni polemični prispevki, ki v zadnjem času opredeljujejo slovensko geografsko znanost. Mednje spadajo nedvomno objave izpod peres Svetozarja Ilešiča, Vladimirja Klemenčiča, Ivana Gamsa, Igorja Vrišerja, Mirka Paka, Dušana Pluta, Fedorja Černeta in drugih avtorjev; "Geografski vestnik" in "Geografski obzornik" sta, poleg "Geographice Slovenice", objavila najmanj 20 člankov o teoriji in metodologiji v geografski znanosti. Malo pa je takih, ki bi izhajali iz dilem in problemov inozemskih geografskih šol, kjer podobno kot pri nas čutijo preobrat v zahtevah geografskega raziskovanja. Edino izjemo predstavljajo v tej smeri članki S. Ilešiča in dčoma I. Vrišerja, ki spremljata predvsem dogajanja na evropskem vzhodu.

Izvzemši bližnjo Münchensko socialno-geografsko šolo, pa so nam dileme povezane s teorijo in metodologijo geografskega proučevanja na zahodu, predvsem o severno in zahodnoevropskem prostoru precej tuje. Žal v preteklih letih nismo sledili razvoju geografske znanosti v Angliji (Chorley, Kennedy...) oziroma nasploh v anglosaksonskih deželah (Hagget, Johnson...), niti na Švedskem (Hagerstrand in Lundska šola...), ali kje drugje na severozahodu Evrope. Edino področje, ki smo ga slovenski geografi zasledovali, se vanj vključili in internacionalno tudi afirmirali je področje tako imenovane dunajsko-Münchenske šole socialne geografije (Bobek, Rupert, Hartke...). Delovni proces smo v preteklosti zasnovali, vsaj na področju družbene geografije, v smeri takih raziskav, ki so temeljile na osnovnih konceptcijah socialnogeografskega proučevanja.

Na jugoslovanskih tleh (Omiš, Ohrid) so se oblikovale in preverjale nekatere fundamentalne koncepcije socialne geografije ("Geografija prostega časa"...), oziroma so bile objave v našem strokovnem časopisju (Geographica Slovenica, Geographical Papers...) tisti poligon za polemične članke o geografski poti v prihodnost.

Danes, ob uradni dvajsetletnici socialne geografije v Sloveniji, ki je tesno povezana tudi z ustanovitvijo Geografskega inštituta Univerze, ugotavljamo, da smo zastali v teoretični opredelitvi in metodološkem razvoju socialne geografije. Samokritično lahko ugotovimo, da smo se razdajali v drobnih delih, ki so resda pravilno socialnogeografsko zasnovana, a vendar ne nudijo osnove za nadaljnjo ideološko bistritev. Ogromno je bilo narejenega, zbranega, obdelanega; številna so bila terenska dela, kartiranja, anketiranja; napisanih je bilo ogromno raziskav, ki so z lahkoto našle kupca, člankov in predstavitev v tujini pa je bilo več desetin. Lahko rečemo, da je, vsaj kar se kvantitativnega in empiričnega ter aplikativnega dela tiče, slovenska socialna geografija, naslanjajoč se na izhodišča predvsem Münchenske socialnogeografske šole, nadpovprečno uspešna. Celo učitelji našega stila dela Ruppert, Meier, Schaffer, Wolf, Polensky in drugi so zastali v delu, medtem ko smo v Ljubljani (Klemenčič, Vrišer, Pak, Jeršič) in Mariboru (Belec, Bračič, Kert, Olas) neumorno delali nsprej, zbirali in gradili predvsem problemsko zasnovane empirično regionalne temelje socialne geografije v Sloveniji.

Zato je prišel čas, ko bi bilo treba ovrednotiti preteklo delo iz izhodišč in teoretičnih predpostavk socialne geografije, jo tudi opredeliti po kvaliteti in najti, oziroma izdelati pota za racionalnejšo, vendar teoretično bolj poglobljeno in aplikativno še bolj uporabno delo. Nisem namreč prvi, ki ugotavlja, da sodi med deficitarna področja geografije nedvomno teorija, predvsem teorija socialnogeografskega proučevanja, saj se zaradi izredno hitrega razvoja stroke, zaradi vedno bolj prisotnih zahtev po aplikaciji znanstvenih dosežkov, z vse bolj prisotnim brisanjem

nekdaj trdnih meja med strokami in nenasadnje tudi zaradi poseganja drugih strok na delovna področja geografije, povečuje potreba po teoretski in metodoloških zasnovah socialne geografije. Pedagoški delavci na oddelku za geografijo Filozofske fakultete - predvsem tisti, ki združujejo delo v Katedri za družbeno geografijo in delavci in sodelavci Inštituta za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani so se zedinili v nameri, da posvetijo v naslednjih dveh letih vso pozornost teoretični in metodološki nadgradnji socialne geografije v Sloveniji.

Na tem mestu je umestno vprašanje o temeljnem konceptu in principih socialne geografije - vede, ki je razvijajoč se iz kulturne in družbene geografije, našla v svetu veliko odzivnost in uporabnost. Princip socialnogeografskega opazovanja, zbiranja, analiziranja, opredeljevanja in ugotavljanja je tesno povezan s človekom, njegovimi karakteristikami in udejstvovanjem v prostoru. Izhaja namreč iz predpostavke, da je človek glavno gibalno v nekem historično podedovanem kulturnem prostoru moderne industrijske, a tudi klasično agrarne družbe. Človek v okviru svojih umskih, tehničnih in finančnih zmožnosti ter po lastni iniciativi v okviru skupinskih ali družbenih interesov vpliva na funkcijsko namembnost prostora, ga preoblikuje in preureja tako, da ustreza prej ali slej interesu dominantne družbene skupine, sloju, družbi. Ta princip se uporablja tudi za razjasnjevanje podedovane kulturne pokrajine. Pokrajinstvene dejavnike družbenega sklopa enačijo v vseh kategorijah s pokrajinstvenimi dejavniki fizičnega sveta.

Izhajajoč iz te predpostavke vidimo, da je v središču proučevanja socialne geografije človek, njegovo delo in njegovi rezultati. Izkaže se celo, da socialni geografi ne streme toliko po opredeljevanju statistično oprijemljivih, oziroma le enkratnih ali enostranskih populacijskih dejavnikov, ampak streme za tem, da bi jim sledili v prostoru in času, da bi jih komparativno uporabili za dokazovanje nekega zapaženega problema.

Večkrat posvečajo manj pozornosti že na prvi pogled karakterističnim in zaznavnim elementom pokrajine, ampak usmerijo težišče raziskave v smer, kjer le-ta zajame predvsem človekove aktivnosti, oziroma vedenje, snovanje, ravnanje, ali reagiranje. Tem funkcijam v prostoru, ki še zdaleč niso le abstraktni pojmi, pravijo "osnovne človekove funkcije dejavnosti". V okviru njih zasledimo sedem kategorij aktivnosti:

1. bivanje
2. delo
3. oskrba
4. izobraževanje
5. rekreacija
6. potovanje
7. življenje v družbeni skupnosti,

ki svojsko v okviru pripadajočih interesnih ali socialnih skupin oblikujejo in ustvarjajo današnje sliko kulturne pokrajine. Na tem mestu moramo ugotoviti, da posveča socialna geografija posebno pozornost različnim, nasprotujočim si dejavnikom v prostoru ter borbi interesov, ki jih različni informacijski sistemi, zavestne in podzavestne želje posameznikov, interesnih skupin in širše družbe bijejo za primat in njim ustrezen dominanten razvoj v pokrajini.

Slovenski socialni geografi, zbrani v teamu iz prej omenjenih inštitucij, smo se odločili, da zastavljeno si nalogo opredelitve teoretičnih in metodoloških stališč socialne geografije zastavimo v naslednjih delovnih fazah, o katerih bomo v zaključku prvoletne raziskave podrobneje spregovorili.

Prva faza dela, ki je pred nami, je tesno povezana z zgodovinskim ozadjem, s temeljnimi opredelitvami in z bojem mnenj o usmerjenosti, dejavnosti in namembnosti socialne geografije. Delo naj bi zajelo bibliografsko najbolj zanimive prispevke iz preteklosti in sedanosti. Ta pregled naj bi obsegal bibliografski del, ki bi temeljil na preko sto bibliografskih enotah,

dostopnih v naših knjižnicah in ki bo obravnaval teorijo geografije s posebnim poudarkom na teoretskih in metodoloških izhodiščih socialne geografije. Zaradi snovanja naše socialne geografije na temeljih dunajsko-münchenske šole bo težišče bibliografskega pregleda namenjeno nemškemu jezikovnemu področju. Pri tem izhajamo tudi iz dejstva, da je ta šola imela odmeven vpliv tudi na anglosaško in romansko jezikovno področje in da je zašla nemalokrat v navzkrižni ogenj tudi slovenskih in jugoslovanskih ideologov geografije.

Drugi del te faze dela vsebuje štiri zbrane prispevke o temeljnih nalogah socialne geografije tako kot so se izoblikovale po drugi svetovni vojni. Prevodi omenjenih del se prvič pojavljajo v enem ^{od} jezikov jugoslovanskih narodov in narodnosti in so ne samo po mnenju tukajšnjih sodelavcev, ampak tudi po izjavah in citatih geografov drugih dežel temeljni za razumevanje koncepcije socialne geografije. Začenši s prispevkom Hansa Bobeka o "pomenu in stanju socialne geografije", preko članka Ericha Otrembe o "pokrajinstvenih silnicah skupin in posameznikov v kulturni pokrajini", do diskusije do "koncepciji münchenske socialne geografije" izpod peresa Gunterja Lenga. Na tem mestu bi bilo umestno posvetiti pozornost knjigi Maierja, Paeslerja, Schafferja in Rupperta "Socialna geografija" (Braunschweig, 1977), ki časovno in vsebinsko spada med prej omenjena dela in k zadnjim prispevkom. Na srečo je knjiga v uredništvu in prevodu Ivana Cerkveniča izšla lansko leto v srbohrvatskem jeziku in je zatorej vsem dostopna (Zagreb, 1981) ter zato ni bilo potrebe, vsaj za sedaj še ne, po slovenskem prevodu. In končno je tu zadnja daljša in poglobljena razprava Eugena Wirtha o "nemški socialni geografiji, o teoretičnih zasnovah ter o odnosih med sociologijo in geografijo prebivalstva." Omenjena dela si sledijo v časovnem zaporedju in verno kristalizirajo razvoj socialne geografije, stranpota in kritike vse do

današnjih dni. S tem bi zaključili pregled celovitega razvoja socialnogeografskega raziskovanja in utemeljevanje le-tega v tujini.

Zadnji del raziskovalne naloge pa bo v zaključki nakazal smerice nadaljnjega proučevanja teoretskih in metodoloških izhodišč v Sloveniji.

II. STROKOVNI PREVODI IZ TUJE LITERATURE

Izhodišče za pripravo teoretsko metodoloških osnov socialno-geografskega proučevanja predstavljajo strokovni prevodi temeljnih teoretskih del s področja socialne geografije:

1. HANS BOBEK: "Položaj in pomen socialne geografije" v "Erdkunde", stran 118-125, Braunschweig 1948, ter ponatis v "Sozialgeographie" (urednik W. Störkebaum), str. 44-62, Darmstadt 1969.
2. ERICH OTREMPA: "Pokrajnotvorne silnice skupin in oseb v kulturni pokrajini" v zborniku: Deutscher Geographentag, Köln 1961, in ponatis v "Sozialgeographie" (urednik W. Störkebaum), str. 104-121, Darmstadt 1969.
3. GUENTER LENG: Prispevek k "münchenski" koncepciji socialne geografije v "Geographische Zeitschrift" 61, zvezek 2, stran 121 - 134, Wiesbaden 1973.
4. EUGEN WIRTH: Nemška socialna geografija in njene teoretična izhodišča ter njen odnos napram sociologije in antropogeografije, v "Geographische Zeitschrift", letnik 65, zvezek 3, str. 161 - 167, Wiesbaden 1977.

1. Položaj in pomen socialne geografije¹ (Hans Bobek)

Splošno je znano kako nepomembno vlogo je imel doslej termin "družba" ter z njim povezani in izpeljani pojmi v nemški geografiji. Zadovoljevali smo se predvsem s splošnimi in najbolj izrazitimi opredelitvami recimo skupin ljudi, naselbinskih združb, dežel, narodov in verskih združenj. Če smo bili prisiljeni v okviru obsežnih strokovnih raziskav gospodarstva in naselij v posameznih deželah proučevati specifične skupine ljudi potem smo največkrat opredeljevali to skupino kot nekaj danega. Zdelo se nam je neumestno spraševati po stališču posameznih skupin ljudi v okviru geografije, niti nismo vpeljali specifičnih metod, ki bi njihov položaj osvetlili, še manj pa nam je bilo do tega, da bi njim in tovrstnim raziskavam namenili v sistemu antropologije določeno mesto in prostor. Resnih poizkusov, da bi položili pota in most na drugo stran k družboslovnim znanostim, recimo k sociologiji skorajda ni bilo pa čeprav so se tam in v geografiji ukvarjali s človekom, oziroma ljudmi ter njihovimi dejavnostmi.²

¹izšlo v: "Erdkunde", stran 118-125, Braunschweig 1948; ponatis v Sozialgeographie, urednik W. Storkebaum, Dormstadt 1969, str. 44-57.

²Na tem mestu moramo omeniti le P.H. Schmidta (Uvod v splošno geografijo gospodarstva, Jena 1932). Uvod v poglavje v "Sociogeografiji" v okviru dela knjige o splošni antropologiji (H. Hassinger) pomeni sicer tudi korak v tej osnovi, a je izpeljava tega problema še dokaj nezadovoljiva (Potsdam 1933, zvezek II.). Novejše poizkuse omenjenih opredelitev bomo omenjali kasneje (R. Busch-Zantner). S sociološke strani je iskal poti k geografiji A. Guenther (A. Guenther: Družbe alpskega sveta, Jena 1930).

V mnogo močnejši obliki obstajajo povezave med sociologijo in geografijo v Angliji in Franciji. Po mojem mnenju v korist obeh strokovnih smeri. Če se nam zdi, da so francoski regionalno geografski prikazi, vsaj večina izmed njih, posebno lepo zaokroženi in pretehtani - tudi antropogeografski deli - ne moremo mimo dejstva, da gre iskati zaaluge zato v nemajhni meri prav v odprtosti geografske znanosti napram socialnim problemom. Tudi v splošni "geografiji človeštva" (Geographie humaine) prihaja ta aspekt nedvomno v ospredje.³ Kakšen pomen je imel ta pristop se odraža v delih in znanstveni smeri francoskega sociologa - amaterja F.LE-PLAY-a. Na to šolo je pri nas opozoril J.SÖLCH.⁴

Tudi v okviru nemške geografije ni primanjkovalo podobnih vzpodbud, saj jih omenja že W.H.RIENL v svojih klasičnih študijah o "deželah in ljudeh", ki so izšle v njegovem zvezku "Popotovanja" (Wanderbuch).⁵ Njegove "študije kultur" bogati opisujejo tovrstne poizkuse in povezave. Toda bil je na splošno bolj politik kot sistematik geografske stroke, tako, da svoje geografske usmeritve ni potegnil za seboj. Povedati pa je treba tudi, da je bila v tistem času nemška geografija povsem, v takrat aktualnih vodah "prirodnih znanosti", ki niso bile zmožne pobrati in porabiti vsaj nekaj zlatih zrn iz vzpodbud, ki jih je ponujal avtor "Popotovanj".

V kolikor je bil človek takrat le objekt geografskega proučevanja je bilo to storjeno v ozkih RITTER-jevih miselnih smernicah, ki so bile kasneje po F.RATZEL-u uokvirjene dopolnjene in poglobljene v uveljavljenem pozitivnem in geografskem determinizmu.

³Citiram na primeru A.DEMANGEON-a

⁴J.SÖLCH: Povezava geografije in družbenih ved v Angliji. "Geographische Zeitschrift", str. 145, Berlin 1930.

⁵vklučeno v prvi in četrti del njegove "Zgodovine narodov" kot osnova za nemško socialno politiko. 12.izdaja, Stuttgart 1925.

F. RATZEL pa ni našel poti k pojmu "družba". Za njegova geografska dela je značilno, da so bili zgodovinski dogodki in spremembe sicer vsebinsko povezane z elementi človeštva v prostoru. To pa je bila - čeprav je odlično obvladal formuliranje in predstavitve vsebine o neposrednem součinkovanju dejavnikov v prostoru - v končni konsekvenci le brezizhodna ulica. Kljub temu je s svojimi idejami močno populariziral geografijo in jo uvedel v celo vrsto raziskav, ki so jih vršile sorodne stroke. Brezciljnost njegovih idej se je odrazila predvsem pri ameriških "okoljaših" - environmentalistih - ki so sledili njegovi poti do konca.⁶ Podobno se je godilo "geopolitikom", ki smo jih še pred kratkim videli kako iščejo izhod iz zavržene situacije.

Vzroke za brezizhodnost takega koncepta ne gre iskati v zastavljenem problemu: vedno bo očitni vpliv narave na človeško bit potem fizičnih in oživiljenih prostorskih dejavnikov. Toda metoda dela ni bila zadovoljiva, saj je zapostavljala in opredeljevala odnose le na konkretnem prostoru in skozi zgodovino opredeljeno človeško dejavnost. Ne gre pa prezreti nujnega analitičnega pristopa, ki bi moral upoštevati vmesne spoje in učinke z vsemi specifičnimi dejavniki, ki jih le-ti vsebujejo. Potrebno bi bilo analizirati človeške dejavnike (Faktor Mensch). To pomanjkljivost RATZEL in njegovi učenci niso dojeli.

Dolgotrajna je bila pot geografije iz brezciljnega položaja. Cilja pa še zdaloč nismo dosegli. Oteženo nam je delo v tej smeri, ker smo dalj časa težili k temu, da bi človeštvo ne bilo objekt geografskega proučevanja. Človeštvo smo odrinili etnografiji s katero najdemo vedno manj skupnih interesov. Njihova spoznanja so postala vedno manj uporabna v geografiji. Podobno kot dela socialne ekonomije, ki je v svoji "historični smeri" večkrat objavljala omembe vredne regionalne študije, ki pa smo jih vse premalo uporabljali. Najmanj vzpodbud pa smo

⁶ primerjaj G. PFEIFER: Razvojne tendence v teoriji in metodah regionalne geografije v Združenih državah Amerike po I. svetovni vojni, v Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde, str. 94, Berlin 1938.

umestno pričakovali od nemške sociologije, ki se je vedno očitneje usmerjala v abstraktno teorijo; v nasprotju z evropsko-ameriško sociologijo, ki je bila z LA PLAYEVO raziskovalno metodo usmerjena h konkretnemu objektu veliko bolj uporabno.

Če se zdi, da je pot preko geografske znanosti za stališča družbenih ved daljšnica, pa to za lastno geografsko stroko ni. Kajti odpira nam tisto delovno področje za katerega čutimo, da stoji danes v središču geografske znanosti. Če nam bo uspelo ponovno najti in utemeljiti zvezo k družbenim strokam bo ta povezava trdnjša kot kdajkoli poprej.⁷

Pot k temu cilju vodi preko opazovanja in opisov dežele kot jo je v Nemčiji predstavilo že nekaj avtorjev: O.SCHLÜTER, S.PASSARGE in drugi. Izhodišče naj nam bo pojmovna delitev naravne in kulturne pokrajine! To pomeni zavestno izpostavitve človeka kot najpomembnejšega pokrajinetvornega dejavnika. Zdi se nam, da se pokrajinopisne, posebno pa še kulturnopokrajinske raziskave dopolnjujejo v naslednjih treh pristopih: v tipološko-fiziognomskem, funkcionalnem in genetičnem. Vsi trije pristopi so nesporno pomembni, saj gradijo sosljudno sistem, se dopolnjujejo ter omogočajo šele skupno popolno razumevanje, oziroma zadovoljivo razlago za pokrajino, ki jo je preoblikoval človek.

Z funkcijskim pristopom, ki smo ga najprej uporabljali v študijah o "geografski naselij" mi je danes predvsem plodonosen v "ekonomski geografiji" smo zastavili pomemben korak: kajti za vsako posamezno funkcijo stoji njen nosilec (Funktionsträger).

⁷Pojem "ponovnega snidenja" ima svojo utemeljitev v tem, da je že v času njenega opisovanja dežel - Narodov - in držav, vse od Herodota do Büschinga veljalo pravilo, da so opisi vključevali tudi družbene razmere posameznih dežel in narodov.

Sčasoma dojemamo, da to ni "človek" utelešen v eni osebi, ali naveda neka anonimna ljudska moč, ki deluje povsod enakomerno in vsestransko temveč, da imamo opravka s skupinami ljudi, ki se v prostoru udelejujejo - delujejo.⁸

Nadalje spoznavamo, da omenjene skupine ljudi enakih vzgibov niso izolirane, temveč se združujejo v specifične, konkretne, zgodovinske in regionalne pogojene enote in komplekse v družbe, iz katerih izhajajo prav tako določene in omejeno, ter številne, tudi nasprotne si, dejavnosti.

Take konkretne, zgodovinsko in regionalno opredeljene združbe ljudi so nosilci funkcij v procesu se spreminjajoči pokrajini. So časovno opredeljive sile kulturne pokrajine, čeprav jih včasih opisujemo kot "spreminjajoče se kulturne sile",⁹ "kulturna obdobja", "kulturnogeografske razmere"¹⁰, "kulturni predeli"...¹¹

Te ugotovitve niso igra besed temveč izražajo pomembno spreminjajoče se pojme. Končno smo s tem zadel v bistvo stvari: tu je konkreten fizičen prostor, tu pa je obenem tudi konkretna človekova družba; oba elementa pokrajine s pripadajočimi silnicami, oba pokrajintvorna dejavnika pri čemer prostorske meje niso nujno identične z enimi ali drugimi dejavniki. Oba dejavnika sta tudi spreminjajoča se v času: v hitrih ciklih družbeni,

⁸ S tem ne bi radi ovrgli dejstva, da je ponekod aktivnost posameznika pomembnejša od tiste skupinske dejavnosti, oziroma, da je ne dopolnjuje. Vendar je lahko v geografiji povsem zemarimo posebno še v okviru opredeljevanja tipov pokrajine, manj pa pri podrobnejšem opredeljevanju individualizirane pokrajine.

⁹ O. Maull: Geografija kulturne pokrajine, str.12, 1932

¹⁰ G. Pfeifer: Poselitvena struktura pokrajine Augeln, Wrocław 1928, stran 26.

¹¹ J.U. Folkers: Zgodovinski pomen deželnege imena, Berlin 1941, stran 501.

v mnogo počasnejši meri pa naravni.¹²

Kulturne socialne ustanove (prebivalstvo posameznih socialnih struktur) se torej izhodišče in usmerniki vsakokratne dejavnosti človeka v prostoru. Geografija jih lahko deloma ali v popolnosti zanemari. Oporeče jim lahko vlogo pokrajnotvornosti. Lahko pa se odloči in jih v skupku s pripadajočimi pokrajinski mi karakteristikami uvrsti kot svojsko vrednost v pokrajino pisnih študijah.

Kakšen je odnos geografije do teh socialnih pojavov in silnic v katerih vladajo zakonitosti, ki so geografiji tuje, saj so v glavnem delovno področje sociologije in drugih sorodnih strok.

Odgovorimo lahko s tezo, da se geografija v sklopu teh pojavov in zakonitosti ne more obnašati drugače kot napram tistim, ki so v delovnih sklopih geologije, meteorologije, botanike in drugih ved. Stroka se je primorana odločati o tem v kolikšni meri bo upoštevala pokrajnotvorne in pokrajnopolisne dejavnike. Druge dejavnike, ki niso v skladu z geografsko kronološkimi pogledi, bi naj zanemarila.

Raziskave vplivov in soodvisnosti v geografskem prostoru pa lahko z uspehom vodimo le, če ima stroka poglobljen vpogled v bistvo posameznih pojavov. Ta vpogled ji lahko ponudijo le zanje zadolžene stroke, posebno tiste veje strok, ki obdelujejo material že v neposredni odvisnosti od lokaliziranih pojavov (Geo-znanstvene vede po K. KRÜGER-ju).¹³

¹² Tu gre za osnovno bit pokrajine. V resnici pa si ne stojita nasproti konkretno zgodovinske pokrajine in naravnogeografske enote, ampak skozi obdobja zgodovinsko zaznamovane (v izredno hitrem ritmu izrabljena) pokrajinske enote (družbene in naravne) v katerih so podedovane karakteristike, oziroma sile zanemarljave, ali nastopile ob prodejavnikih v pokrajini.

¹³ K. Krüger: Nov raspored v geografiji, v "Forschungen und Fortschritte", str. 63.

Znanje osocialnih pojavih mora geografija povzemati iz sistemsko urejenih socialnih ved, če noče da bi na tem področju zapadla v nerazveseljiv dilentatizem. In ker pripada po človeku preoblikovanim elementom v samem geografskem okolju zelo pomembna vloga smatramo lahko, da bi že v preteklosti morali ponuditi sociovedam v okviru geografske znanosti (kot pomožne vede) več prostora ter jim v lastni stroki nameniti pomembnejše mesto kot tisto, ki jim je bilo sedaj dodeljeno.

Glavnina opazovanih človeških funkcij (socialne funkcije), ki jih proučuje geografija spada že od nekda v področje emporije. Gre za:

1. biosocialne funkcije (regeneracija in vzgoja zaradi "ohranjanja vrste"),
2. skosocialne funkcije (gospodarske potrebe in ustvarjanje presežkov)
3. politične funkcije (potrditev in uveljavitev lastnega nazora)
4. toposocialne funkcije (poselitveni red, ki velja med naselbinskim in izkoriščanju namenjenim delom sveta)
5. migrosocialne funkcije (migracija, sprememba lokacij)
6. kulturne funkcije (v kolikor pokrajinsko - ali deželopisno ustrezne).

Te funkcije ustvarjajo entropogene (BUSCH-ZANTNER) dejavnike, ali "območja socialnih silnic". Primerjali so jih da neposredno z številnimi fizičnimi in biološkimi silnicami, ki so sestavni del fizičnih in bioloških območij silnic.

Že od nekda se jim geografi posvečajo z vso vnamo. Isto pa ne moremo trditi za človeške skupine (skupine ljudi), ki nastopajo kot nosilci teh funkcij. S kakšnimi skupinami imamo v geografiji opravka? Brez dvoma gre za iste konkretne združbe s katerimi se ukvarjajo tudi v zgodovini (v kolikor je to antropogena zgodovina), ekonomiji, etnologiji - gre namreč za tako skupino, ki so zares tvorno vplivale ali še delujejo v prostoru. "Iznajdba" geografije

(od VIDAL DELA BLACHE-a dalje)¹⁴ je namenjena le eni družbeni skupini, katero je v svojem proučevanju podrobneje opredelila. Gre za združevanje glede na enakost življenjskih razmer in stila v okviru tako imenovane "paysogene skupine ljudi" (Zebensformgruppe).

V kolikor je cilj našega proučevanja dognati na kakšen način delujejo vsi ti konkretni, zgodovinski dejavniki in skupine, kakšno tipologijo lahko iz njih izpeljujemo, potem nam ne preostane drugega kot da posežemo v zakladnico čiste, ali teoretične sociologije.

Žal je prav v zvezi s klasifikacijo in terminologijo skupin še veliko nejasnosti prav na področju sociologije. Za naše potrebe se mi zdi pomembna naslednja delitev po tipih. Pri tem se naslanjamo na klasifikacijo W.SOMBART-a.¹⁵ Najprej so tu skupine ljudi, ki potem specifičnih skupnih karakteristik (rasa, jezik, življenjski stil), a vendar brez zavestne udeležbe, oziroma brez zavedanja le-te, sestavljajo neko skupnost. Take skupine (karakteristične skupine, statistične skupine) ne poznajo skupnega, kolektivnega akcijskega pristopa - delovanja. Vendar je lahko njihova posamična aktivnost, in to je za geografa pomembno, identična - posebno še, če jo izzovejo podobni družbeni ali biološki pogoji. Primere lahko iščemo med rudarji, ki kopljejo rudo v nekem določenem območju. Njim nasprotne so tiste skupine ljudi, SOMBART jih imenuje "društva", ki se zavestno opredelijo za imenovano skupnost in motive, ki jo veže. Glede na to ali gre za združevanje zaradi konkretnega vsebinskega cilja, ali iz splošne, transcendentelne ideje ločimo društva glede na intencije (namen), cilje in ideale.

¹⁴P. VIDAL DE LA BLACHE: Stil življenja v antropogeografiji. Annales de Géographie, 20, Paris 1911.

¹⁵W. SOMBART: Osnovne oblike človeškega združevanja v Handwörterbuch der Soziologie, stran 221-239, Stuttgart 1931.

Pri skupinah združenih zaradi namena je aktivnost sicer še individualna, a je zaradi znanja o skupnih okoliščinah, ki so vodile do skupinskega interesa, dejavnost kanalizirana. Tako je na primer opaziti skupne interese pri kmetih gruntarjih, ki teže k razparceliraju planinskih pašnikov, lastniki manjšin kmetij pa vztrajajo pri združenem lastništvu pašnika. Sem v to skupino spadajo nedvomno razredi - kaste in vsi tisti sloji ljudi, ki jih opredeljujejo ekonomski dejavniki. Iz teh, intencionalnih - namenskih skupin se razvijejo, ob ustrezni organiziranosti, ciljna in namembnosti društva. Njihova kolektivna dejavnost je racionalna ter vzročno pogojena. Zato se omejuje na ustrezno majhno število opredeljujočih funkcij, pri drugih pa ni čutiti tega vpliva. Cela vrsta je organizacij, ki so vzročno pogojene. Skupna značilnost vseh je, da zajemajo le določeno vrsto individualnega udejstvovanja (sindikati, strokovna združenja, večje število društev...). V nasprotju z omenjenimi pa se razteza spekter kolektivne aktivnosti v okviru združenj istosmernih idealov - vsaj latentno preko pretežno celotnega funkcijskega polja. Zraščeni z iracionalnimi koreninami prežema duh ideala človekovo bit v celoti ter močno vpliva na njegovo dejavnost. SOMBART omenja med primeri združenj po idealih družine, državo oziroma narodnost in pripadnost kvverski skupnosti. Ta združenja so presegla izvirna funkcijska območja. Brez dvoma pa obstaja še cela vrsta skupin ljudi, ki jih vežejo neki specifični in skupni ideali. Nenazadnje tudi naselbinska združenja (vaške in mestne skupnosti) in na nižji stopnji tudi sloj in kasta.

Vidimo torej, da obseg in intenzivnost nista konstantna v društvenih dejavnostih saj se le-ta od tipa do tipa spreminja. Obenem pa je precej neenakomerna tudi izrazna moč (sila) različnih družbenih skupin. Najbolj očitna in pomembna je, če upoštevamo celoto, pri idealističnih, najmanj pa pri združenj po namenu. Povsem drugačne odnose pa lahko zasledimo v konkretnem prostoru, pri praktičnem delovanju silnic, kjer se izražajo v pokrajinski in socialni sredini. Prav zaradi tega se spreminja geografov interes do konkretne skupine, saj ga oblikuje opazovalčeva metoda, ki stremi

za različnimi prostorotvornimi tipi socialnih skupin.

V okviru geografskega grupiranja po življenjskem stiku ("payva-
geni aspekt) lahko razvrščamo skupine vseh tipov. Če gre za neko
karakteristično skupino - čemer je redko primer - bi se življenj-
ski stil le-te oblikoval le potem eksternih socialnih silnic, pred-
vsem tistih, ki jih izžareva kmetijska dejavnost. V vseh drugih
primerih nastopajo ob izvensocialnih še socialna silnična polja,
ki s lahkoto preuzemajo težo (npr. v velenostih).

Nadpovprečno visoko število pa dosežejo tiste skupine življenjske-
ga stika, ki so podvržene istočasno pokrajinskim kot tudi social-
nim silnicam in ki vplivajo s svojim "funkcioniranjem" na prirodno
kot socialno okolje in prostor. Primeri so evidentni: pastir,
ribič, planšar, kmet. Toda ne kmet v širšem pomenu besede temveč
veleposestnik, gruntar, svobodnjak, najemnik, a tudi dedič, hla-
pec, dninar... pa tudi ne delavec v splošnem pomenu besede, ampak
tovarniški delavec, obrtnik, vajenec... v vseh odtenkih, ki lahko
opredelijo življenjski stil posameznika. Tako po socialnih in
pokrajinskih značilnostih formirane skupine ljudi določenega
življenjskega stila (Lebensformgruppen) sestavljajo posamezne
družbe. Predstavljajo namreč elemente določene družbene organi-
zacije v geografskem smislu besede. Najti v družbah te elemente
in silnice pa je naloga socialnogeografske analize.

Poseben pomen teh, po socialnih kriterijih opredeljenih življenj-
skih oblik in stilov je v naslednjem: na eni strani se kažejo kot
aktivni člani družbe, po drugi strani, v kolikor se posvečajo
v dobri meri agrarni dejavnosti, pa izkazujejo tudi oblike pri-
lagajanja družbe prirodnim danostim pri čemer istočasno delujejo
tudi kot agentje sprememb v tem okolju. Prav zaradi tega, ker
so obenem globoko povezani z naravo ter pripadnostno navezani
na družbo ustvarjajo najpomembnejši vezni člen med tema dvema
strokovnima področjema, med naravo in človeškim duhom.

Zastavlja se vprašanje kakšne prednosti bi naj imela omenjena metoda, ki povezuje družbo in geografijo.

Najprej zaradi tega ker deluje napram konkretnemu in z opazovanjem opredeljujočemu ter po fizičnih in bioloških zakonitostih uvrščenemu prirodno-prostorskemu kompleksu tudi konkreten, za opazovanje primeren in opredeljen kompleks človeške družbe v katero se sistematično vključujejo in urejajo doslej neurejene, nekoordinirane antropogene sile. S tem naj bi bilo prvič možno zapostaviti različnim teorijam o silničnih poljih v fizični geografiji teorijo o antropogenih silnicah in s tem povzdigniti doslej nezadovoljivo kopičenje snovi v okviru "Antropogeografije" na višjo stopnjo znanstvene strokovnosti.¹⁶

Naravno je, da je ta red zasnova po avtonomni, sociološki sistemski urejenosti. Opredeljuje jo avtonomen miselni proces, ki ne pozna kavzalnosti temveč le motive.¹⁷ Pri tem veljajo tisti zakoni, osnovna izhodišča in pravila ki jih je izoblikovala sociološka znanost za opredeljevanje odločitev in volje znotraj vsakega posameznika, skupine ali mase ljudi. Geografija prebivalstva pa bi morala, če želi doseči samostojno opredelitev znanosti, upoštevati osnovne principe omenjenega znanja in ga uvrstiti v igro silnic v pokrajini.

¹⁶ To je po mojem prvič jasno izrekel R. BUSCH-ZANTNER v svojem "K sistemski ureditvi antropogenih faktorjev". (Peternaus Mitteilungen, stran 138-141, 1937), in nadaljeval temo v uvodu k njegovi "Agrarna zasnova in poselitev v Jugovzhodni Evropi s posebnim ozirom na obdobje osmanskega cesarstva" (Dissertacija: Erlangen, Leipzig 1938). Neodvisno od omenjenega sem sam prišel okrog leta 1936 preko študije funkcionalnih metod do enakih ugotovitev, ki sem jih večkrat izražal na kolegijih in vajah v Berlinu.

¹⁷ Primerjaj ostra nasprotovanja deterministični smeri v antropogeografiji in nanje grajene zahteve po socialni geografiji pri VAN VUUREN-u: Zakaj socialna geografija? (Zeitschrift der Ges. für Erdkunde, str. 269, Berlin 1941). Spoznanja v specifičnih zakonitostih človeškega udejstvovanja v prostoru najdemo tudi med vrsticami "Dinamičnega krajepisa" izpod peresa R. SPETHMANN-a).

Ta drugi avtonomni družbeni kompleks bi se naj zasedal v pokrajini s sidrom življenjskih oblik, oziroma stilov. Njihovo dvojno vlogo namreč kot prilagodljiv element na razmere v pokrajini in kot aktiven dejavnik v družbi, smo že podčrtali: s tem pa bo obenem možno raztegniti ekološko metodo, ki je bila tako zelo plodovita na področju spoznavanja fito- in zooživljenja v prirodni in kulturni pokrajini ("gospodarska pokrajina"), še na človeške združbe in jih pojmovno opredeliti v okviru termina socialna ekologija. Ta je udeležena, čeprav seveda v omejenem obsegu, v spoznanju o splošni pokrajinski ekologiji. Iz tega rezultira naslednji trodimenzionalni princip o soskladju elementov v pokrajini:

1. sestavine anorganskega sveta (in porekla): so podvržene strogi konzalnosti fizično-kemičnih zakonov¹⁸
2. sestavine organskega sveta kot tudi stvaritve le-tega: so podvržene ekološkemu pravilu in sicer:
 - a) sestavine fito in zoo sveta biološko-ekološkemu zakonu,
 - b) sestavine človeškega izvora biološko-ekološkemu in socialno-ekološkemu zakonu.

Nadalje se pojavljajo nove naloge in problemi, oziroma stari problemi se kristalizirajo v novi luči. Vzporedno s tem ko spoznavamo in priznavamo družbo v okviru pokrajinsotvornih dejavnikov bi morali pritegniti v krog geografskega proučevanja tudi družbe v smislu svojskega regionalnega pojava. To, se zdi, bi naj bila vsekakor naloga zemljepisa, v klasičnem pomenu besede, saj bi s tem dopolnili in zakročili večkrat enostransko zasnovane prikaze. Mnogi francoski avtorji regionalnih monografij so zasnovali svoja dela, deloma zavedajoč se direktnega, ali indirektnega vpliva odličnega sociologa RENE MAUNIER-ja, na temeljih omenjenega principa. Izkazalo se je, da ne v škodo stroke, ali lastnega imena. Kako plodovita je lahko taka širitev teme izhaja že iz predhodne povedanega.

¹⁸Tu odstopamo od najnovejših sprememb pri opredeljevanju pojma konzalnosti za to področje.

K temu pa naj bi geografi priključili še komparativna spoznanja o človeških družbah, ki bi jih naj obdelali v okviru prostorske razporeditve ter povezave med strukturnimi in ekološkimi dejavniki v prostoru. Tak pristop pa nedvomno zahteva prekinitev predstav po katerih je človek v geografiji le pokrajnotvoren faktor, oziroma, še huje, le živa kulisa pokrajine.

Še se bomo vrnili k tem vprašanjem. Cilj takega pristopa bi naj bil podrobnejše spoznavanje velikih kulturnih območij in kultur sveta pri čemer bi naj razsvetlili njihove notranje mehanizme. Veliko lahko pripomore k rešitvi tega problema prav geografija s spoznanji o socialni ekologiji. Prvi je spoznal te konzalnosti KARL HARY, ki pa je upal, da bo razrešil njihove povezave že samo s študijem gospodarskih dejavnosti, pri čemer je ugotavljal, da so razlike med evropsko kapitalistično družbo in azijsko družbo primarne produkcije le v različnih tehnikah produkcije (obdelovanja) v kmetijstvu.¹⁹ Pristopi podobni tistim v "Prerezu kultur sveta" A. HETTNER-ja²⁰, ali v "živiljenjskem prostoru in kulturnih bojih" H. SCHMITTNER-ja²¹ s katerimi je geografska metoda dosegla višek prispevajo k spoznanju, da bi bilo neumestno zapostavljati geografsko znanost, saj bi s tem opustili resnične globine posameznih problematik. Geografski pristop daje konkretne temelje in odločne formulacije, ki jih lahko izkoriščajo tudi druge vede.²²

¹⁹"Azijsko klasično agrarno družbo" sta v svojih delih KARL MARK in FRIEDRICH ENGELS večkrat primerjala z evropsko kapitalistično družbo. Nekateri osnovni principi sta obdelala pod vplivom marksistične ideologije v publikacijah "Pod zastavo marksizma" (letnik I/2, stran 386) ter v pismih med Engelson in Marxom, I. del, stran 415, Stuttgart 1919. Primerjaj tudi K. WITTEGEL: Gospodarstvo in družba na Kitajskem (1. zvezek, Uvod, Leipzig 1931)

²⁰v drugem ponatisu, Leipzig 1929

²¹Leipzig 1938

²²Avtor upa, da bo lahko v kratkem predložil tozadevno študijo o orientalskem kulturnem območju.

Tudi izvirni problem o vplivih geografskih dejstev na dejavnosti človeka v zgodovinskih obdobjih bi lahko na ta način rešili. Družbo bi postavili v drugačno soodvisnost tudi do historično zasnovanega prostora.

Delitev socialnih dejavnikov v progresivne, stacionarne in regresivne oziroma na tipe socialnih struktur, bi pripomogla k oplemenitju geografije v tej smeri. Različni razvojni stadiji socialnih struktur nastopajo v prostoru drug ob drugem kot ločeni, ali pokrivajoči se pojavi. To je predstava o kateri bi morali v geografiji veliko bolj razmišljati kot do sedaj. Z upoštevanjem pokrajinskih razlik in ekoloških pogojev v katerih se je razvila določena socialna struktura lahko prispevamo do opredelitve nalog v pojmovno novem območju socialnih pokrajin.²³

Izrazi kot "rast, preslojevanje, transformacija" ne morejo ostati v izključni domeni političnih ali etnografskih zaznav prostora, temveč bi jih morali vključiti, posebno njihove geografske relevantne poteze socialnega spektra, v območje naše stroke. Ker se pod okrilje narodopisnih del uveljavlja vedno več geografskih študij o kolonialnih območjih geografi vedno pogosteje spoznava, da so pri študiju in opredeljevanju kontakta in prekrivanja raznih, velikokrat na različni stopnji razvoja nahajajočih se, družb opažajo vplivi družbenih sistemov tudi na izgled pokrajine.

Geografska plodovita je tudi misel o odnosu družbe do prostora, ki ji je na voljo. Forast številnih konkretnih družb je svojsko dinamičen element v pokrajini. Uvrščanje vedno novih struktur je za geografa pomembna naloga. Številne pa so tudi možne rešitve, ki se sčasoma zreducirajo na nekaj posamičnih elementov, kot so npr. emigracije, širjenje, notranja kolonizacija (do stopnje, ko poselitvenega prostora ni več), parcelacija

²³ Med zgodovinarji je na primer B. HUPPERTZ v svojem delu "Prostori in sloji kmečkih kulturnih dejavnosti v Nemčiji" (Bonn, 1939) pridal prostoru tak značaj.

z grozečo prenaseljenostjo in obubožanjem, z ali brez intenzifikacije izrabe zemlje, ustvarjanje življenjskega prostora z širitvijo življenjskih stikov itd. Načinov in poti po katerih bi lahko vključili nove strukture v geografsko opredeljevanje je mnogo. Tak interes pa naj ne bi imela le geografija, ampak naj bi to bil, kot je VAN VUUREN²⁴ pravilno poudaril, prioriten interes vsake razvite družbe.

Večina teh pogledov ni novih. Že od nekdanj imajo pomembno vlogo v družbenih vedah, pattudi v geografiji smo jih tu in tam omenjali ali nakazali njihovo vlogo. Trdim pa le, da bo njihov prispevek k aktualnim vprašanjem našega časa veliko bolj plodovit, če bomo odločno vključili pojem družbe, z vsemi z njim povezanimi konsekvencami, v strokovno nadgradnjo geografije, ki naj bo primorana izrabiti popolnost novih aspektov, predvsem pa odkrivati povezave, ki jih le-ti nudijo, da bi lahko znanstveno utemeljeno odgovarjala na vprašanje, ki ji ga zastavlja čas.

Morda bodo sledile pripombe, da opravljajo omenjena dela že druge znanstvene discipline in, da je zaradi tega povsem neumestno, če se še geografija spoprijema s temi vprašanji.

Prav zares je krog tistih strok, ki se ukvarjajo s človeškimi družbami in njihovimi življenjskimi dejavnostmi precej obširen. Vanj je vključena, razen prave ("čiste") sociologije, še socialna ekonomija, pa tudi politične vede, etnografija in narodoznanstve- če se omejimo le na najpomembnejše. V ta krog so se vključili še "sociografija" nizozemskega porekla in nemška etnologija, ki z empiričnimi metodami odkrivata nove igre v stari sociologiji. Vendar s tem omenjeni krog strok še zdaleč ni popoln.

²⁴VAN VUUREN: Zakaj socialna geografija? Zeitschrift für Erdkunde, Berlin 1941, stran 278.

Vse te vede črpajo iz naše resničnih dogodkov katere skušajo dojeti in jih opredeliti v pojme. Toda vsaka izmed njih sledi pri tem posebnim ciljem pri čemer so njihove opredelitve in pojmi namenjeni k temu končnemu cilju.

Teoretična sociologija stremi za spoznanjem o skupnih temeljnih principih družbene aktivnosti in združevanja, ki naj bo po možnosti v družbi povsem jasno in evidentno. Dejstvom posebnosti ji služijo bolj za primer, po pravilu pa posebnosti, enkratne specifičnosti, nimajo prave vrednosti zanje. Nič kaj drugače ni v socialni ekonomiji in političnih vedah le da je tu stremljenje za normami še posebej poudarjeno. Kljub temu so prispevale socialne in ekonomske vede predvsem v svojih historičnih smereh, veliko k kopičenju empiričnega gradiva. Prav na podlagi tega je uspelo MAX WEBER-u dograditi imponivajočo zgradbo človeških združenj.²⁵

Etnografija je še bolj usmerjena v empirično smer ter lokalne posebnosti. Pa vendar se primarno ukvarja z nedorečenimi stanji človeških navad, ki jih srečamo predvsem pri prazdružbah. Cilj ji je razjasnjevati razvoj in razprostranjenost socialnih institucij ter materialnega in kulturnega bogastva. Poleg sistematične omejenosti predmeta, ki se zlasti odraža v momentalnem delu R. THURNWALDA-a²⁶, najdemo pri tej vedi že od nekdaj tudi regionalno posanto. Še močnejše se v to smer usmerja po S.R. STEINMETZ-u utemeljena sociografija.²⁷ Za cilj si postavlja prav regionalno monografije in upodobitev človeške družbe v naravnem življenjskem okolju s čemer želi zapolniti praznino, ki je nastala ker je "čista" sociologija take predstavitve zanemarjala, etnografija pa posvečala pozornost le prenarodom in nensazadnje tudi zato, ker je prirodoslovno usmerjena geografija ponujala le pomanjkljive antropogeografske vsebine.

²⁵-----
MAX WEBER: Gospodarstvo in družba. Osnovne poteze socialne ekonomije, III. del, Tübingen 1922.

²⁶R. THURNWALD: Človeška družba in njegovi entosocialni temelji, 5. zvezek, Berlin, Leipzig 1931-1934.

²⁷primerjaj S.R. STEINMETZ: Položaj sociografije v sklopu humanističnih ved, Arhiv pravne in ekonomske filozofije, 6, 1912/1913, stran 432-501.

Toda ta šola ni uspela zaiti v širino in globino ponujajoče se snovi čeprav je bila deležna precejšnje pozornosti tudi v drugih deželah.²⁸

Bogatejši in dragocenejši pa je prispevek, ki ga je ustvarila nemška narodopisna veda, čeprav se v bistvu naslanja le na nemški etnični prostor in je zaradi deloma politične vsebine, podvržena kritiki. Veliko vzpodbud je prevzela iz geografije, posebno še pri opredeljevanju pojmov in zastavljanju problemov. Zaradi tega je tudi v naši stroki še kako neposredno uporabljiva.²⁹

Opazamo, da stremijo k odkrivanju socialnih resnic številne stroke in vede. Začudenje je odveč, da je gotovo da je področje proučevanja mnogostrensko in neskončno, a tudi osrednje, saj lahko odkriva silnične paralele le v vedah o prirodi. Primerjajmo le področje geofizike. Koliko posameznih strok se ukvarja s tem mogočnim vprašanjem! Iz tega prav gotovo ne moremo zaključiti da naj geografija pušča v nemar omejeno delovno področje. Pri odkrivanju dejstev pa itak ni mej med posameznimi strokami!

27 - isti avtor: Diferenciacija v šolski geografiji in pravica do obstoja sociografije Tijdschrift 1926, stran 676-687.
- isti avtor: Razmerje med sociografijo in sociologijo, v "Deutscher Soziologentagung 1926, Wien 1927; a tudi v W.H. VERMOOTEN: Človek in geografija, Assen 1941: primerjaj pa tudi W.E. BOERNANN: Socialno naravoznanstvo in zemljepis, Tijdschrift 1926, stran 317 in H. HASSINGER Kulturna geografija-Socialna geografija, Petermaus Mitteilungen 1941, str. 314.

28 primerjaj R. HEBERLE: Sociografija v Handwörterbuch der Sozialologie, Stuttgart 1931, stran 564-568, - E. KANT: Geografija, Sociografija in socialna ekologija (l'ecologie humaine), Publikacija Univerze Tartu. Ekonomska geografija 4, Borpat 1933.

29 Navajam predvsem dela G. IPSEN-a, na primer "Ljudje podeželja" Hornsburg 1933; ali "Program za sociologijo nemškega naroda", Berlin 1933; a tudi različni članki mnogih avtorjev "Priročniku obmejnih nemških ozemelj", Vroclav 1933; ter članke v arhivu za vede o prebivalstvu", 1930.
K.H. PFEFFER: Nujnost kompleksne študije naroda, v Nemškem arhivu za raziskovanje dežel in narodov, 1941, stran 107-420.

K osvetlitvi dejstev naj pripomore vsakdo, ki ima potrebno orodje! Samo uspeh naj odloča o pravici do dela na tem področju. Za ustoličenje same svoje socialne geografije je potrebno opredeliti zanje specifičen problem.³⁰

Ne gre za nič drugega kot za stare, dandanes vedno bolj očitno resnice o zajetju pokrajin in dežel z vsemi lastnimi nasprotji ter o zavestni opredelitvi do funkcionalnih in historično-gene-tičnih povezav posameznih pokrajinsotvornih elementov. K tem nedvoumno sodi človek in družba. Morali pa bi jo povezati z do-gajenji v prostoru. To smo pravzaprav že od nekdaj počeli, če je tekla beseda v obeh: človeku in pokrajini. Toda velikokrat nezadovoljivo, lahko bi celo rekli neznanstveno, saj smo zanemarjali svojeake zakonitosti človekovega obstoja, njegovega delo-vanja in (človeškega) združevanja.

Tako kot ne moremo strokovno dojeti pokrajinske oblike ne da bi poprej raziskali notranje in zunanje dejavnike, ki jih obli-kujeje - torej brez geomorfologije, klimatov dežel in tudi ne brez osnovnega znanja o meteorolo-giji, oziroma klimatologiji - prav tako ne moremo niso dejstva v okviru katerega ponuja analitična socialna geografija geografu opeko iz kompleksa družbenih ved, iz katere naj ta odkriva karakteristike in za-konitosti. Podobno kot v drugih vedah mu nihče ne more pomagati pri prenegovanju materije. Daševno jo mora sprejeti v svoj svet spoznanj in pojmov, mora jo asimilirati.

Odgovornost opeke pa je nedvoumno očitna tako v deželoznanstvu kot v pokrajinoznanstvu.

³⁰ Analogno k "socialni ekonomiji", "socialnim strokam" in drugim sorodnim izrazem dajemo prednost "socialni geografiji" pred možnim pojmom "sociogeografija".

Mimo tega pa obstaja, podobno kot fitogeografska, geomorfološka, klimatološka ... tudi specifična socialnogeografska problematika, ki bi naj se uveljavila, v kolikor ni našla plodna tla že v analitični socialni geografiji, v komparativni sintetični socialni geografiji. Ta naj bi proučevala konkretne družbene strukture povezane z določeno regijo oziroma življenjskim prostorom.³¹ Prav ta dejavnost je tista, ki jo ne more prevzeti nobena veda v okviru družbenih strok. Vsekakor ne z istimi kompetencami kot geografija, pa čeprav je spoznanje o povezanosti v okviru življenjskega prostora že splošno znan problem. V času zdajšnjega proučevanja prostora in prostorskega planiranja to res ne more več biti čudežno spoznanje. Na nekem drugem mestu sem omenil,³² da geografija, čeprav je s socialno geografije bolj zaokrožena in obširnejša pp svojem delokrogu, ni v stanju zajeti vse konzalne sklope vprašanja in problemov enako poglobljeno, široko in eksaktno. Predvsem ne more povsem zadovoljiti zahtev prakse, ki išče za konkretnimi vseobsegajočimi meritvami. Pripada pa ji delokrog iz katerega se izkristalizirajo smernice in grobi obrisi problema.

To je obenem tudi vzrok zakaj je dandanes nujno potrebno, da zavzema geografija mesto v krogu družbenih (socialnih) ved.

³¹Odnos te socialne geografije do zdajšnjih ved v okviru antropologije je usmerjen k dopolnjevanju naslednjih dveh nalog stroke: opredeliti kompleksno družbeno osnovo in postaviti okvir za razumevanje delovanja posameznih funkcijskih skupin (gospodarstva, poselitve, prometa i.t.d.).

³²H. BOBEK: geografija in prostorska proučevanja v "Raumforschung und Raumordnung, letnik 6, 1942, stran 336-342.

2. Pokrajnotvorne silnice skupin in oseb v kulturni pokrajini (Erich Otremba)^x

Po Hansu BOBEKU smo že veliko zvedeli o vključevanju socialnogeografskih dilem in metod v kulturno geografijo. Veseli nas, da bomo končno lahko pri opredeljevanju kulturne pokrajine, ustvarjenne s součinkovanjem in z rezultati dela ljudi in ljudskih skupin v varnem zavetju sistema kulturne geografije. Ne gre dvomiti v pomembnost tega strokovnega kompleksa. Tu ne bi ničesar podčrtovali, ali omejevali pomembnosti; kvečjemu bi si lahko umestno zastavili vprašanje o tem zakaj se nismo tega že zdavnaj lotili sistematično in še bolj podrobno kot zdajle. V kolikor bi to storili bi bila najbrž marsikatera diskusija o oblikovanju "vede o skupnostih" na naših univerzah odveč; celo menim, da bi geografija pridobila na ugledu v javnosti, če bi ji lahko v tem trenutku ponudila zbirko o kulturnem in socialno pogojenem narodopisju dežel v kateri bi regionalno diferencirala med problemi tako imenovanih gospodarsko manj razvitih dežel.

Vsi vemo, o stvarnih in osebnih vzrokih zaradi česar je tako, obenem pa smo veseli, da smo zastavili pota v to smer. Zelo pomembno bo to socialnogeografsko ideje sedaj skrbno varovati in razvijati z namenom ji zraščanje z geografijo na način, ki bo upošteval pravilno mero njenega.

Uporaba socialnogeografskih metod ne zahteva le rabo povsem novih spoznanj, ki so zrasla v globinah deželopisnih študij, temveč tudi rabo metod, osnovnih pojmov in spoznanj sociologije, pri čemer je sociologija že naredila pomemben korak v smeri prostorske diferenciranega opazovanja predmetov proučevanja. Mnogo drugih strok je postopale podobno.

^x-izšlo v: "Deutscher Geographentag", Köln 1961, Tagungsbericht und wissenschaftliche Abhandlungen, 1962, str.166-176, F.Steiner, Wiesbaden 1962 ter ponatis v "Sozialgeographie" (urednik W.Stockebaum), str.104-121, Darmstadt 1969.

Kontakti med geografijo in sociologijo so stari.¹ Že v starih deželopisnih študijah 17. in 18. stoletja se srečujeta geografija z sociologijo pri njenih koreninah, pri vedi o prebivalstvu. Škoda je, da se takvir ni dalj časa zadržal. Danes ga z muko ponovno oživljamo. Ime geografskega društva v Frankfurtu na Maini "Društvo za geografijo in statistiko", ki so ga ustanovili leta 1936 je simbol te stare enotnosti.

Ne glede na zelo zgodnje povezave, v obdobju deželopisja 17. in 18. stoletja, so se še nekatere osebnosti in znanstvene smeri trdile vzpostaviti most med obema strokama. Tako je WILHELM HEINRICH RIEHL, katerega dela se pojavljajo vdrugi polovici 19. stoletja, človek, ki je zmožel v najboljši možni meri opredeliti socialno pogojeno vedo o kulturni pokrajini.² Vsebina njegovih del nam je nemalokrat še danes vodilo pri naših opazovanjih. Pri tem se moramo le distancirati od socialne romantike, ki nam jo, razumljivo glede na njegovo obdobje dela, vsiljuje.

Današnja, zelo močna faza součinkovanj, je nastopila pred kratkim. Vodi jo močna skupina raziskovalcev, katerim je najpomembnejša delovna usmeritev tipiziranje občin. Socialno pogojena poselitvena tipologija je zanje najpomembnejše spoznanje za diferenciacijo prostora.

G. IPSEN, ISENBURG, H. LINDE, P. HESSE, Fr. HUTTEN-LOCHER in M. SCHWIND so bili udeleženi pri zasnovi občinske tipologije. Vse od 1930 leta dalje ni zastalo zanimanje za socialnogeografska dela. Predavanja, disertacije, poimenovanja institucij, raziskovalni projekti i. t. d. so zastavljali in prevzemali vsaj v naslovu

¹SCHMIDT, P.H.: Ekonomske raziskave in geografija, Jena 1925

²RIEHL, W.H.: Prirodni historiat naroda, 12. naklada, Stuttgart/Berlin 1925

socialnogeografske ideje, oziroma so se trudili zajeti pomembnejše socialnogeografske probleme.³

Danes se vprašujemo ali je utemeljena bojazen, da bo tako močna usmeritev k socialni geografiji sprožila zahteve po izgradnji lastnega znanstvenega sistema na škodo enotnosti geografske stroke. Vprašujemo ali gre za obogatitev in jačanje položaja geografije, ali pa je to smodnik, ki bi lahko služil razstreliti enotne kulturne geografije. Podobno kot je v preteklosti razpadla prirodna geografija. Naša dolžnost je temu spletu vprašanj slediti in se spoprijeti s problemom o umestnosti delitve dela v stroki.

Položaj je na našem delovnem področju povsem drugačen kot pri agrarni geografiji, ki je začel pred 150 leti, s proučevanjem kmetijskih gospodarstvenikov in strokovnjakov - J.H.von THUNEN-a, N.SCHWARZ-a, Th.ENGEL-BRECHT-a, R.KRZYMOWSK-ega, H.BERNHARD-a, T.BRINCKMANN-a in Fr.AREBOE-ja pridobila osnovno materijo in jo stroki in problemu ustrezno vgrajevala v geografijo.⁴ Prispevek A.RÜHL-a in L.WAIBERL-a služi prav spoznanju o vrednostih agrarnogospodarskih substanc za prostorske zakonitosti v celoti. Prav omenjena avtorja sta prenesla pojme in ideje v prostor in s tem vnaprej zagotavljala enotnost pojmov kar je vse doprineslo k razumevanju agrarnih znanosti in geografije. Takih ugodnosti ne smemo več pričakovati. Geografija spoznava močneje kot kdajkoli in prav gotovo upravičeno, nujnost upoštevanja socioloških dejstev v smislu kulturno prostorskih spoznanj. Po drugi plati pa je sociologija kot samostojna, sistematično dograjevana veda, že na poti spoznanj o prostorski diferenciaciji svoje raziskovalne substance.

³glej k temu še: OTREMBA E.: Splošna agrarna in industrijska geografija, 2.naklada, Stuttgart 1960, poglavje 11, stran 366.

⁴glej k temu še: OTREMBA E.: Splošna agrarna in industrijska geografija, 2.naklada, Stuttgart 1960, poglavji 9 in 10, stran 364.

Ob tej priliki se nam zdi umestno opozoriti na previdno sodelovanje, da ne bi bili deležni očitkov o tujem perju, cenemem prevzemanju in vmešavanju. Geografiji lahko celo očitajo cenene aktualnosti. Zelo pomembno bo dobro sosedsko sodelovanje sistemskih in prostorskih metod na področju iste problematike. To naj bo usmerjeno v skrbno dopolnjevanje in v nova spoznanja pri čemer naj bi obe stroki obdržali svojo enovitost in originalnost.

Zastavlja se najprej vprašanje o izhodiščih in skupnih točkah vede o ljudeh in vede o prostoru.

Človek je ud oživljene narave. Je v svojem psihološkem ravnanju, v prilagejanju na naravno življenjsko okolje, v prehranjevanju in varovanjem telesa v prvi vrsti primerljiv z rastlino in živalmi; je torej podvržen naravnim zakonitostim ter zaradi tega povsem upravičeno predmet proučevanja fizične antropogeografije. O tem na tem mestu ne bi govorili, soumevno je da bi morala geografija nadalje obravnavati in razvijati to vejo stroke. V kakšni meri se bo omejena veja razvijala je vprašanje na katerega bo odgovoril najbolje raziskovalec s svojim delom.

Tu naj spregovorim le o kulturni in ekonomski plati antropogeografije. Pri tej tematiki bom obravnaval spoznanja o kvantitativno opredeljivih elementih človeštva in človeških skupin.

1. Veda o prebivalstvu - demografija je z gotovostjo, ob ustrezni diferenciaciji raziskovalnih metod, že na poti prostorske diferenciacije. Dovolj je omeniti le tri demografske strokovnjake, ki so delali na tem področju. Preko njihovega dela se zrcali položaj stroke, ki nas na tem mestu zanima.

G. MACKENROTH⁵ nas je učil graditi na sigurnih statističnih temeljih in preko teh dejstev opozarjal na regionalno specifične

⁵MACKENROTH G.: Veda o prebivalstvu, Berlin 1953

processe, ki nastajajo ob spremljanju krivulje rojstev in smrti. To so pomembni kazalci za primarna opazovanja prebivalstvenega razvoja v vseh deželah sveta.

G. IPSEN⁶ je v svojem fundamentalnem delu o "prebivalstvu" na primerih iz Evrope izdelal regionalno diferencirano tipologijo migracijskih gibanj prebivalstva. N. KREBS⁷ se je že leta 1944 ukvarjal s podobnimi mislimi. Na tem področju je metodološko treba dodati le nekaj manjših popravkov.

E. WAGEMANN, končno, je šel korak dalje, ko je v svojih zakonih o alternaciji raziskal sočasno razvojne faze razvoja gospodarstva in prebivalstva.⁸ Opazna so tudi še empirična dokazljive povezave med gostoto prebivalstva, spremembami strukture prebivalstva in gospodarsko intenzivnostjo.

Vse tri delovne hipoteze uporabljene korelacijsko vodijo v spoznanja o modernih socialnih strukturah glede na vitalnost prebivalstva, mobilnost prebivalstva in gospodarsko intenzivnost.

Težko bi lahko kaj dodali k temu delovnemu področju.

2. Drugo stičišče lahko iščemo pri etnografiji - narodopisju. Tudi ta veda nas uči o regionalno pogojenih oblikah in skupinah ravnanj.

⁶IPSEN G.: Prebivalstvo. Priročnik za obmejna območja in območja nemštva v tujini. 3. zvezek. Wrocław 1940.

⁷KREBS N.: Migracije prebivalstva kot vzrok za prebivalstvene spremembe v Evropi, v "vprašanja življenjskega prostora evropskih narodov", zvezek 1, Evropa str. 58-98, Leipzig 1943

⁸WAGEMANN E.: Zakon o alternacijah v zgostitvi prebivalstva, 1941/42.

Dejavnosti se razlikujejo glede na prirodne elemente, odnose v ekonomskem sklopu in gospodarsko strukturo. Tipologija⁹ - H. BOBEKA ima korenine v narodopisju in gospodarski zgodovini preteklih raziskovalnih obdobj.

Kulturnozgodovinski sistemi izgubljajo na prepričujoči moči tembolj ko moderno gospodarstvo izbriše prostorske in generične razlike. Historično in kulturno prostorsko pogojene zvrsti gospodarskega udejstvovanja zamenjujejo enostavne intenzivnostne in gostotne razlike znotraj nekega splošno veljavnega gospodarskega sistema. "Ekonomsko pogojen duh" religij in narodov M.WEBER-a¹⁰ in A.RÜHL-a¹¹ uči o dveh blokih svobodnega in kolektivnega razmišljanja. Ponavadi pa se takrat, ko se pripravljamo prevzeti nekatere tipološke pojme in oblike iz delovnega področja etnografije, izkaže, da so le-ti že zastareli. F.KRAUSE¹², R.THURNWALD¹³ in mnogi drugi so utemeljitelji historičnih sistemov katerih začetni procesi so pomembni za spoznavanje narodnostnega razvoja. Za razumevanje sedanjih procesov pa redkokdaj prihajajo v poštev. Dandanes proučujejo, z redkimi izjemami, diferenciacijo modernega kapitalizma glede na različne oblike produkcijsko ekonomskih verig.

3. Demografija in etnografija odkrivata kvantitativne osnove in genetične razvojne trende našega problema. Najbližja pa nam je v proučevanju problema sociologija. Zanimiva za nas je vsekakor problematika nacionalne ekonomije in ni je izmed starih klasičnih šol take, ki bi ne omenjala osrednjo vlogo družbenih razmer in njihovo korelacijsko vrednost v okviru le-te. To so storili že merkantilisti, ki so vsekakor že morali oceniti vlogo človeka kot

⁹BOBEK H.: Pomembnejše stopnje družbenega in gospodarskega razvoja v geografski luči, Die Erde 1959.

¹⁰WEBER M.: Zbrani članki k sociologiji religije, 3. zvezek 1920/21.

¹¹RÜHL A.: Študije o gospodarskem duhu narodov. V gospodarskem duhu Španije, 2. naklada, 1928. O gospodarskem duhu v orientu, 1925, v gospodarskem duhu v Ameriki. Leipzig 1927.

¹²KRAUSE F.: Gospodarstvo narodov, Vroclav 1924

¹³THURNWALD R.: Človeštvo na svojih etno-socialnih temeljih, Berlin-Leipzig 1931/34.

nosilca določenih dejavnosti. To so storili tudi fiziokrati kot tudi liberalni zastopniki delitve dela na zemeljski obli. Zelo očitna je enotnost med gospodarstvom in vedenjskimi skupinami ljudi v okviru proučevanj zastopnikov nacionalnih gospodarskih ustanov. Odprto pa ostaja vprašanje ali proučujejo ustrezne relacije v okviru gospodarstva in struktur prebivalstva.

Podobno obstajajo tudi danes različna mišljenja o vplivu gospodarstva na družbo, o položaju družbenih struktur kot osnovnimi nosilci gospodarstva, o odnosih med duševnimi in materialnimi faktorji, ali o položaju posameznika v družbi.

Našim nazorom je zelo blizu delo W.H.RIEHL-a "Znanost o ljudeh", ker se preko splošnih spoznanj nadaljuje obravnava dobro opredeljenih prostorskih razlik med posameznimi skupinami istovrstnega reagiranja.

Njegov priimek in delo nista neopazna, saj smo ju večkrat citirali. Geografija pa se poleg tega in brez navezave na "znanost o ljudeh" ukvarja že od vsega začetka z "socialno-geografskimi" objekti. Vse o čemer danes temeljito teoretično razmišljamo se v praksi pojavlja že najmanj 150 let.

Omenimo le nekaj primerov socialnogeografske problematike iz zbirnice geografskega raziskovanja v preteklosti:

A.v.HUMBOLDT je v svojih delih o Mehiki in v predstavitvi Venezuele posredoval kopico prostorsko socialnih ugotovitev in dejstev. Njegova izvajanja o problematiki suženjstva ter njegovo ustrezno karakterno opredelitev prebivalstva. Lianos bi še posebej radi podčrtali. J.PARTSCH je s prikazom socialnih razmer tkalcev v Šleziji mnogo prispeval k vključitvi podobnih vprašanj v območje zemljepisnega proučevanja. Francozi opazujejo predvsem delavske skupine

ribičev, gozdnih delavcev, viničarjev in hribovcev v odnosu do prostora. Analitično obdelujejo socialne oblike, ki so prirodno in življenjsko prostorsko pogojene.

L.WAIBEL-ov sestavek o Burih je genetično in strukturno dobro dognano socialno geografsko delo o nekem nomadskem ljudstvu, ki se je pred kratkim oblikovalo.¹⁵ Omeniti velja s tem v zvezi tudi L.WAIBEL-ovo delo o brazilskih kmečkih naseljih.¹⁶

H.WILHELMY¹⁷ je zajel podobna dela in opredelil tipologijo podeželskega prebivalstva v južni Braziliji. Končno omenimo še O. JESSEN-a in njegov članek o gančih in kozakih.¹⁸

Lahko delo bi imeli pri iskanju še drugih primerov, ki bi jih lahko zasledili kot samostojna sociološka dela, ali stvaritve, ki so vključane v monografije in izražajo socialnogeografsko zanimivo tematiko. V kolikor pa se bomo spaševali po sistematično omejenem delu potem bomo morali seči po H.HASSINGER-jevi knjigi "Splošna geografija človeštva"¹⁹, ki je bolj antropogeografsko in manj gospodarsko geografsko delo.

Podrobna analiza nemškega gospodarsko aktivnega prostora je končno odkrila analize družbenih struktur v mestih in na vasi, še posebej pa je vodila v obmejno cono mesta na podeželje.

Trenutno nismo v fazi izgradnje neke stroke. Smo že v fazi opredelitve dela pri čemer stremimo po pravilnem ovrednotenju socialnogeografskih pogledov. Zastavljamo si vprašanja ali smo z našo

¹⁵WAIBEL L.: "Buri in njihov življenjski stil", v Probleme der Landwirtschaft, Wrocław 1933.

¹⁶WAIBEL L.: "Evropska kolonizacija južne Brazilije", Bonn 1955

¹⁷WILHELMY H.: "Naselja v južnoameričkem pragozdu" Hamburg 1949.

¹⁸JESSEN D.: "Kozaki, Buri, Gauči, kavbeji in drugi konjeniški narodi stepe", v Festschrift für Don Luis de Hoyos Sainz, Madrid 1949.

¹⁹HASSINGER H.: "Geografija človeštva" v Handbuch der Geogr. Wiss. (ur. Fr. Klute).

usmeritvijo na pravi poti in ali smo dosegli obdobje, ko bi morali ob deželopisnih socialnogeografskih študijah izdati splošno socialnogeografsko delo, ki bi obravnavalo teoretične principe in metode... Obenem se vprašujemo ali smo okvire proučevanj pravilno zastavili; z drugimi besedami: želimo ugotoviti ali je prav, da uvrščamo socialno geografijo v okvir geografije prebivalstva in ali bi imeli poleg, oziroma v demogeografiji boljše izhodiščno pozicijo.

Vsebinsko gledano moramo zastaviti vprašanje takole: kako je z odnosi med individuumom, družbenimi skupnostmi in prebivalstvom, oziroma kakšne so uveljavljene delitve in prostorski dejavniki omenjenih elementov.

Šele odgovor na to vprašanje bo povedal ali smo za ali proti samostojno zasnovani poti socialne geografije.

Odgovor na splošna vprašanja o pomenu socialnogeografskih sklopov v gospodarski geografiji je nadvse pozitiven. Vsa novejša dela se praviloma usmerjajo k temu cilju. To ni le moda, temveč samoumevno obveza, ki izhaja iz delovnega procesa.

Gospodarska geografija proučuje namreč v prvi fazi razširjenost produkcijskih kapacitet, prometnega omrežja in trgovine v korelaciji s surovinskimi bazami. To je bilo pravilno in času primerno. Ta faza razvoja sovpada z začetnim obdobjem svetovne trgovine in ekonomije. V tem obdobju je živel večji del prebivalstva v prostorsko vezanih gospodarstvih lastne substance inle dežele katerim je primanjkovalo surovin so poizkušale v najbolj idealnem primeru najti optimalne produkcijske lokacije za proizvode, ki so jih potrebovale ali želele proizvajati.

Povsem razumljivo in nujno je bilo spraševati in utemeljevati širitev svetovne ekonomije in obvarovati naravne resurse. Oba cilja proučevanj sta konzalno tesno povezana. Naloge na tem področju so

večinoma že rešene. Razvoj prirodnih znanosti in njih specializacija je vodila k zelo diferenciranemu proučevanju, ki mu geograf, še manj pa ekonomski geograf nista mogla slediti. Vlogo nekdejske enotne fizične geografije so prevzele pedologija, klimatologija, mikroklimatologija, aplicirana botanika, fitopatologija, biokemija, genetika i.t.d. Gospodarska geografija ob tej specializaciji ni utrpela škode, še manj pa je bila prizadeta njena pozicija.

Spremenil se je problemski aspekt. Gospodarska geografija usmerja, bolj kot kdajkoli poprej, svoje težišče na nekaj izbranih problemov. Predvsem proučuje posledice, manj vzročnost. Glede na to izgublja korelacija med naravo in gospodarstvom na pomenu, na vrednosti pa pridobiva součinkovanje in vzajemnost odnosov med ljudmi/človekom in gospodarstvom. To sicer ne pomeni opuščanja temeljev pridobljenih v poprejšnjem obdobju korelativnostnega proučevanja narave in gospodarstva.

Gospodarstvo je dejavnik v prostoru, obenem pa ustvarja prostor. Funkcije v gospodarstvu opravljajo ljudje, obenem pa le-to služi človeštvu. Veseli smo, da se je spoznanje o tej enotnosti, predvsem iz prostorsko funkcionalnega kota, uveljavilo kot temeljno izhodišče tudi med geografi. Pred nami je odločilno vprašanje ali smo pripravljeni ohraniti in braniti ta korelativni aspekt v geografskem proučevanju, ali pa želimo z oblikovanjem socialne geografije ob gospodarski geografiji zastaviti prve korake k naravni delitvi celotne geografije prebivalstva. Mislim, da pojem "gospodarska geografija" ne potrebuje dopolnitve in poudarjanja, ki bi ga lahko nudilipridevek "socialna geografija". Gospodarstvo je itak delo človekovih rok in povsem normalno je, da vključuje ta aspekt tudi proučevanje ljudi oziroma njih posebnosti.

Če bi se odločili, za termin "gospodarska in socialna geografija" potem bi konsekventno bili primorani uporabljati tudi pojem "kulturalna in antropogeografija", kajti kultura je izraz skupka

človekovih dejavnosti v prostoru, podobno kot je gospodarstvo izraz ekonomskih dejavnosti v prostoru, podobno kot je gospodarstvo izraz ekonomskih dejavnosti v prostoru. Zastavlja pa se vprašanje zakaj bi naj izdvajali prav socialne skupine kot gospodarsko pomembne faktorje prostora. Podobno bi potem lahko izdvajali tudi "prebivalstvo" in "osebnosti".

Zdi se mi, da je potrebno nekaj pripomniti tudi v zvezi z imenom. Izraz "socialna geografija" je nejasen in glede na obravnavano snov nepravilen. Paralelni pojem "socialna zgodovina", ki je nejasen in glede na obravnavano snov nepravilen. Paralelni pojem "socialna zgodovina", ki je prav tako novejšega datuma, je v svojem bistvu opredeljeval socialno problematiko 19. stoletja. Šele kasneje je v okvir proučevanj uvrstil vso gospodarsko in socialno problematiko vseh zgodovinskih obdobj. Pojem "socialen" je pravilen le v povezavi s pojmi kot so "socialna politika in skrbstvo", "socialna statistika", "socialna enakost" in seveda tudi v takrat tako pojmovanem "društvu za socialno politiko". V povezavi, oziroma v pojmih "socialna zgodovina", "socialna geografija" in "socialne vede" je termin posplošen saj seže izven nekoč ozko pojmovane vsebine.

Socialna geografija je v smislu ožjega pojmovanja le geografija bivalnih območij revnih ljudi. Pravilneje bi jo lahko krstili za "sociogeografijo" in se, v kolikor je to le mogoče, izogibali uporabi izraza "socialen". Deležni bi lahko bili očitkov o cenenosti aktualnosti. Na tak način se je na primer uveljavil termin "socialni prelog". Deloma je upravičena uporaba te skovanke, saj je karakterističen konjunktorni razvoj, ki je pritegnil ljudi na delovna mesta v industriji, pripomogel k temu, da so zanemarjali obdelavo na majhnih posestvih delavsko-kmečkih gospodinjestev. Gre pa le za prostorsko omejen pojav Južne Nemčije, ki še v fazi povečanja obratov kmečkih gospodinjestev - obenem sledimo tudi zvečanju obsega gozda. Na območju ZRN se je površina pod gozdom med leti 1938 in 1960 povečala za 70.000 ha. Vzroke iščemo v družbeno pogojenem

preslojevanju gospodarskih struktur, podobno kot v primeru socialnega preloga. Skladno z sprejetim izrazoslovjem bi morali sedaj govoriti tudi o "socialnem gozdu".

Primere nisem nanizal želeč zasmehovati koga; demonstrirati sem hotel le omejitve, ki nastopajo takrat, ko želimo formulirati vsebino zastavljene problematike. V območju ekonomije ni ničesar kar ne bi bilo družbeno opredeljivo. Morda se pojavljajo izjeme le v okviru klime in vremena, pri geološkem raziskovanju novih surovinskih slojev ter pri sorodnih jasno zaznavnih naravnih pojavih, osiroma spoznanjih.

K nadaljnem utemeljevanju "socialne geografije" in k razjasnjevanju njene pozicije v okviru splošne geografije prebivalstva naj služi razmislek o oblikah, ki jih je človek gospodarno zasnoval v prostoru; kajti le v okviru spoznanj o dejavnostih v prostoru lahko pristopimo k reševanju problemov.

Vsekakor nas ne zanima le regionalna diferenciacija in poglobitev o spoznanjih, ki so jih zbrale družbene vede, - nismo usmerjeni v neke vrste "geosociologijo". Pred našimi očmi se odvijajo številni procesi ter ustvarjajo številne oblike, ki so prostorsko pogojeni.

Človek je aktiven v svojih naravnih "zraščeni" družinskih skupnostih, v plemenih potujočih, v požigalništvo usmerjenih kmetov, v pastirskih družinah in plemenih, v plemiških družinah in dinastijah, ki so opredeljevale cela zgodovinska obdobja. Posamezniki in skupine delujejo energično in progresivno, ali pa nezainteresirano in brezciljno; instiktivno ali plansko; s pogumnimi idejami o izrabi naravnih resursov, ali pa z destruktivnim delovanjem v pokrajini.

Na višjem nivoju družbene ureditve nastopajo organizirani in usmerjeni sistemi. To so na primer kolonizatorji in planerji velikopoteznih načrtov v prostoru denimo v območjih oblasti krone,

v območjih cerkvenih misionov in v kolonialnih deželah sveta. Ekrogene sile posegajo v avtohtone gospodarske sisteme in vplivajo na njih preobrazbo. Vsaka nova, na oblast prihajajoča skupina ima drugačne ideje o družbeni ureditvi pri čemer se z součinkovanjem med ljudmi, človekovimi skupinami in gospodarskimi oblikami ustvarja gospodarski prostor.

V nekaterih primerih gre za prevlado tehničnih inovacij, v drugih zopet za podjetniško dejavnost, ki lahko inicira spremembe. Lahko nastopa kot ideologija skupine, ali kot nezapažen procesološki razvoj katerega pričetek in konec ostaja neopredeljiv. Toda vedno težimo k uravnovešanju gospodarskih oblik z družbenimi oblikami. V tej težnji po harmoniji izgrajujemo bodočnost ter napreden družbeni in gospodarski sistem v prostoru.

Proizvajalci, trgovci, konzumenti delujejo kot posamezni akterji, ustaljene skupine, oblastne skupine, starostne skupine in končno kot prebivalstvo v celoti, kot masa, v prostoru. Svojsko deluje koncentracija prebivalstva, svojsko pa tudi razpršenost v podeželskem prostoru; svojske so moške družbe subpolarnih rudarskih območij, a tudi dnevni migranti, kmetje brez zemlje, najemniki. Kdor bi želel študirati strukturo in vplive teh družbenih silnic ne more mimo njihovega udejstvovanja, oziroma brez proučevanja gospodarstva neke regije. Kdor želi zajeti ekonomijo neke dežele mora spoznati akterje dežele. Gospodarska strukture in socialne strukture nekega prostora so izredno zanimive prav za naš miselni koncept o prostorskih dejavnikih in prostorski soodvisnosti. Delitev v dve povsem ločeni disciplini, četudi le zaradi spoznavanja metod oziroma razvijanja novih delovnih pojmov in tipov, vodi pota geografskega proučevanja v stran. Ne upoštevajoči prostorsko gospodarske sinteze in socio-ekonomskih struktur. Razdvajala bi nekaj kar je združeno in je neopredeljivo brez drugega.

Nekaj povsem drugega sta namreč notranja enotnost, ki izhaja iz povezave med človekom in njegovim delom in tista, ki jo ustvarjata prst in klima v prirodi. V prvem primeru gre za enovitost med ustvarjenim in ustvarjalcem, v drugem primeru pa gre za součinkovanje silnic-različnih in specifičnih zakonitosti.

Gospodarstvo nekega območja pridobi na vrednosti šele v okviru družbenih struktur in prav vpliv družbenih struktur je v sliki gospodarske dejavnosti najbolj očiten. Družbena struktura pogojuje optimalno izkoriščanje, obvladovanje ali posiljevanje prirode. Diferencijske probleme zaznavamo takrat, ko se pomešata skupini autohtonih in avtohtonih ljudi, vplivov in ideologij. Poglobljena raziskava bi nato nakazala spremembe v ravnanju, oziroma kontinuiranosti varovanja posameznikov in skupin v prostoru.

Ni poštene gospodarsko geografske študije, ki ne bi upoštevala socio-ekonomske problematike in jo, problematiki ustrezno uvrščale v ospredje dela. Pas bombaša v Združenih državah Amerike vedno navezujemo na socialno strukturo sužnjev na plantažah in sistem najemništva zemlje, ki se je tam razvil. Razvoj območja okrog La Plate pogojuje socialna diferenciacija fevdalnih kolonistov in sezonskih delavcev (F. KUHN²⁰). Tudi L. WAIBEL-a²¹ moramo ponovno omeniti saj je v odlični študiji gospodarske geografije Sierra Madre de Chiapas enakovredno upošteval sociogeografsko kot produkcijsko ekonomske probleme.

Če se ozremo na obsežno področje gospodarskogeografskih del moramo priznati, da najnovejša stremjenja po izgradnji in definiranju socio-geografije temelje na intenzivnih študijah na tem delovnem področju. Pozdraviti in podpreti moramo take raziskave, ki dopolnjujejo klasično pot gospodarske geografije. V geografskih monografijah za določena gospodarska območja se moramo v bodočnosti truditi in zastaviti vse sile za pravilno vrednotenje in delovanje človeka in človekovih skupin. Izdelati bi morali splošne temelje o prostorski ureditvi, ki bi naj temeljila na sociogeografskih in

²⁰KUHN F.: "Argentinska Estancia" v Svetovni arhiv gospodarstva, Jena 1938.

²¹WAIBEL L.: "Sierra Madre de Chiapas", v Verhandlungen des deutschen geographentages in Karlsruhe 1927, Wrocław 1928

gospodarsko geografskih metodah. Nekaj P.H.SCHMIDT-ovi²² študiji, njegove "splošne geografije gospodarstva", podrobne bi morali obelodaniti. V poglavju o vaseh, gospodarskih pogojih, delu, družbi, kulturi, obrti in bogastvu si namreč, zakrito sicer, sledijo misli, ki bi lahko služile kot osnova za sociološko opredeljeno gospodarsko geografijo.

Ta smer je vabljava kajti popeljala bi nas v globjo problematiko gospodarskega prostora in ven iz monotamije prirodno pogojene geografije proizvodnje.

Moja opozorila glede preveč poudarjene samostojnosti socialno-geografije izhajajo predvsem iz bojazni za enotnost gospodarske geografije. S propagiranjem termina "socialna geografija" bi z lahkoto zašli v nevarno delitev gospodarske geografije na vedno bolj siromašno geografijo proizvodnje in omenjeno vejo geografije, ki bi lahko zrasla v samostojno disciplino pod okriljem geografije prebivalstva.

Potrebujemo pa po ljudeh in človeških skupinah pogojeno gospodarsko geografijo, kateri ni potrebno pridajati imena. Pojem gospodarske geografije vključuje namreč v vseh možnih kombinacijah človeka in človeške skupine, ki so stvarniki gospodarskega prostora in kontinuirano dejavniki v preoblikovanju le-tega.

Človeštvo deluje v prostoru v treh oblikah:

1. Deluje kot element prebivalstva z gostoto in raso, z bivanjem v organski strukturi sveta, z vitalnostjo, z mortaliteto, z starostno in spolno strukturo, z klimazonalno opredeljenim delovanjem in prehranjevanjem.

²²SCHMIDT P.H.: Splošna geografija gospodarstva, Jena 1932.

2. Deluje v okviru človeške skupine, ki jo opredeljuje kraj in čas nastanka, historično pogojena skupnost ter način porazdelitve bogastva.

3. Človeštvo deluje tudi z iniciativami posameznikov, ki so ustverjalni, oziroma izhajajo iz lastnega jaza, ali pogojeni z skupinsko dejavnostjo izražajo globino in idejo lastnega in skupinskega prepričanja.

Zelo malo smo naredili na področju geografije prebivalstva, veliko več truda pa smo vložili v razvoj socialne geografije, nič pa ne moremo pokazati pri geografiji individuuma. Menim, da zadostuje, če vodimo geografijo prebivalstva v smeri, ki smo jo zakoličili. Dovolj je nevarno, da ugotavljamo, da se poleg nje, kljub dobri opredelitvi delovnega področja pojavljajo geografska naselij, gospodarska geografija, prometna geografija, splošna geografija kulture in kulturna geografija v ožjem smislu. V vseh omenjenih vsebinah deluje prebivalstvo kot celota, v okviru dejavnosti prebivalstvenih skupin, in individualno. Zatorej poizkusimo območja človekovega delovanja razporediti v okvir omenjenih enot. V končni konsekvenci bi morala biti ta delitev splošno veljavna smernica metodološkega proučevanja. V glavnem bi nas omejena delitev pripeljala do naslednje teoretične tabele:

Delitev geografije prebivalstva

a) po udejstvovanju v prostoru

b) po dejavnostih in skupnostih nosilcih dejavnosti

duševno življenje, umetnost,
promet, politika, i. t. d. geografija
splošne kulture, religija...

Geografija prebivalstva,
socialne skupine,
individuuma

Končno naj še pripomnim, da je združenje prebivalstva po socialnih skupinah le ena od mnogih možnosti. Njej ob strani stoje že zdavnaj skupine prebivalstvaszdružene po rasah, verski pripadnosti, poreklu, nacionalnosti in plemenski pripadnosti. Osebnost se mi zdi pomembno, glede na značilnosti razpada, ki ga je zaznati v geografiji, da vedno in povsod poudarjam enotnost geografske vede. V okviru sistemov, ki jih poznamo poudarjam vedno uporabo takega poimenovanja in klasifikacije, ki temelji na že znanem in preizkušenem. Pred nami je vrsta ustreznih in dopolnjujočih pojmov, ki bi lahko opredelili gospodarske oblike, produkcijske procese in ekonomske zakonitosti. V njih se zrcalijo gospodarstvo, gospodarski proces, delo ter slojevitosti družbe in človeške skupine. Kategorično mišljenje ni geografsko mišljenje. Večje učinke bomo dosegli, če bomo upoštevali dosedanje znanje o prostoru in usmerili naša proučevanja v prave, v prostoru evidentne, pojave.

In končno se vprašujemo o nalogah moderne, praktično uporabne gospodarske geografije. Tu bi se geograf lahko vprašal kako je po svetu razporejen odnos med delom in učinki dela v okviru produkcijskih sil in kategorij. Odgovor bi lahko formulirali le, če bi s pomočjo miselne igre opredelili naravne, historične, osebnostne, družbene, kvalitativne in kvantitativne faktorje, ki se v tem prostoru pojavljajo. Ta sklop problemov lahko rešujemo brez formalne delitve na gospodarsko in socialno geografijo.

Dodajmo še, da omenjena izvajanja, nikakor niso v nasprotju z usmeritvijo in izvajanjem kolega BOBEKA. Z vsebinskimi izhodišči se oba strinjata, saj spoznavava, da je treba posvetiti večjo pozornost tistim dejavnikom v prostoru, ki prostor oblikujejo in ki pogojujejo njegovo strukturo. Pota se razhajajo le pri opredelitvi o tem kako to doseči: seveda je povsem možno zastaviti pero in miselni potencial v smeri izgradnje socialne geografije. Pojavila bi se gotovo kot veda v okviru geografije prebivalstva, ločena od problemov in temeljne vsebine gospodarske geografije, vendar že ob oblikovanju geografiji naselij. To delitev že nakazuje geografski učbenik E.OBST-a.

Bilo pa bi prelepo, če bi nam uspelo oživiti ohišje gospodarske geografije v okviru katere bi obravnavali aktivno prebivalstvo v vseh možnih skupinah in združbah, obenem pa bi prebivalstvo opazovali pri delu v veliki delavnici sveta.

3. Prispevek k "münchenski" koncepciji socialne geografije^x (Günter Leng-Kiel)

Bobekova (1948) začetna in temeljna diskusija o upravičenosti in nujnosti neke socialne geografije, kot tudi njegova težnja po uvrstitvi le-te v klasičen sistem geografije, nista naši z nasprotniki skupnih stališč. Splošno priznano dejstvo je, da večina geografov ugotavlja upravičenost obstoja socialne geografije kot vede, vsebina proučevanja in položaj socialne geografije v sistemu geografske stroke pa sta še nadalje sporni.¹

Z objavo "koncepta socialne geografije" avtorjev RUPPERTA in SCHAFFERJA² (1969) smo dobili vpogled v teoretična in metodološka izhodišča münchenske socialnogeografske šole. Obenem pa črpamo iz poprej omenjenega BOBEKOVEGA članka teoretična in socialnogeografska spoznanja. Pričujoči sestavek vsebuje kritične pripombe k pomembnejšim sestavnim delom in aspektom "münchenske" koncepcije brez pretenzij, da bi zajel vse aspekte idejnega opredeljevanja münchenčanov.

K položaju kritike

Po prepričanju avtorjev izhaja njihova koncepcija "iz spoznanj in razvoja modernih socialnih in ekonomskih ved". "Vključevali naj bi jih v funkcionalno antropogeografijo" (stran 213); oziroma so njihova dela nadaljevanja funkcionalne antropogeografije kateri pridajajo strokovno socialno komponento" (str. 210). Te splošne formulacije prepuščajo bralcem oceno za katere specifične

^xizšlo v "Geographische Zeitschrift", letnik 61, leto 1975, zvezek 2, str. 121-134.

¹v okviru tega sestavka se moremo izogniti detaljnem prikazu diskusijskega poteka, oziroma slediti razvoju socialne geografije. Primerjaj zato H. OVERBECK (1954), HAJDU (1968), HOTTES (1968), RUPPERT/SCHAFFER (1969), STORKEBAUM (1969), ILEŠIČ (1970), UHLIG (1971), THOMALE (1972) in druge.

²v nadaljnjem tekstu skrajšano R/S

socialno-nazorske teorije gre. Znotraj socialnih oziroma družbenih ved je cela vrsta različnih teoretičnih izhodišč, ker so namreč te vede - v primerjavi z vedami o naravi - tesneje navezane na konkretne družbene interese in politična ter svetovnonazorska stališča.³ Različna stališča, oziroma različne temeljne filozofske pozicije vodijo k različnim, velikokrat diametralno nasprotnim in konkurentnim znanstvenim glediščem, teorijam in hipotezam. To prihaja (zelo pavšalno gledano) do izraza tudi v okvirih marksističnega in meščanskega (nemarksističnega) pristopa, oziroma v teh smereh socialnih in družbenih ved. Iz izvajanj avtorjev in po pregledu literature lahko razberemo, da pod pojmom "moderne socialne in družbene stroke" (podčrtal avtor tega sestavka) avtorja podrazumevata meščansko smer teh ved.

Brez dvoma so zahodnonemški geografi že doslej izhajali iz pozicij meščanske znanosti.^{4,5} Temu članku služi za osnovo marksistična usmeritev, ki gleda na to socialnogeografska izhodišča kritično, pri čemer pa odpira možnosti za alternativne teoretične in metodološke pristope. Cilj sestavka je poživiti diskusijo o temeljih socialne geografije. Prav zaradi tega uvaja v diskusijo nov, še nedoravnan aspekt teoretično-metodološkega znanstvenega pristopa.

Razvoj socialne geografije

Usmeritev socialne geografije temelji na katalogu sedmih "kategoričnih eksistenčnih funkcijah človeštva", ki jih je - po vzoru "karte Aten" in ISBARY-jevega koncepta funkcijske družbe (1971/3-5) - zastavil PARTZSCH in delno modificiral team R/S: 1. "razmnoževati se in živeti v (privatni in politični) skupnosti", 2. "bivati/stanovati", 3. "delati", 4. "se oskrbovati in konzumirati", 5. "se izobraževati",

³ primerjaj KLAUS/BUHR 1970/440 (pojem "družbenih ved")

⁴ k pojmu "meščanska znanost" primerjaj TOMBERG (1971)

⁵ v novejši dobi zelo citiran "znanstveni pluralizem" (primerjaj BRENTANO, 1971) - pomeni: pluralizem glede na znanstvene metode in glede na svobodo strokovnega mnenja - je komajda zašel v geografsko stroko na zahodnonemških univerzah. Karakteristično je, da so se "pozitivistične debate", ki so zajele nekatere družboslovne znanstvene smeri, komajda dotaknile družboslovno pojmovane antropogeografije (kulturna-gospodarska, socialna geografija).

6. "se rekreirati", 7. "biti udeležen v prometu" (str.208-209). Vsaka posamezna eksistenčna funkcija ima specifične lokacijske in prostorske zahteve, obenem pa oblikuje "naselbinske objekte", ki karakterizirajo tankajšnje prostorske strukture. Nosilci teh funkcij ter obenem aktivni dejavniki prostorskih struktur so človeške "skupine" (Bobek 1948/121).

V navezavi na eksistenčne funkcije (z ustreznimi prostorskimi mrežami) in nosilci aktivnosti menijo avtorji, da jim je uspelo odkriti nov "integrirajoč princip znanosti". S tem v zvezi stremijo po novi metodološki opredelitvi antropogeografije. Glede na to uvrščajo vsako eksistenčno funkcijo v poseben sklop socialne geografije ter obenem upajo, da bo "socialnogeografski miselni aspekt" onemogočil osamosvojitve posameznih vej v okviru stroke. Tako zasnovana socialna geografija, ki naj bi razložila "družbene in prostorske pojave iz součinkovanja dejavnosti, katerih nosilci so skupine združene na podlagi eksistenčno funkcijskih potreb posameznikov", bi naj nadomestila antropogeografijo.

Temeljne eksistenčne funkcije in njihovi nosilci so najpomembnejši dejavniki socialnogeografske koncepcije. Prav njim je namenjena priidujoča kritika.

K "temeljnim eksistenčnim funkcijam"

Pri PARTZSCHU navedene in po R/S prenešene temeljne eksistenčne funkcije vsebinsko niso identične z funkcijami iz "Karte Aten", čeprav se oboji funkcijski pojmi uporabljajo pri analizi struktur v prostoru.

V "Karti" omenjene funkcije "bivanje, delo, rekreacija in promet" opredeljujejo način izrabe nekega območja po človeku. Nosilci teh funkcij, ki odgovarjajo, med drugim prostorsko relevantnim družbenim potrebam ali dejavnostim, so določene površine ali prostorske enote s pripadajočimi materialnimi objekti (hiše, ceste i.t.d.) (HAASE/LÄDEMANN 1972/19-20). Pojem "funkcija" pa uporabljajo v

prostorskem mešanju in regionalnem planiranju ter pri izgradnji mest, a tudi v družboslovni veji geografijev smislu "površinskih funkcij".

Temeljne eksistenčne funkcije so lokacijsko vezane, družbeno potrebne dejavnosti v okviru družbenega produkcijskega in reprodukcijskega procesa (delovni in življenjski proces). Njihovi nosilci so družbeni individualni, oziroma "socialne skupine".

Omenjena funkcijska pojma se nanašata na različne etaže enotnega prostorskega sistema (oziroma na dva različna podsistema skupnega prostora). Razlikovanje med obema je predvsem pomembno za analitičen pristop. Kaže pa tudi na diferencirana raziskovalna izhodišča.

R/S opredeljujeta zgoraj omenjene temeljne funkcije enakovredno. S tem se oddaljujeta od PARTZSCH-evih spoznanj, ki funkcijam "živeti v skupnosti" in "prebivati" poverjajo "primarni karakter".⁶ (1964/9). Avtorja R/S odklanjata ovrednotenje z ugotovitvijo, da "niti ena od omenjenih funkcij ne more oveneti ne da bi zaradi tega ne bilo prizadeto človeško vezje v družbi in prostoru."⁷ (stran 209) Prav tako se odpovedujeta teoretični opredelitvi karakterja in načina medsebojnega součinkovanja ter opredelitvi funkcijskih odvisnosti. Ugotavlja le, da so funkcije med seboj povezane. Vprašljivo je sistematični razvoj socialne geografije, če ga bomo gradili na takih temeljih.

"Delo" kot centralna funkcija

Delo je temeljno izrazno sredstvo življenja in stanovitna eksistenčno nuja človeštva, kajti le v okviru delovnega in produkcijskega procesa s katerim pridobimo najnujnejša eksistenčna sredstva, je možno zadovoljiti temeljne človekove potrebe (HAHN 965/54). Delo je vedno družbena dejavnost, ker v produkcijskem procesu ustvarjajo

⁶Tudi na "Karti Aten" ima funkcija bivanja dominantno vlogo (LE CORBUSIER 1962/120)

⁷Ta izjava velja le za področje "industrijske družbe" (stran 209)

ljudje določene socialne odnose (produksijske odnose) v okviru katerih izdelujejo in izdelane proizvode delijo. V okviru produkcijskega procesa ne ustvarjamo le nujna eksistenčna sredstva, iz njega izhajajo tudi družbeni odnosi (to pomeni lastniške in oblastne strukture), poklicne in socialne strukture in nenazadnje tudi način razporeditve teritorialnih družbenih struktur.

Z razdajanjem človeškega dela v okviru produkcijskega procesa nastaja cela vrsta individualnih in družbenih potreb, ki jim je treba ustreči. Gre predvsem za zagotovitev, oziroma reprodukcijo delovne moči/sposobnosti in za kontinuirano vzdrževanje človeške rase. Posebno bivanju, rekreaciji, oskrbi in konzumu, izobraževanju in razmnoževanju ter življenju v skupnosti je treba posvetiti pozornost. Omenjeni življenjski pogoji (dejavnosti) - ali boljše kompleksi potreb, ki so navznoter še deljivi - so pomembni dejavniki v reprodukcijski verigi človekovega dela in življenja - in seveda tudi družbe. Razvijajo se skladno z zgodovinskimi procesi in so v tesni soodvisnosti od stanja produkcijskih sil in od v času različnih, produkcijskih odnosov. Skladno s tem se spreminjajo tudi odnosi v prostoru.⁸

Med posameznimi funkcijami eksistirajo bolj med drugimi manj stabilne reprodukcijske povezave,⁹ ki pa se, v okviru dialektičnega nazornega gledanja, lahko pripišejo različnim, z delom povezanim, območjem človekovega življenja. Funkcija "delo" produktivnemu področju, ostale funkcije neproduktivnemu področju človekovega življenja. Poseben položaj pripada funkciji "udeležba v prometu", na kar opozarjata tudi R/S. Promet povezuje namreč fiksne lokacije funkcij ter s tem šele daje možnosti za delovanje spleta lokacijsko pogojenih funkcij (ALBERS 1972/67).

⁸Omembe vredna je pripomba ALBERS-a: "Ob kritičnem preverjanju temeljnih funkcij človeštva se zdi, da je pojem "rekreacija" premalo precizen, da bi se lahko nanašal na konkretne površine (1972/66).

⁹primerjaj z raziskavo RUMPF/ZIMM (1972).

Podobno diferenciacijo opazimo, če gledamo na eksistenčne funkcije iz ekonomskega zornega kota. Funkcije bi topogledno razvrstili (izjemo predstavljata le funkciji "udeležba v prometu" in "razmnoževati se") v produktivne (uslužnostne) in konzumne (porabniške)¹⁰. Funkcija "delo" se vključuje v sfero materialne in imaterialne produkcije (proizvodnja končnih izdelkov in uslužnostne dejavnosti), medtem, ko ima primorani šteti druge funkcije k konzumni sferi.

V okviru produkcijskega območja dejavnosti izdelujemo materialne dobrine in posedujemo usluge, ki so potrebne za vzdrževanje družbenega reprodukcijskega procesa. Z udeležbo v produkciji ustvarja družbeni individuum materialne predpogoje za lastno eksistenco (prihodek). V območju konzuma zadovoljuje posameznik materialne in imaterialne potrebe, saj se oskrbuje in konzumira, prebira in rekreira. V tem okviru izrabljamo oziroma porabimo v produkcijskem območju dejavnosti ustvarjene materialne dobrine, usluge in institucije (odhodek).

Člani družbe so v glavnem in producenti in konzumenti.

Individualne potrebe (npr. v okviru stanovanjske izgradnje, šolstva, ali rekreacije) lahko zadovoljujejo v odvisnosti od položaja, ki ga zavzemajo v družbenem produkcijskem procesu in od "okvirnih političnih pogojev v katerih se odvija reprodukcijska življenja" (OFFE 1972/161).

Predstavljena opredelitev funkcij vodi do diferenciranih zaključkov o njih kvaliteti in načinu součinkovanja. Omenjena razmišljanja grede dalj kot jih nakazujeta R/S v svojem članku. V marksistični teoriji družbe, ki jo lahko uporabljamo tudi za razlago teritorialnih strukturnih oblik v družbi, pripada funkciji "delo" (ali točneje produkcijskemu procesu) centralna pozicija proučevanja. Ostale funkcije se prilagajajo funkciji "dela" in so ji zato podrejene. To pa pomeni, da socialnogeografska sistematika, ki sta jo

¹⁰ primerjaj razvrstitev funkcij v "sistemu mesta" glede na "individualni" in "sistemski aspekt" pri SCHMIDT-RELENBERG-u (1968/104-5).

predlagala R/S, ni v skladu z predočenim družbenim prepričanjem.¹¹

Pojem "skupine" in "družbe" v socialni geografiji

Nosilci temeljnih eksistenčnih funkcij so po R/S "skupine ljudi" in "združba/društva". Pojma "skupina" in "družba" sta v socialni geografiji temeljni kategoriji, ki bi ju rad kritično osvetlil.

Pojem "skupine" je mnogostранsko uporabljan, a je le v okviru določenih socioloških teorij znanstveno utemeljen (primarne - male, formalne skupine i.t.d.). R/S nista našla ob prevzemanju sociološkega termina skupine zadovoljiv odgovor na vprašanje o "prostorski relevantnosti skupin." Zato predlagata, da v okviru posameznega (raziskovalnega) namena najdemo ustrezno "funkcijsko geografsko polje" in to opredelimo glede na dominantne skupine (str.211): recimo glede na "skupine" istega verskega prepričanja, istega generativnega ravnanja, enakega poklica, enakega zaslúška i.t.d. Iz takih "socialnih skupin" je po njihovem mnenju sestavljenaf "družba".

"Socialne skupine" v smislu R/S so torej karakteristične skupine, ki jih lahko oblikujemo po kvalitativno različnih kriterijih (ter jih obenem lahko poljubno razvrščamo). Tako zasnovana - empiristična - opredelitev skupine izhaja iz individualistično pojmovne zasnove družbe. Sledi namreč uvrščanju prebivalcev nekega teritorija po določenih osebno pogojenih (socio-statističnih) strukturnih znamenjih, ki oblikujejo socialno diferencirano sliko pokrajine (glej HOFMANN 1969/34-35). Te socialne skupine, ki bi naj okarakterizirale socialno strukturo prebivalstva v nekem prostoru, ne dajejo slutiti v kakšni soodvisnosti se nahajajo in katerim silnicam gre pripisati spremembo, ki jih preslajajo in preoblikujejo. "Elementarni"

¹¹ Kot je v bilo v tekstu večkrat omenjeno izhaja marksistična teorija v okviru ekonomske geografije iz prepričanja o primatu ekonomije nad drugimi področji družbenega življenja. Na prednost ekonomije/gospodarstva opozarja že OTREMBÁ, ki odklanja razvoja samostojne socialne geografije, temveč nasprotno priporoča vgrajevanje socialno-geografskih metod v gospodarsko-geografska proučevanja (1969/21).

princip (izhajajoč iz individuuma) vodi v "statično registracijo" socialne diferenciacije, ne omogoča pa nadaljne strukturalne opredelitve (TJADEN-STEINHAUER/TJADEN 1970/646).

Pojem "družbe" R/S ne uporabljata enotno. V eni od formulacij je vsebinsko identičen Bobekovemu¹², ki smatra, da je "družbo v geografskem smislu" treba enačiti z prebivalstvom nekega prostora (1948, 1962, a,b). Po drugi plati pa najdemo v članku R/S izraze kot so recimo "družbena ureditev" (str.211), "organizacija družbe" (str.212), "družbeni sistem" (str. 212) in "industrijska družba"¹³, ki pa izhajajo iz nekega "sociološkega" in ne geografskega, temeljnega koncepta stroke. Predpostavka vsake teorije je, da temelji na znanstveno dognanih terminih. Toda niti pojem skupine niti pojem družbe nista v članku R/S teoretično utemeljena in jasna.

V marksistični sociologiji "družba" ni skupek skupin, ki žive na nekem ozemlju; ni torej agregat posameznikov, temveč je skupek socialnih razmer, ki v določenem obdobju in na določenem ozemlju vplivajo na tam živeče prebivalce ter na njihov stil življenja, ki jim ga v nemajhni meri utemeljuje produkcijski odnos.¹⁴ Družbo sestavljajo funkcijska razmerja med člani (ADORNO 1969/22).

Iz odnosov ustvarjenih med produkcijskimi sredstvi in lastništvom je odvisna socialno-ekonomska struktura prebivalstva, ki pa je najpomembnejša struktura neke družbe.¹⁵ Na njej temelji delitev družbe na razrede in sloje in na tej tudi socialna struktura prebivalstva. S temi razredi in sloji, ki so komponentna (družbenega) sistema, operira socialna geografija, oziroma vse strokovne veje geografije, ki se ukvarjajo z družbo. Socialni razredi in sloji niso homogene socialne storitve temveč nastopajo v prostoru precej diferencirano. "Niso sestavljenke posameznikov temveč so okvirni predpogoji zanje."

¹² na primer v definiciji: "Socialna geografija je znanost o prostorskih oblikah organizacije prostora in o prostorotvornih procesih temeljnih eksistenčnih funkcij človeških skupin in družb.

¹³ Pojem "industrijska družba" je ideološki saj abstrahira socialne odnose in ustvarja vtis "da je bistvo družbe povezano s stajem produkcijskih sil" (ADORNO 1970/160). Naša sedanja družba je sicer "industrijska" glede na stanje produkcijskih sil, je pa kapitalistična glede na produkcijske razmere (ADORNO 1970/156-7), pri-

Socialno-strukturna analiza gradi metodološko na teoriji o razredih, ki v nasprotju z "elementarističnimi metodami" izhaja iz sistemske povezave med družbenimi dejavniki, oziroma člani družbe. Izhodišče ji je "totalitarnost". (TJADEN-STEINHAUER/TJADEN 1972/244, 238).

Ugotovitve R/S da so sociološki pojmi o skupinah neustrezni za opredeljevanje geografskih socialnih struktur popolnoma drži. Uporaba karakterističnih skupin ne da bi jih poprej opredelili glede na produkcijske odnose in razredno strukturo, torej ne da bi opredelili "nadindividualne komponente", je vsekakor - vsaj iz marksističnega gledišča - enako neustrezno. Vertikalna delitev prebivalstva v socialne skupine "pomeni nenazadnje zanikanje eksistenčnosti razredov in slojev."¹⁶ S tem pa zanikamo razredni karakter kapitalistične družbe. Geografske študije, ki so metodološko zasnovane na marksističnih izhodiščih, ne morejo mimo socialno-strukturnih problemov in povezav, ki temelje na spoznanjih in kategorijah (marksistične) sociologije.

K zahtevam socialne geografije

R/S vidita v socialni geografiji "vedo o prostorski organizaciji življenja človeške družbe" (str. 213).¹⁷ V središču opazovanj so posamezniki v družbi, oziroma "socialne skupine". Glede na njihova prostorska ravnanja in aktivnosti se oblikujejo prostorski modeli in procesi. Vsi prostorski procesi zažive šele, ko jih "socialne skupine" nekega območja ovrednotijo skozi filtre "socialnih, gospodarskih in prirodnih faktorjev" (str.212), saj prav ti odločilno vplivajo na ravnanja "skupin". Posamezna "prostorska situacija" temelji nanazadanje tudi na vrednotenju v prostoru aktivnih

merjaj tudi JAECC(1973/56)

¹⁴HAHN 1965/170-1; EICHORN in drugi 1969/145 (pojem "družba")

¹⁵EICHORN in drugi 1969/428(pojem "socialna struktura")

¹⁶Dvakrat uporabljata (stran 211,212) R/S termin "sloj" kot sinonim za "skupino". Tu moramo dodati, da ima pojem "sloj" v marksistični teoriji razredov(MAUKE 1970, JUNG/1972) drugačen pomen kot pri "teoriji o slojih"v meščanski sociologiji(primerjaj BERNSDORF,1972)

"socialnih skupin". Zastavlja se vprašanje, če omenjeni teoretični principi lahko zadostijo zahtevam socialne geografije.

Teritorialne strukture neke družbe so zakoličene v lokacijsko stabilnimi objekti ("funkcionirajoče naprave") na katere so prostorsko vezani številni družbeni produkcijski in reprodukcijski procesi. Sem spadajo nedvomno vsi produkcijski obrati in njih spremljajoči objekti, tako imenovana materialno-tehnična opremljenost (infrastruktura), ki naj služi reprodukcijskemu procesu: stanovanja, oskrbno-izobraževalne-turistične ustanove i.t.d. Ker so lokacije materialne proizvodnje temelj vsem drugim strukturam, ki so vezane na določeno lokacijo (SCHMIDT-RENNER 1966/9) odločajo ponavadi o najpomembnejših lokacijah in njih objektih dotični katerih lastnina so produkcijska sredstva (oziroma investicijska sredstva). Nosilci teh odločitev so glede na socioekonomske odnose posamezni podjetniki, splošno gospodarsko združenje (domače in tuje) transnacionalne družbe, ali državne institucije. Odločitev o lokaciji in spremljajoči infrastrukturi je v končni konsekvenci pri državnih organih in regionalnih korporacijah, ker ponavadi prav ti zagotove družbena sredstva (davki) za njih izgradnjo.

Velikopotezno zasnovane lokacije (industrije, stanovanj, prometnic) silijo prebivalstvo nekega območja v "določeni prostorski sistem kateremu se morajo prilagajati (SCHMIDT-RENNER 1966/112-3). Prostorska ravnanja članov neke družbe so usmerjena predvsem v adaptacijo. Tako zastavljene temeljne lokacije ne dopuščajo članom družbe reagiranja v smeri sprememb, saj bi še s tem porušila socialna in ekonomsko zasnovana struktura širšega območja (OFFE 1972 b/153).

¹⁷Istemu strokovnemu cilju sledi tudi Ekonomska geografija.

Družbena teritorialna struktura ne nastaja izključno iz prostoro-
tvornih dejavnosti, ali iz dejavnosti posameznikov v prostoru,
oziroma dejavnost "socialnih skupin". Mnogo bolj pomembne so
odločitve o lokacijah in prostorotvornih ukrepih, ki jih zasmu-
jejo družbene organizacije¹⁸ (n.pr.: gospodarstva, države)¹⁹.
Le-te pa niso ustrezno upošteevane v socialnogeografskih konceptiji
R/S (primerjaj tudi BARTELS 1970/512).

Ne mogli bi razumeti družbene lokacijske sheme, če ne bi imeli vsaj
nekaj znanja o okvirnih pogojih, oziroma ureditvenih principih
(n.pr.: v ekonomskih zakonitostih o družbenih in gospodarsko-
političnih modelih, o sistemih planiranja, o tržnih mehanizmih),
ki opredeljujejo razvojne tendence teritorialnih struktur, a tudi
prostorske ravnanja posameznikov, "socialnih skupin" in družbenih
organizacij. Principi o urejenosti so zrasli iz socioekonomskih
razmer, iz posameznega družbenega in socialno-ekonomskega reda²⁰
(MOHS 1967/22). Znanost katere predmet obravnava so teritorialne
strukture in forme družbe potrebuje teorijo o družbi, kajti teri-
torialne strukturne oblike so produkt in izraz družbenega razvoja.

Socialna geografija zasnovana po R/S ne zadovoljuje zahtevam po
proklamirani "vedi o prostorski organizaciji družbenega življenja."
Vzroke poiščemo le pri metodološki zasnovi pri prostorskem ravnanju
posameznikov. Težko bo v bodoče postavljala zahteve po prevzemu
vseh aspektov dosedanje antropogeografije, oziroma po prevzemu
njene vloge v geografiji.

¹⁸K pojmu "organizacije" primerjaj EICHHORN in drugi 1969/316.
BERNSDORF 1972/587.

¹⁹Konkretne primere o prostorotvorni dejavnosti organizacij posre-
dujejo dela BOESLER-ja (1969) in SOMMERS/GADE-a (1971)

²⁰V pomenu "ekonomskih zakonitostih" za razlago razvoja kulturne
pokrajine govori WAGNER(1972) katerega članek je nadaljna
kritična ost usmerjena v socialnogeografsko koncepcijo.

6. Nemška socialna geografija in njena teoretična izhodišča ter njen odnos napram sociologiji in antropogeografiji

(Eugen Wirth-Erlangen)

Prispevek ob izidu knjige "Sozialgeographie" avtorjev J. Maierja, R. Paeslerja, K. Rupperta in F. Schafferja (Braunschweig 1977)¹

Zdi se, da je v zatonu strokovno plodovito obdobje anglosaške "Nove geografije". Pionirji polpretekle dobe so se povzpeli na konja in se zadovoljili z slavo. Čeprav se morda le niso trudili se zdi, da se večina med njimi ukvarja s spomini in koncepcijami iz mladosti pri čemer jih poizkušajo izpiliti v detalje, ali pa jih uporabiti v didaktično prikladnih učbenikih. Seveda le če je njihovo delovno področje še vedno geografija in ne v pretežni meri računalniška tehnika, ali ideologija Karla Marxa. Mnogo je znakov, ki pričajo, da dajejo ton današnji znanstveni diskusiji posnemavci - epigoni stroke. Primerjajmo le prve, zares stimulirajoče zvezke in letnike "Progress in geography" ali "Geographical Analysis" z tistimi zadnjih let. Strokovno pionirska dela v knjigah ter originalne študije zamenjujejo informativni učbeniki, ki se med seboj bistveno ne razlikujejo. Najdemo pa tudi zbirke in ponatise klasičnih člankov ali recenziranih literarnih poročil, ali celo programe učnih in študijskih načrtov ter prevode. Tu ne gre več za plodno teorijo saj obvladuje področje dela prefinjena in izpiljena tehnika.

Tako nekako je nedolgo tega orisal v Torontu priznan strokovnjak sedanja situacija v kateri se nahaja moderna teorija geografije. Če se avtorju tega sestavka ne bi zdela ta predstavitev dovolj umestna je gotovo ne bi postavljajal v ospredje lastnega članka. Vendar se na tem mestu avtor ne bi spraševal o tem v kakšni meri lahko analogno opredelimo stanje v teoretični in kvantitativni geografiji nemškega jezikovnega območja. Bistveneje se zdi avtorju zastaviti vprašanja in preveritvi dejstva o najnovejšem

¹izšlo v "Geographische Zeitschrift, letnik 65, zvezek 3 (1977), založba Steiner, Wiesbaden 1977 str. 161-187.

strokovnem položaju v nemški socialni geografiji, oz. se prepričati o tem ali njen razvoj morda le ne sledi podobnim trendom. Tudi v tej strokovni smeri lahko govorimo o "novi geografiji", ki je zrasla ob Hansu Bobeku in Wolfgangu Hartke-ju v letih 1948 do 1960. Povsem v nasprotju s teoretično geografijo anglosaškega jezikovnega področja nemška šola socialne geografije vse do začetka tega leta (1977) ni imela zaokrožene in učbeniku podobne publikacije. Nastalo je zatišje ob velikem mentorju Wolfgangu HARTKE-ju, ki pa itak nikoli ni nameraval zastaviti pero v smeri sistematičnega obrisa socialne geografije. Nasprotno pa leži na mizi HANS-a BOBEK-a že leta dolgo obsežen fokokpis z osnutki za socialno geografijo, ki jih je dodelal v času svojih predavateljskih gostovanj v Münchnu v študijskem letu 1963/64. Na to delo nestrpno čakajo kolegi iz stroke, kljub temu pa se avtor še ni odločil za objavo. Morda ga bo k temu vzpodbudil pričujoči človek...

Do nedavnega ni nudilo niti anglosaško jezikovno področje zadovoljiva nadomestila. Socialna geografija, ki bi vsaj v grobih obri-sih zajela tematske sklope, problematiko ter raziskovalna izhodišča HANS-a BOBEK-a, WOLFGANG-a HARTKE-ja, KARL-a RUPPERT-a, ali FRANC-a SCHAFFER-ja anglosaška geografija ne pozna. Tozadevno raziskovalno poročilo izpod peresa J.D.EYLES-a (1974) je povsem nezadovoljivo, saj obravnava sociologijo in ne geografijo. Podobno je razočaral članek R.E.PAHL-a (1965). Delo R.L.MORRILL-a (1974) o prostorski organizaciji družbe ("The Spatial Organization of Society"), ki ga omenjamo primera vedi, obravnava v tekstu le "spatial organization" (prostorsko organizacijo), ne pa "society" (družbe). Šele s knjigo J.A.JAKLE-a in sodelavcev je med nas prispela knjiga, ki posrečeno združuje aspekte bodočega proučevanja in kateri ime "socialna geografija" povsem priteče.

Glede na omenjeno stanje je prav gotovo potrebno pozdraviti dejstvo, da je končno v začetku maja 1977 izpod peres J.HAIER-ja, R.PAESLER-ja, K.RUPPERT-a in F.SCHAFFER-ja izšla v Werstermannovem "Geografskem seminarju" dolga štiri leta pričakovana

"Socialna geografija". Ker gre za prvi poizkus zaokrožene in celovite predstavitve socialne geografije na nemškem jezikovnem področju bo knjiga našla številne odjemalce. Kritična stališča naj zaenkrat odstopijo mesto pozitivnim ocenam kot se to prvorojencu pritiče.

To pa ne bi smelo izključiti vsakršno kritično reakcijo. Avtor članka, ki se čuti osebno navezanega na življensko delo HANS-a BOBEK-a in ,ki je prijateljsko blizu avtorjem knjige, bi rad v tem smislu posredoval pripombe, ki naj prispevajo utrditi temeljev nemške socialne geografije.

Prvi del knjige "Od antropogeografije do socialne geografije" (stran 9-43) prinaša v razširjeni obliki že novo misel, ki je izšla pod naslovom "K konceptiji socialne geografije" (K.RUPPER in F.SCHAFFER, 1969) v članku enega od zvezkov Geographische Rundschau. Dodano je le krajše poglavje o socialnogeografskem prostorskem sistemu, kot tudi dopolni daljša razmišljanja o tistih konceptijah v socialni geografiji, ki odstopajo od zastavljenih izhodišč Münchenske šole". Na poglavja se navezuje še krajše razmišljanje o sociologiji, sociografiji, socialni ekologiji, Regional Science in prostorskih vedah kot vedah, ki so sorodne, oziroma sosednje socialni geografiji.

Drugi del "Skupine in sloji v prostoru" (stran 44-69) je v glavnem zastavljen povsem na novo. Podobno kot v podpoglavju o opredelitvi geografsko relevantnih skupin nastopajo tudi pri istem o socialno-prostorski razmejitvi teoretična in splošna metodološka razmišljanja nekoliko v ozadju. Na zastavljena problemska vprašanja poskušajo avtorji odgovoriti s primeri iz empiričnih študij izgotovljenih v okviru münchenske socialne geografije.

To velja tudi za tretji del, ki nosi naslov "Socialnogeografski prostor (stran 70-99)". Uvodnemu poglavju o prostorskih organizacijskih oblikah in procesih, ki sta ga avtorja RUPPERT in SCHAFFER predstavila že v "Geographische Rundschau" (1969), sledi pojmovni

del, ki je za razumevanje empiričnih raziskav münchenske šole izredno pomemben. In najdemo naslednje izraze: "akcijski radij specifične skupine", "princip vztrajanja" in "indikatorji kot znanilci procesa" in "inovacijski potek".

Četrta in končna knjiga obeta veliko pod naslovom "Prostorsko-relevantni odnosi v območju osnovnih človekovih funkcij" (stran 100-156). Še bolj kot pri predhodnih poglavjih so v tem razmišljanja o teoriji socialne geografije potisnjena v ozadje, izza pregleda dosedajših empiričnih del münchenske šole. Ta so velikokrat enostransko zasnovana in podrejena eni izmed tako imenovanih osnovnih človekovih funkcij, ki jim sledimo v že znanem zaporedju.

V petem in končno zadnjem delu z naslovom "Socialna geografija kot osnova za planiranje" (stran 157-170) poročajo avtorji ponovno o neki empirični raziskavi münchenskega instituta za ekonomsko geografijo s katero žele dokazati kako socialnogeografske metode lahko služijo deželnemu planiranju in prostorskemu oblikovanju.

Iz na kratko predstavljene vsebine izhajajo trije glavni zaključki, ki nam jih vsebina knjižice "Socialna geografija" ponuja:

a. Avtorji so nam predstavili glavne dileme, problemske sklope in raziskave dunajsko-münchenske šole socialne geografije. Hans BOBEK in Wolfgang HARTKE, Karl RUPPERT, Robert GEIPEL, Franz SCHAFFER, Karl GANSER in Joerg MAIER, pa tudi že druga generacija učencev, so v glavnem oblikovali na podlagi lastnih teoretičnih izhodišč in lastnih empiričnih raziskav osrednjo vsebino knjige. To so storili konsekventno in strokovno utemeljeno: Nihče ne oporeka, ali zanika njihovega, da danes daleč najmogočnejšega, angažmana usmerjenega v izgradnjo nemške socialne geografije. Šele bolj podroben vpogled v materijo daje možnost kritiki da preveri, ali se ni morda dunajsko-münchenska šola v omenjenem snopiču preveč zagradila nasproti strokovnim pobudam od zunaj.

b. Kdorkoli je v preteklih desetih, petnajstih letih sledil pomembnejšim delom zgoraj omenjenih strokovnjakov bo naletel v Westernmanovem seminarju "Socialna geografija" le na znane teme. Le obrobno poročajo avtorji o še neobjavljenih raziskavah, ali pa poizkušajo modificirati že kdaj poprej objavljene misli. Tudi tak način je vssem legitimen - pravzaprav ga bo marsikdo zagotovo pozdravil. Z vso pravico lahko poročamo o bibliografsko precej razstresenih objavah posebno še, če je naša naloga predstaviti dela študentom in pedagoškim delavcem. Omenjena dela nedvomno predstavljajo strokovno in pedagoško nadgradnjo dunajsko-münchenske socialne geografije. Šele podrobnejša kritika bi zastavila vprašanja o tem, ali ne bi bilo možno in prporočljivo nadalje razviti določene, že objavljene, misli.

c. Predloženi zvezek "Socialne geografije" sledi brez dvoma željama, ki sta si diametralno nasprotni. Po eni strani želi predstaviti temeljno koncepcijo nemške socialne geografije in upoštevati njen strokovno historični razvoj, po drugi plati pa povzroča več ali manj podrobno o skoraj vseh empiričnih študijah in sondnih raziskavah, ki so jih v zadnjih petnajstih letih opravili münchenski socialni geografi. Te empirične raziskave so danes brez dvoma jedro nemške geografije. Združene so najbrž najmočnejši in največji znanstveni dosežek geografije nemškega jezikovnega področja po drugi svetovni vojni. Svoje raziskovalno usmeritev poudarjajo avtorji tudi v omenjeni knjigi pri čemer dajejo prednost empiričnim raziskavam, manj pa teoretičnim razmišljanjem.

V nadaljevanju tega teksta razvijajoča se diskusija o temeljnih teoretičnih vprašanjih bo zatorej zajela le delni aspekt knjige. Razmišljanja v tej smeri pa so plod bolj zanimanja avtorja kot interesa münchenske šole. Vendar se ob izidu te knjige ne moremo izogniti vprašanju o teoretičnih izhodiščih münchenske socialne geografije. Podrobnejša analiza teksta pove, da je v knjigo dobesedno, ali skorajda dobesedno vložen članek RUPPERT-a in SCHAFFER-ja iz "Geographische Rundschau" (1969) z vsemi pomembnejšimi formulacijami vred. Od 810 vrstic takratnega teksta je najmanj 560

vrstic dobesedno prepisanih - to pa je kar 70% sestavka, ki vključuje vse temeljne formulacije Münchenske socialne geografije.

Ničesar ne bi imel pripomniti k takim postopkom. Celó sam sem na primer v zaporednih člankih ponovno uporabljal mnoge poprej izražene formulacije o orientalskem mestu. Predpogoj za tak postopek pa je, da smo trdno prepričani, da je mnogo temeljnih odstavkov in definicij iz RUPPERT-SCHAFFER-jevega članka dobesedno, ali skorajda dobesedno, objavil v svoji disertaciji tudi F.SCHAFFER (1968.stran 12-17 in 35-37), potem naj nam bo dovoljeno zaključiti to misel z ugotovitvijo, da so avtorji Westermannovega seminarja, kljub vmesnemu desetletnemu razponu, v glavnem odločeni obstati pri takratnih formulacijah, ki so bile svojčas samo začasne in poskusne, z namenom oživiti znanstveno diskusijo.

Mnogi osebni kontakti in razgovori s prijatelji in kolegi o "socialno-geografski koncepciji" niso vplivali na obsežnejše avtorske korekture teh splošnih izvornih pojmov. Podobno kot tudi ne pripombe G.LENG-a (1973) in J.BIRKENHAVER-ja (1974).

Prve so avtorji upravičeno zavračali, zadnje pa ne povsem umestno. Sploh pa se niso opredelili do dveh omembe vrednih kritičnih stališč H.FÜRSTENBERGA (1970) in E.W.BUCHHOLZ-a (1972). Dobro utemeljena kritika v habilitacijskem delu F.GRUBER-ja (1977) pa je bila žal zastavljena že v času, ko je bila knjiga v tisku.

Nadaljujoč misli HANS-a BOBEK-a in WOLFGANG-a HARTKE-ja ugotavljajo avtorji tega seminarskega zvezka, da je funkcionalna antropogeografija z pritegovanjem aspektov in spoznanj družbenih strok omogočila nastanek moderne socialne geografije. Iz tega lahko najprej zaključimo, da je socialna geografija na podoben način intenzivno vključevala v svoja strokovna izhodišča problemske sklope in rezultate raziskav moderne sociologije kot to že velja za, na primer, odnose med geomorfologijo in geologijo.

Začuda pa o tem ni ne duha ne sluha. Ne le zgodnji članki BOBEK-a in HARTKE-a tudi najnovejša dela münchenske šole operirajo, podobno kot obravnavana knjige, v okviru socialnih odnosov z termini, ki so, vsaj zdi se tako, lastne skovanke. Medtem, ko se avtorji povsem prevzeli tehnike empiričnega sociološkega raziskovanja, pa uporabljajo le izjemoma, ter precej obrobno, pojme in definicije moderne sociološke stroke. Deloma zapolnjujejo strokovne termine iz sociologije z novimi vsebinami. Povsem umestna je pripomba, ki jo je pred leti namenil H. ALBERT (1963, stran 45) teoretični ekonomiji: "zdi se, da je povsem imuna za spoznanje sociološke in sociopsihološke stroke." To bi veljalo tudi socialni geografiji. Na primeru obeh temeljnih kategorij münchenske socialne geografije ("skupina" in "temeljne funkcije človekovega obstoja") bi rad to izjavo utemeljil.

"Sociološki pojem skupine" omenjajo avtorji knjige na strani 45, vendar ga kasneje označijo za manj uporabnega v geografski stroki. Nadomestijo ga s skupinskim pojmom "socialno-geografske skupine". Pri tej odbitvi se avtorji sklicujejo, zelo neposrečeno, na opredelitve sociološkega pojma skupine kot sta ga zasnovala G. WEIPPERT in W. SOMBART. Poiskusi obeh omenjenih avtorjev opredeliti različne tipe skupin so ustverili takšno pestrost in nepreglednost, da sociološka pomembnega indikatorja vseh skupin skorajda ni več najti. To pa je interakcija med člani skupine. V vseh socioloških definicijah ji pripada osrednja pozornost: "Če uporabimo besedo "skupina" mislimo pri tem na dve, ali več oseb, ki so v nekem medsebojnem odnosu"... socialna skupina je... različno število oseb s skupnimi interesi, medsebojnim součinkovanjem, zavestjo o pripadnosti k skupini in skupnim aktivnim angažmanom." Grupa je "socialna tvorba, ki nastaja z medsebojnimi odnosi dveh, ali več ljudi, ... katerih skupni cilj je razlikovati se od lastnega socialnega okolja." (ZOLL-BINDER 1968, stran 10, 12). S terminom "skupina" podrazumemo vrsto ljudi, ki se v določenem časovnem obdobju večkrat srečujejo" (G.C. HOMANS 1960, stran 29).

Napram tej, prvenstveno k številčno omejenim skupinam usmerjenemu, jamemu in enoglasnemu pojmu skupine v sociologiji - imenujemo ga v prihodnje "sociološka interakcijska skupina" - je najti v "socialno geografskih skupinah" Münchenske šole skupke mnogih, zelo heterogenih elementov. Skupine oblik, oziroma stila življenja, ki jih je v socialno-geografijo uvedel HANS BOBEK so specifična in redka varianta pravih socioloških interakcijskih skupin, oziroma njihovih združb v knjigi. V nasprotju s tem zajamejo "skupine človekovega ravnanja (Verhaltensgruppe) nekatere povsem poljubne mase ljudi, ki jih avtorji združujejo le zato v skupine, ker se v eni od mnogih dejavnosti oziroma v medsebojnem odnosu, enako obnašajo. Skupine prostorskih dejavnosti (Aktionsräumliche Gruppe) so le izjema zgoraj omenjenih skupin človekovega ravnanja. Gre namreč za množico ljudi z istovetnim delovanjem v prostoru. Obenem ni dovolj jasne ločnice med "dejavnostmi glede na tipe gospodinjstev" in pravimi "socialnogeografskimi skupinami". Nena- zadnje se, resda ne v teoretičnem, pač pa mnogokratno v empirič- nem delu knjige, uporablja tudi "socialna skupina v smislu množice ljudi z enakimi socialno-statističnimi karakteristikami" - "značilnostne skupine" (MERKMALS GRUPPE).

Iz tako različnih komponent sestavljen pojem socialnogeografskih skupin gotovo ni primerna osnova dolgoročni, teoretični nadgrad- nji stroke. Socialna geografija, ki je poznamo kot sestavni del družbenih znanosti, naj bi prvenstveno poizkusila, z stvarnim prenosom osnovnih pojmov in teorij iz sociologije, opredeliti sociološki pojem skupine skozi prizmo interakcijskih odnosov v družbi. Če bomo dognali, da izkazujejo omenjene sociološke inter- akcijske skupine enaka, ali podobna ravnanja v prostoru bomo z lahkoto našli v sociološki teoriji adekvatne izraze: "norme rav- nanja", "posnemanje", "socialna kontrola", "usmeritve pričakovanega ravnanja", "vloga in pričakovanavvloga", "socialne sankcije", "identifikacije in socializacija" (primerjaj T. PARSONS 1951),

ki bi vsi lahko služili opredeljevanju, oziroma razjasnjevanju enakosti in podrobnosti v človekovih ravnanjih. Vse raziskave socialne geografije nemškega jezikovnega področja - in ne le tiste iz Münchenske šole -, ki obravnavajo precej zasidran in enotno pojmovan termin "skupine življenjskega stila", pristopajo na tak način k razjasnjevanju interakcij, ki so jih povzročili enaki, ali podobni odnosi v prostoru. Povsem pravilno je, da je raziskav o "skupinah življenjskega stila" v socialni geografiji vedno več. To pot je že leta 1948 nedvoumno nakazoval HANS BOBEK.

Noteče za geografa je le, ker se pojem "življenjskega stila", pojava močnega in enotnega izraza v človekovem življenju, izgublja v moderni strukturi industrijske družbe. V kolikor se socialna geografija ne bi želela ukvarjati le z v "skupinami določenega življenjskega stila" tradicionalno pojmovanih družbenih sistemov (n.pr. z nomadi, ali kmeti v oazi; ali z ribiči in lovci), oziroma z specifičnimi skupinami modernih družbenih struktur (n.pr. z berači in pastirji, z zdomci in šoferji tovornjakov), potem bo primorana teoretično obvladati "križišča socialnih krogov" v industrijski družbi na katera je impozantno opazoril že GEORG SIMMEL (1908, stran 305-344). Vsakdo med nami pripada danes številnim in diferenciranim socialnim strukturam katerim pripisujemo različno prioriteto in jim namenjamo različne vloge. Čimveč je takih socialnih struktur tolikanj bolj je praviloma omejena moč posamezne strukture na našo osebnost. Skupinska pripadnost se izraža z zastrtim skupinskim angažmanom in uvrščanje oseb v poljubne, vendar dominantne skupine je vedno težje. "Konstantni odnosi med prostorom in družbo dandanes niso pravilo, ampak izjema" (E.W. BUCHHOLZ 1972, stran 88). Dvomim, da je socialna geografija ravnala prav, ko je namesto da bi reševala teoretična vprašanja in probleme, ki so se oblikovali v "križiščih socialnih krogov", ignorirala sociološke interakcijske skupine.

Pojem "karakteristične (značilnostne) skupine", ki jo mnoge socialno-geografske raziskave že uporabljajo namesto termina "sociološka interakcijska skupina", pomeni v bistvu že rešitev za vsakrjnji

adekvaten socialnogeografski pojem o skupinah. K razširjeni uporabi pojma "karakteristična skupina" meni E.W.BUCHHOLZ (1972, str.91): "Možnosti statističnega zajetja skupine večkrat vodijo v teoretično hipertrofijo. Tak pristop nujno privede do tega, da določene (statistično opredeljene) skupine, predvsem skupine, ki jih karakterizirata poklic, ali dejavnost, nadpovprečno poudarjamo ter jih že "ad acta" uvrščamo med vodilne pokrajnotvorne socialne dejavnike nekega prostora."

Poizkusimo podpreti to teorijo z naslednjim primerom: vse ljudi, ki mežije v višino 1,69 m, ali imajo modre oči, ali pa so v starosti med 12. in 82. letom lahko poljubno združujemo v karakteristične skupine. Take "skupine" reagirajo v prostoru v mnogočem enako: moški visoki 1,69 m kupujejo le določene mere tekstilne konfekcije, letna umrljivost dvanajstletnikov je drugačna od tiste, ki ima dvanajsetdeset let i.t.d. Vzroke za enaka reagiranja pa ne bi smeli iskati v območju socialnih in družbenih teorij temveč, recimo, v pogojenih ekonomskih zakonih, ali v bioloških zakonitostih. Take skupine so komajda lahko še predmet socialnogeografskega proučevanja.

Bolj razumljive so kombinacije demografskih, ekonomskih in socialnih karakteristik - n.pr. "nezaposlenih poročenih žena z šolobveznimi otroci", ali "zmanjševanje števila članov gospodinjstev", ali "gospodinjstva slabše kupne moči brez prevoznega sredstva v malih mestih". Te kombinacije karakteristik, s katerimi operirajo tudi Münchenski socialni geografi, pogosteje izkazujejo enakost reagiranja kot prej omenjene "socialno-statistične skupine" (E.SPIEGEL, 1976). Vendar ne moremo iz omenjenih karakteristik brez razmisleka izpeljati ugotovitev, da osebe z istimi karakteristikami avtomatično pripadajo v sklop neke "skupine". Homogenost reagiranja bi morali izpeljati iz specifičnih kombinaturnih osebnostnih vlog, ki so rezultat makroprostorske specifične ekonomske in družbene situacije. Socialni prelog namreč ni v enaki meri razširjen v okolici Frankfurta, v Posaavju, ali v Južnem Badenju zaradi tega ker je v lasti iste "skupine", ali morda celo zato, ker so le-te med seboj v kontaktu.

S tem že načenjamo splošne teoretične probleme, ki nastopajo v okviru pojma "Reagentne skupine" (VERHALTENSGRUPPE) = skupine istovetnega ravnanja) -. Govorimo torej o skupinah ljudi, ki se v prostoru in napram dejavnikom v prostoru vedejo istovetno. V povoljnejših razmerah, ki se lahko oblikovale v prave sociološke interakcijske skupine, čeprav v naši moderni industrijski družbi težje! V tem primeru lahko k razjasnjevanju primore več sociološka stroka. Prav ta bo delovala na območjih skupin blizu pojmovno sorodnih "kulturnih sistemov", ki jih je pred leti že opredelil TALCOTT PARSONS. Vrnimo se zopet k našim primerom: delavsko-kmečka gospodinjstva iz bližine mestnih aglomeracij, ali dinamičnih industrijskih centrov lahko uvstimo v "karakteristično skupino", ali v "skupino istovetnega ravnanja", če opazimo, da opuščajo dela kmetijskih zemljišč v prelogu. Toda ta ugotovitev nas ne pripelje niti koraka naprej k razjasnjevanju teorije! Odločilen namreč ni pojem skupine temveč ugotovitev o sorodnih ekonomskih reakcijah gospodarjev ali nosilcev gospodinjstva v okviru dane splošno-gospodarsko in družbene - situacije. To pa lahko edino služi razjasnjevanju! Ali je potem sploh muno opredeliti človeške dejavnosti v prostoru in združevati ljudi v skupine, da bi preko njih ugotavljali zakonitosti le-tega v prostoru? Ali ne bi našli enostavnejši odgovor z direktno analizo dogajanj v prostoru?

Z tako imenovanimi "osnovnimi funkcijami življenja" (GRUNDDASEINS-FUNKTION) je socialna geografija ustvarila nov orientir, ki je moderni sociološkim in družbenim znanostim še bolj odmaknjen. Zastonj bi v socioloških leksikonih iskali za omenjenimi ali sorodnimi termini. V današnji sociološki teoriji ni prostora za "osnovne funkcije življenja". Povprašajmo sociologa po funkcijah ali življenjskih smotrih skupine, pa nam bo pričel naštevati in govoriti o sankcijah, pričakovanih ravnanjih, razdelitvi vlog v družbi, egoizmu v skupini, skupinski samozavesti, težnji po vodstvu skupini i.t.d. Tudi težnje k zasebnemu označevanju in dokumentiranju v prostoru so funkcijski izrazi socialnih združb.

Na to je že opozoril GEORG SIMMEL (1903, str.294) v odličnem članku o "prostorskih projekcijah socialnih oblik": "že pogovorni jezik kaže na povezave in dvojnost, saj družino enačimo z domom, cekkev z religijo, univerzo s klubom."

Zakaj so se arhitekti tega izraza odločili za njegovo konceptualno opredelitev in vsaditev "osnovnih življenskih funkcij" v okviru socialne geografije je znano. Že na prvi pogled so zaznavne, to pomeni predvsem prostorskospecifične, obenem pa jih precej lahko karakteriziramo po času in družbeno-relevantnih procesih (J. BIRKENHAUER, 1974). Oboje pa ne more služiti teoretični argumentaciji pojma. Če izvzamemo naslove, uvodna sistematična poglavja in prve, predvsem vsebinsko zasnovane uvode k poglavjem, potem bi dela Münchenskih socialnih geografov z lahkoto shajala brez umetno ustvarjenega koncepta "osnovnih življenskih funkcij."

Tudi v predloženem učbeniku bi lahko brez škode, vsaj do stote strani izpustili pojem "osnovne človekove funkcije". Avtorji se trudijo prepričati nasprotnike tega pojma, saj vneto branijo "osnovne človekove funkcije" v na ekskurz spreminjajočo vsebino teksta na straneh 18, 19 in 20. Toda redkokoga jim je uspelo prepričati. Socialnogeografsko opazovanje bi naj izhajalo iz funkcije neke lokacije in ne, kot trde avtorji iz funkcije poljubne skupine ljudi. Prostorske modele karakterizirajo lokacije in ne funkcije! Ker je nemalo lokacij v socialni geografiji multifunkcionalnih je gotovo umestnejše postaviti poudarek na homogenosti lokacije in nehomogenosti funkcij.

Tudi v sistematizaciji znotraj kulturne geografije se zdi, da so "osnovne človeške funkcije" pomensko predimenzionirane. Avtorji trdijo namreč (str. 28, str.100), da bi samo orientacije radi lahko pripisali "osnovnim človeškim funkcijam" določene veje ali delovna področja socialne geografije. Ta teza najde z lahkoto potrditev v, recimo, "Geografiji izobraževanja" ali v "Geografiji prostega časa". Toda že pri poizkusu uvrstitve geografije prebivalstva ali gospodarske geografije v ta sklop smo primorani spopasti se s precejšnjimi

problemi. Shema pa povsem odpove pri poizkusih, če bi vanjo uvrstili hestorično zasnovano geografije podeželskih naselij ali recimo geografije urbanih območij. Z zoperstavljanjem naivnemu predalčkarstvu (stran 19) le s težavo ugovarjamo poprej zastavljenim dilemam.

Sicer smo pa že večkrat opozarjali, da je potrebno razlikovati med težnjami "osnovnih človeških funkcij", ne le "kvantitativnim pogledu": med recimo različnimi obdobji udejstvovanja, prostorsko razširjenostjo pojava in različnimi prostorskimi efekti, temveč tudi takrat, ko gre za povsem neprimerljiva povezovanja. "Delo" in "bivanje" se še nekako povezujeta. Vendar sta dva pojma tudi edina rdativno stabilna pola v človeškem akcijskem prostoru (HORTON-REYNOLDS 1971, str.39). "Izobraževanje" je bodisi "delo" (za učenca), bodisi "izkoriščanje prostega časa". Isto velja tudi za pojem "oskrbe". Nikakor ni možno v ta sklop uvrstiti funkcijo "Živeti v skupnosti", kajti izhajajoč prav iz izvajanj münchenskih socialnih geografov, je bivanje, delo i.t.d., možno le v okviru življenja v družbeni skupnosti. Prav tako ne moremo opredeliti, v nasprotju s pojmom "delo" in "bivanje" lokacije v kateri naj bi se dejavnost "Živeti v skupnosti" odvijala. S tem pa postaja, kljub manjšim korekturam - ko so avtorji iz tega sklopa črtali funkcijo "razmnoževati se" in funkcijo "udeležbo v prometu" - koncept "osnovnih človekovih funkcij" vprašljiv prav v svojem bistvu.

Končno še beseda k domnevnim prednostim, ki jih ponujajo "osnovne človekove funkcije". Služile naj bi omejevanju nadaljne delitve geografije, obenem pa naj bi delovale kot integralni dejavnik v geografiji (str.18). Nasprotovanje taki zasnovi naj bi alternativno privedlo bodisi do izoliranih strok v okviru kulturne geografije..., "ki bi nepovezane samevale" (str.100), ali pa do "prisilne uvrstitve v določeno vejo geografskega raziskovanja, ki bo imelo specifična raziskovalna izhodišča in metode" (str.101). Gotovo gre za nesporazum. Poleg mnogih drugih geografov so, npr. D.WARD (1968), PETER SCHÖLLER, pa tudi avtor tega sestavka, večkrat poudarjali, da bi morale biti vse veje proučevanja integrirane v moderni

kulturni geografiji. Münchenska socialna geografija izhaja npr. iz problemskega sklopa "dnevni migrant" in "promet dnevnih migrantov", ko uporablja za to problematiko ustrezne prostorske aspekte osnovnih človekovih dejavnosti: dela, bivanja, oskrbovanja in izobraževanja (str.101). Kulturna geografija izhaja v nasprotju s povedanim, iz problemskega sklopa "mesto" in za tem zastavlja vprašanje o problemih, ki izhajajo iz geografije prebivalstva, proučevanja kulturnega okolja, ekonomske geografije, industrijske geografije, sociologije mesta, proučevanja centralnosti i.t.d. Zdi se mi, da ni videti, da bi delovale konceptualno zasnovane "osnovne človekove funkcije" v smislu integracije v kulturni geografiji.

Dodatno se pojavlja problem zaradi načina s katerim münchenski socialni geografi poizkušajo povezati oba temeljna pojma (skupine in osnovne življenjske funkcije) ter ju postavljati v soodvisnost. Najprej nastopa povezava le v kratki, enostavni pridevniški ugotovitvi. Na strani 35 svoje disertacije je F.SCHAFFER (1968) še zapisal: "Socialna geografija je veda o prostorski organiziranosti in pokrajnotvornih procesih ljudskih - človeških skupin". Na strani 16 v istem delu pa izjavlja: "Socialna geografija je znanost o prostorskih oblikah organiziranja in pokrajnotvornih procesih organizacije prostora pod vplivom osnovnih življenjskih funkcij (človeštva)." Ta formulacija se nespremenjena pojavlja v članku F.SCHAFFERJA (1968), v članku RUPPERTA in SCHAFFERJA (1969) in v obravnavanem učbeniku (str.21). Zelo prepričevalen omenjeni pridevniški dodatek o osnovnih življenjskih funkcijah pač ni. Kot že uvodoma omenjeno, bi večina empiričnih del münchenske socialne geografije shajalo prav tako dobro, ali celo bolje, brez omenjene karakterne definicije.

Omenjeni odvisnik so utemeljili s tem, češ da so socialne skupine nosilci osnovnih funkcij življenja. Kaj naj bi pokrival pojem "nositi" oziroma "nosilci" ni obravnavano. Lahko se vprašamo, kdo prostorsko relevantno izrablja osnovne človeške funkcije v smislu življenjskih pogojev, v smislu dejavnosti, v smislu človekovega izražanja. Pri bivanju ali oskrbi je to družina oziroma gospodinjstvo, pri izobraževanju je to posameznik, pri delu so to člani, pri

rekreaciji so to: družina, prijatelji, ljubimci, posamezniki. V okviru splošno družbenega aspekta in povezave je možno poiskati nosilce ob pomoči "sistema kulture" TALCOTTA PARSONSA. Ustoličiti med posamezniki in družbo stoječo "skupino" kot nosilca osnovnih funkcij življenja je komajda opravičljivo!

Iz sociološkega zornega kota bi morali opozoriti še na naslednjo posebnost socialnogeografskih izhodišč. Že M. FURSTENBERG (1970) jih je postavljajl v ospredje tozadevnih kritik. V obdobju po Maxu WEBERU se moderna sociologija ne izraža več v substančnih pojmih (n.pr. skupina, družba, družina, skupnost i.t.d) temveč v funkcijskih pojmih. Prvo poglavje "Osnov sociologije" Maxa WEBERA (1968, str.280) se prične s stavkom: "Sociologija ... naj bo veda, ki naj razume socialna součinkovanja in jih poiakuša razložiti glede na njihov historični potek in vplive."

Proučevanje procesološke strukture v družbi (R.KÖNIG, 1969, str. 1014) postaja na ta način temeljno pravilo sociologije. Značilnost družbene aktivnosti pa je njihova ponavljajoča se zakonitost (M.WEBER, 1968, str.307). Na temeljih WEBER-ovih proučevanj je T.PARSONS zastavil sociološki sistem, ki ga je poimenoval kar "General Theory of Action" (1951). Na mestu skupine je sedaj součinkujoča družbena enota od katere pričakujemo, da se bo glede na vlogo, ki jo ima v njej, ustrezno obnašala oziroma da bo svoje lastno vedenje podvrgla tem principom. Vgrajeni modeli skcije in družbeno urejeni modeli motivacije skrbijo za stabilnost in ponavljajočo se zakonitost.

Zdi se, da je razvoj tudi v geografiji, vsaj na začetku, zašel v to smer. RUPPERT-SCHAFFER (1969) v pričujočem učbeniku ugotavlja, da je odstranjena tako imenovana "morfogenetska faza" v entropogeografiji, ki se je omejevala le na substančni pojem pokrajine ter da jo je zamenjala "funkcionalna faza" v geografiji. Toda nato zasledimo, dokaj nepričakovano, v disertaciji P.SCHAFFERJA (1968, str.15) naslednji stavek: "Vsaka entropogeografija, ki neče zaobiti spoznanj modernih družbenih ved, je lahko v končni

konsekvenci le geografija človeških skupin, pravzaprav le socialna geografija. S ponavljajočim ugotavljanjem v člankih F.SCHAFFERJA (1968, str.205), RUPPERT - SCHAFFER-ja (1969, str.209) ter v pričujočem učbeniku postaja ta teza nosilnastena v učni snovi münchenske socialno-geografske šole.

Ali je lahko socialna geografija, ki naj bi upoštevala spoznanja modernih družboslovnih znanosti, res le geografija oskupinah ljudi? Postaviti to vprašanje pomeni obenem tudi zanikanje. Videli bomo, da mudi socialna geografija več; je na primer: geografija človekovih odnosov v prostoru ali znanost o socialnih interakcijskih prostorih, ali geografija praviloma ponavljajočih se družbenih pojavov na določenih lokacijah, ali znanost o prostorskih organizacijskih oblikah družbe.

Potegnimo črto in rezimirajmo: prav zaradi tega socialnogeografska znanost noče iz lastnega prepričanja zaobiti spoznanj modernih družboslovnih znanosti (str.21). Nujno je potrebno upoštevati probleme, metode in izhodišča ter rezultate moderne sociologije. Ob vsej objektivnosti s katero poizkušamo obravnavati strokovno delo münchenske socialno-geografske šole je le malce nenavadno, ko ugotavljamo, da je v bibliografiji obravnavanega učbenika ime K.RUPPERTA omenjeno tridesetkrat, W.HARTKE-a štirinajstkrat, F.SCHAFFER-ja dvanajstkrat, J.MAIER-ja devetkrat; medtem ko imen kot M.WEBER, T.PARSONS, E.PFEIL, E.SPIEGEL, W.HELLPACH, R.MAYNTZ, H.KLAGES, W.BREPOHL, K.ZAPP, W.ZAPE, E.SPRANGER sploh ni najti v pregledu uporabljene literature. Ime R.KÖNIG-a se omenje le obrobno z manj pomembnim delom iz "Geographische Rundschau", čeprav je napisal veliko, za socialno geografijo temeljnih del. Tudi MACHENSENA in BOLTE-a obravnava literarni pregled le s perifernim delom, pa čeprav je njihovo pero zapisalo za nas pomembne stvari. In končno, povsem so ipadla dela družboslovnih ved, od narodopisja (G.WIEGELMANN!), etnologije in kulturne antropologije dalje. Podobno se avtorji niso spomnili niti v tekstu (str.38-43), še manj pa v literarnem pregledu pomembnih strok iz geografskega sosedstva.

Te poročilo namenoma osvetljuje nekatere temeljne aspekte snopiča "Socialna geografija". Pripombe o podrobnostih sodijo bolj v domeno osebnega dopisovanja z avtorji. Na tri točke, ki so predmet splošnega interesa pa bi vseeno rad opozoril. Obravnaval bom pojme: indikator, inovacija in specifične skupinsko-akcijske distance.

Dvanajst strani učbenika je namenjenih poglavju z naslovom "indikatorji - nakazovalci procesa". Pojem indikatorjev razumejo avtorji kot vidne pojave v pokrajini, pa tudi z metodami socialno-geografskega raziskovanja dognana empirična dejstva in karakteristike. S pomočjo zadnjih poizkušajo po indirektni poti dognati, analizirati in interpretirati konkretno nezaznavne pojave (str.81). Omenjena definicija in uporaba pojma indikator lahko privedeta do nesporazumov. V začetku je Münchenska šola registrirala pod tem pojmom dejanska stanja, ki jih je ugotovila na terenu in uspela empirično ovrednotiti. Taka ugotovitev je med drugim odkrivala v ozadju skrivajoče se socio-ekonomske dejavnike prostora. Razširitev pojmovnega sklopa "indikator" tudi na stvarna dejstva, ki niso bila evidentna v prostoru, je vzbudila nemalo dilem. Med množico aspektov in karakteristik v prostoru, ali procesih, mora izstopati en aspekt, ena karakteristika, če hočemo govoriti o indikatorju. Vsekakor pa mora imeti vsaj specifični položaj, ker v okviru terenskega dela odpira poti k nevidnim procesom in strukturam ali ker je nesporno spoznaven dejavnik zelo kompleksnih povezav.

Če uvrščamo lastniško strukturo, vedenja pri volitvah, velikost gospodinjstva ali število počitniških domov kar med indikatorje, potem nedvomno zastiramo in meglimo vrednost, karakteristiko in pojem indikatorja. Opravičeno se vprašujemo zakaj je prav taka karakteristika vredna naziva "indikator". V okviru Münchenskih raziskav urbanizacije (str.89,101,139) in turističnih območij (str.156) povzdigujejo avtorji med indikatorje poljubne statistične (strukturne) podatke, ki se v ničemer ne razlikujejo o drugih

empirično zaznavnih karakteristik za omenjene fenomene. Če pa je lahko vsak empirično dostopen nekega geografsko opredeljenega problema indikator, potem je na dlani, da vodimo pojmovno predstavo o indikatorju v absurd. P.HJMMER (1971,1976) je dokazal, da lahko opravimo dobre raziskave urbanizacijskega procesa tudi brez indikatorjev.

V poglavju o inovacijskih procesih (str.93-99) uporabljajo avtorji pojem "inovacija" v smislu novega, za nemško geografijo usmeritvenega dela, ki ga je objavil C.BORCHERDT (1961). Inovacijo razume kot proces širjenja. Taka opredelitev pojma pa je v nasprotju z uporabo, ki jo zasledimo v nemški in anglosaški literaturi, ko pod pojmom inovacija razumemo novosti in ko njih širitev opredeljujemo s terminom "difuzija". Da bi odpravili nerazumevanja, bi bilo umestno uporabljati mednarodno uporabnejšo terminologijo in ustrezno spremeniti na strani 94 BORCHERDT-ovo definicijo, ki naj bi se glasila približno takole: "Širitev inovacij je proces, ki..."

Med drugim dovoljuje prav to poglavje ponovno spoznavati določene nedoslednosti. Čeprav je na anglosaškem izšlo na metre pomembnih in zanimivih knjig posvečenih problemom širjenja inovacij, so münchenski avtorji upoštevali le dela avtorjev kot so: C.BORCHERDT (1961), H.CORS (1963) in R.PAESLER (1976) - vsi trije so med drugim učenci münchenske šole -; kot tudi raziskave E.NEFFERT-a (1968) in D.BARTELS-a (1968). Za T.HAGERSTRANDA je ostalo le še 13 vrstic, medtem ko se sploh ne omenjajo študije o inovacijah in difuziji, ki so se oblikovale v nemškem narodopisju in sociologiji. (primerjaj tudi pregled del pri E.WIRTH 1969, str. 180-183; na primer B.WIEGELMANN in K.KIEFER 1967).

Končno pa niti razumljivo ne zveni poglavje o "specifičnih skupinsko - akcijskih distancah" (str. 73-79). V svojem prvotnem konceptu govori K.RUPPERT (1968) o "za skupino tipičnih reakcijskih razdaljah". Primere, ki jih navaja omogočajo dvojno interpretacijo pojma. Lahko gre za različen snop resničnega ali možnega

Reagiranja glede na različne alternativne možnosti, ki se ponujajo, ali pa gre za, pomazdaljah, različno usmerjene aktivnosti. Tekst v učbeniku se približuje bolj tej drugi alternativni, medtem ko prikaz št. 15 nesporno obravnava primer, ki bi ga lahko pripisali prvi možnosti. Ponatis učbenika bo gotovo razjasnil to dilemo.

Končno se zastavlja vsem bralcem učbenika povsem temeljno vprašanje. V kolikšni meri zadovoljuje pričujoča knjiga, vsaj v skicah in grobih obrisih, pravico in zahtevo socialne geografije "biti metodično nova smer antropogeografije..., ki bo šajela vse veje geografije prebivalstva v enaki meri" (str.10)? Čeprav so avtorji na str.10 in 30-38 brez komentarja in brez pritrdilnih ali zavračajočih izjav poročali o drugačnih merilih, priznavajo na straneh 7, 10, 21, 70 in 100 zgoraj omenjeno definicijo za edino zveličavno.

Obravnavo osnovnih človekovih funkcij na straneh 100-156, ki poizkuša zajeti ves spekter tradicionalnih kulturno-geografskih disciplin, daje nedvomen odgovor v uvodu zastavljenemu vprašanju. Resda je mogoče uvrstiti vsa empirična dela dunajsko-münchenske socialnogeografske šole v zastavljen kalup, toda skupek teh del predstavlja vendar le zelo omejen izrez tega kar danes pojmuje pod pojmom kulturna geografija. Še najbolj prepričljivi sta poglavji "izobraževanje" in "vedenje v prostem času". Na tem področju je münchenska šola nedvomno stopila na novo raziskovalno področje. Naše znanje temelji v glavnem na raziskavah, ki nam jih posredujejo geografi iz Münchena. Pri poglavju "bivanje" in "življenje v skupnosti" se najprej vprašamo zakaj so avtorji povezali ti dve življenjski funkciji v enem poglavju. To poglavje z izvajanjem o urbanizaciji in geografiji prebivalstva ne izpolnjuje v popolnosti v naslovu napovedanega okvira. Še bolj umestna je tudi ugotovitev za poglavje o "delu", ki sicer poroča o zelo zanimivih raziskavah in podčrtuje programske smernice; potem pa niti z besedico ne omenja tematskih sklopov kot so agrarna geografija, industrijska geografija, splošna ekonomska geografija i.t.d.

Poglavje o "oskrbovanju" predstavi končno kar upoštevanja vredne ugotovitve. Ob tem poglavju prihaja še bolj do izraza dejstvo, da socialna geografija ni sposobna zajeti ekonomske problematike sistema centralnih krajev.

Iz povedanega sledi, da kakršnakoli bi socialna geografija že bila antropogeografija novega in obsežnejšega stila to ne more biti! V obsežnem okviru naših kulturnogeografskih disciplin imata ekonomska in historična smer najmanj tako pomembno težo kot tista, ki je družbeno zasnovana. V kolikor bi uspelo kateri od modernih kulturnogeografskih raziskav v idelanih prilikah enakomerno opredeliti zgodovinske, ekonomske in socialne aspekte to še zdaleč ne bi smel biti argument, s katerim bi lahko postavljali zahtevo po primatu "socialnogeografskih metod"; temveč bi to bil le primer principielne enotnosti in povezanosti vseh kulturno-geografskih raziskovalnih izhodišč. V bistvu je prav obravnavana knjiga najlepši dokaz za to, da bi lahko bila socialna geografija enakovredno zasnovana ob drugih disciplinah kulturne geografije. Času ustrezne zasluge dunajsko-münchenske šole ne gre zmanjševati. Kajti tudi izgradnja nove temeljne discipline v okviru kulturne geografije predstavlja občudovanja vreden strokovni in znanstveni dosežek!

S katerimi tematskimi kompleksi bi se lahko ukvarjala tako zasnovana socialna geografija v ožjem smislu? Poizkus odgovora na to vprašanje bo med drugim omenjal tudi problemske sklope, ki so jih deloma in v zametkih obravnavali že kolegi iz münchenske šole socialne geografije. Le, da so tam prezrli zaradi dominantnosti pojmov "skupina" in "osnovne življenske funkcije" njihovo pomembnost in teoretično ustreznost. Taki zametki so na primer analiza procesov, ali prostorski koncept v smislu "zmogljivostno-distančnega sistema" (str. 70-73). Iz zornega kota poročevalca bi se v tej smeri oblikovale naslednje naloge bodoče socialne geografije (kot vede v okviru kulturne geografije):

1. Zdi se, dabi bila za geografa še vedno zelo uporabna prostorsko opredeljena "skupina življenskega stila" v smislu prave sociološke interakcijske skupine. Pripadnost k tej skupini opredeljujejo

socialno-kulturno enotno zasnovane življenske skupnosti, ki enako tretirajo določen življenski prostor. "Skupine življenskega stila" najdemo predvsem v bolj tradicionalnih, relativno ne-kompliciranih družbah: pri nomadih, felahih, meščanih orientala (BOBEK 1950/51, WISMANN 1961), ljudeh iz južno-afriškega Velda, oziroma pri Burih, ali pattudi med skupinami v Sierra Madre de Chiapas (L.WAIBEL 1920, 1933, 1927). Podobno tudi med Kozaki, Buri, ganči, kavboji in drugimi konjeniki stepe (O.JESSEN 1949), med Mormani v Utahu (H.LAVTENSACH 1953), med gozdarji in oglarji na Švedskem (W.CREDNER 1926), ter španskimi Hidalgosi (RÜHL, 1922), med agrokolonisti v Osrednji Ameriki (G.SANDNER 1961), med mestnimi kmeti na Cipru (G.HEINRITZ 1975), med religioznimi skupinami v Libanomu, ali med prebivalci Bidonvillov na robu orientalskih velenest (E.WIRTH 1965, 1954) ter med kmeti in pastirji v Himalaji (H.UHLIG 1962).

Historično zasnovane socialnogeografske raziskave o tradicionalnih oblikah "življenskega stila" srečujemo tudi v osrednji Evropi. Sem spadajo na primer področniki plemiškega stanu (H.HELLER 1970), dninarji (F.SCHOLZ, 1969) in druge skupine (H.GREES, 1963). Zanimiva je ugotovitev, da avtorji učbenika veliko omenjenih del niso upoštevali. Zdi se, da se je Münchenska geografska šola usmerila s svojimi raziskavami v območja osrednje in jugovzhodne Evrope, oziroma je poučevala le sedanost, pri tem pa pozabila na še posebej obdelave vredne socialnogeografske teme, ki leže izven tega delovnega področja.

V okviru naše moderne, zahodne industrijske družbe bi lahko v bodoče usmerili socialnogeografske raziskave k takim sociološkim interakcijskim skupinam, ki vsebujejo določeno mero klasičnega življenskega stila: barakarje (W.HARTKE 1956), berače (HARTKE-ROST 1963, G.HEINRITZ 1970), šoferje (SCHAFFER-RISLER 1974), ovčarje (T.HORNBERGER 1959), vrtnarje in kmete (K.TISOWSKY 1957), gonjače (I.KHNE 1970), gorjane (I.VOGEL 1959), cigane (L.JOCHIMSEN 1963), delavce-migrante (H.LAHRKAMP 1974), zdomce (H.SCHRETTENBRUNNER 1971, H.KOPP 1977) emigrante (W.BOPST 1968, E.WIRTH 1964)

prebivalce severno-ameriških obmestij (K.WELLMANN 1959, S.D.CLARK 1966), pri - in odseljenci (D.WARD 1968, H.RUPPERT 1972), nacionalno etnične skupine zaokroženih severnoameriških četrti (Kitajci, Italjani, Puertorikanci, a tudi črnici - glej R.MORILL 1965, G.SUTTLES 1968). Iz omenjenega je očitna muja po ožji povezanosti z narodopisjem in socioekologijo (R.E.PARK 1967).

2. V moderni industrijski družbi je dominantno tisto grupiranje prebivalstva, ki upošteva "socialne sloje". V ta pojem vključujejo sociologi neenotno določljivo mešanico poklicov, dejavnosti, šolske izobrazbe, dohodka, družinskega porekla potrošnje in vplivov, ki oblikujejo miselne tokove (K.M.BOLTE...1968). Te temeljne sloje proučujejo v svojih empiričnih raziskavah tudi münchenski socialni geografi; skovana prislovica "socialna skupina" pa žal deluje nerazumljivo če ne celo neopredelljivo. Socialna slojevitost je splošnoveljaven družbeni fenomen, ki vključuje vse skupine ljudi.

Prostorske aspekte socialne slojevitosti so nekateri avtorji podrobneje proučevali v naših mestih (na primer B.D.WARD 1964, F.SCHAFFER 1968, P.BRAUN 1968, H.POPP 1976). Pri vsem tem pa ne bi veljalo postaviti v ospredje sloj ljudi, temveč naj bi leta služil le za opredelitev prostorskih fenomenov. Ne bi smeli spraševati na primer, po tem kako bi bilo umestneje "locirati" oziroma kako bi naj uspelo na registrivno ploščo pokrajine prostorsko projicirati temeljni socialni ali zgornji srednji sloj prebivalstva. Izhajati bi morali izhprostorskih struktur recimo, bivalnega okolja, delovnega mesta, oskrbnih središč, izletniških točk, in spraševati po njihovi rabi ali prostorsko-akcijskih povezavah, ki izhajajo iz razlik na katere je vplivala socialna slojevitost prebivalstva.

3. Münchenska socialna geografija se je v svojih empiričnih študijah specializirala na mikroregionalna opazovanja. Le-ta zajema je celo posamezne družine, gospodinjstva in kmečka gospodarstva. V definicijah ne govore le o "skupinah", temveč tudi o "skupinah in združbah" (str.21), medtem ko empirične raziskave operirajo le zadovoljevanju stavčne oblike. V nasprotju s tem ugotavljamo, da je "makroprostor" lahko podobno zanimiv objekt socialnogeografskega proučevanja. Hans BOBEK je edini "klasični" socialni geograf, ki je imel vedno v mislih tudi makroregionalne povezave. Zapisal je: "Skupine žive redkokje izolirano - pravzaprav nikoli, vsekakor pa ne v modernih družbah..." "S tem se odpira pogled k socialnogeografskemu študiju združb v katerih živimo in v katerih se spoprijemamo z vsakdanjim problemi." V nadaljevanju zahteva prostorsko - v širino zasnovano socialno geografijo, a obenem smotre da detajlna socialnogeografska raziskava ne bi smela zastati..." Zdi se, da bi morali ob detajlnejših študijah posvetiti več pozornosti tudi drugi usmeritvi, ki bi naj se ukvarjala z makroprostorskimi socialnogeografskimi raziskavami." (1971, str.78)

V kolikor bi želeli opredeliti ravnanje ljudi v makroregionalnem smislu bi delo o "kulturnih sistemih" (T.PARSONS) brez dvoma zadovoljilo naše potrebe. Omenjena sociološka teorija izdvaja v okviru posamezne družbe take norme ravnanja, oziroma njihove vrednosti, ki lahko ob določenih prilikah opredelijo možna ukrepe. Izpeljati se dajo tudi državno-politične akcije, opredeljene in omejene zakonsko, tehnološko in ekonomsko. Vzemimo konkreten primer: če se anglosaški kolonisti Severne Amerike ali turisti iz Zvezne republike Nemčije ali prebivalci tradicionalnih orientalskih mest, ali imigranti mestnih jeder enako ali sloju specifično različno obnašajo v prostoru, potem je tak odnos makroregionalno nedvomno pogojen z političnimi, socioekonomskimi ali kulturnimi razmerami in karakteristikami. Dela, ki se spoprijemajo s problemi izven interakcijskih prostorov, oziroma ki zaradi makroregionalnega pristopa opuščajo proučevanje prostorov enakega ravnanja, velikokrat prestopajo meje ožjega socialno-geografskega proučevanja in vstopajo na delovna področja drugih kulturno-geografskih disciplin.

4. V navezavi na socialnogeografske raziskave socioloških interakcijskih skupin in splošno-družbenih prostorsko relevantnih razmer se zastavlja vprašanje ali naj ne bi bilo umestneje, če bi socialnogeografska proučevanja izhajala veliko bolj kot doslej iz medčloveških odnosov, ravnanj in ukrepanj v prostoru.

O "prirojenih" antropoloških, socioloških, ekonomskih in kulturnih zakonitostih človeškega ravnanja vemo le zelo na splošno. Občasno smo že opredelili različne tipe prostorskega ravnanja (n.pr.: lokacijsko stabilne - lokacijsko mobilne; prostorsko-distančno ozke oziroma širokega aspekta i.t.d). J.MAIER (1976) se je v svojih analizah prometno prostorskih ravnanj že primerno distanciral od koncepta socialno-geografskih skupin. Operira z "enakovrednimi modeli ravnanja", "funkcionalnimi prostorskimi aktivnostmi" in "tipi gospodinjsko specifičnega ravnanja." Pri tem ugotavlja enaka prometno prostorska ravnanja pri zelo različnih socialnogeografskih skupinah. Še bolj plodovit je članek HORTON-REYNOLDS-a (1971), ki se ukvarja z geografskim dojemanjem pojmov "action space" in "activity space".

Socialna geografija, ki temelji na delovanju in ravnanju človeka v prostoru, ima nujno "Behavioral Geography" (geografija obnašanja človeka). Opozoriti moramo celo na možnosti nekritičnega prenosa problemov in metod. Bližje ji je "Human Spatial Behavior" (obnašanje človeka v prostoru) v smislu avtorja J.A.JAKLE-a (1976). Zdi pa se, da v središče proučevanj tudi ne bi smeli postaviti sociološke interakcijske skupine. V temelju je vendarle sociološka in ne geografska opredelitev, če pričenem graditi študije z vprašanji o interakcijskih skupinah in šele kasneje zastavim težišče zanimanja v smeri manifestacije le-teh v prostoru (areal širjenja, "lokacije", "prostorska projekcija", oblikovanje pokrajine i.t.d.). Podobno, zastavljene študije in probleme je D. BARTELS (1968, str.165) upravičeno okarakteriziral takole: "Socialna geografija nastopa kot aplikativna in dopolnjujoča disciplina sociološke teorije, ki probleme sociologije ... testira v horološki odvisnosti ter jih deskriptivno locira glede na empirične ugotovitve."

Geografska analiza človekovega ravnanja bi morala vsebovati povsem druga izhodišča. Bivanje, delo, oskrba, turizem in drugo ne implicira samo lokacije omenjenega, temveč obenem nakazuje periodične oz. občasne premostitve razdalj iz česar izhajajo strukturni in odvisnostni prostorski modeli (HORTON-REYNOLDS 1971). Veliko bolj kot doslej bi morali v socialni geografiji izhajati iz interakcijskega prostora in raziskave usmeriti v prostorske aspekte socialnih odnosov. Izostati ne sme tesnejše sodelovanje s splošno teorijo sistemov kajti prostori socialnih interakcij so v modelski predstavitvi večinoma polzaprti prostorski sistemi. V mikroregionalnih raziskavah naj bi ležalo težišče povezano znotraj interakcijskega prostora v okviru zasebnih kontaktov med ljudmi, makroregionalni pristop pa išče povezave v okviru jezika in literature pri čemer so mu v pomoč sredstva javnega obveščanja in izobraževalne institucije ter nenazadnje tudi enotne družbe, ekonomske in politične norme, oziroma pripadajoče organizacijske strukture.

V omenjen okvir proučevanj je težje smiselno vključevati "osnovne življenske funkcije", medtem, ko se "funkcijske lokacije" primerno vključujejo v tako zastavljen raziskovalni model. Karakteristika naše moderne industrijske družbe je v tem, da se posamezne lokacije bivanja, dela, oskrbovanja in rekreacije druga od druge vedno bolj oddaljujejo. Zožena območja interakcijskih prostorov zamenjuje prostor dejavnosti, ki ni le regionalno obsežnejši, ampak je obenem tudi lokacijsko mnogo bolj labilen (E.SPIEGEL 1974). Zaradi vedno očitnejše ekonomske in socialne diferenciacije smatramo lahko distančno oddaljenejša lokacije za elemente nekega sistema v katerem so interakcije prostorsko zaznavne.

Iznad mikroregionalnega okvira-lahko bi govorili o mezoetaži - sta nemško narodopisje v okviru svojih prostorskih združb, a tudi sociologija s pojmom občine (komune) že ustvarili takšne socialno interakcijske prostore. Podobno vpliva geografija s polji informacij in s tako imenovanimi "networks". V okviru makroetaže bi lahko podobno govorili o historičnih ~~makro~~ interakcijskih prostorih (hanseatska mesta, beneška republika, rimski imperij, kolonizacija

vzhoda in deželna izgradnja) politično-geografskih interakcijskih prostorih (dežele kot polzapeti sistemi) ali o kulturnih regijah in kulturnih območjih sveta kot o interakcijskih prostorih (industrijske dežele zahodnega sveta, islamski orient), ki bi jih morali proučevati. Spraševal bi se lahko tudi geografskih posledicah novih makroregionalnih interakcij (zdomci, turisti). P.SCHÖLER je že leta 1968 (stran 179) memil, da ko zapuščamo proučevanja mikroetaž v prosbru v središču našega spektra niso več socialne skupine, temveč območja enakega ravnanja in prostorske povezanosti. Tudi disertacija R.GEIPPEL-a (1952) cilja v to smer.

5. Ne nazadnje bi morala socialnogeografija spremeniti prepričanje po katerem je sociološka interakcijska skupina prostorsko neodvisna, od konkretnega prostora ločen pojem sociologije, ki bi ga naj šele v drugi fazi dela testirali, oziroma opredelili njegovo prostorsko pogojenost. Sociologi so na tem področju občasno bolj geografski kot geografi. Že zopet je bil G.SIMMEL (1908), ki je spoznal prostorske dimenzije pojava kot pomembno predpostavko, oziroma ustvarjalno enoto vsakega socialnega problema. Socialne interakcijske skupine in socialni odnosi so nezmožni življenja v kolikor v njih ne nastopa neke vrsta prostorska organizacije. Ena in drugo težko ločimo. Sociologija je celo dokazala, da je današnja socialna struktura družin in gospodinjstev v ZR Nemčiji razumljiva le tedaj, če jo povežemo s prostorsko strukturo stanovanj. Pri pojmu sosedsstva se sploh ne daločiti socialnega in prostorskega aspekta. "Sosedsstvo ustvarja spontano celo vrsto socialnih interakcij, ki bi bile brez prostorske bližine povsem neopredeljive (R.KÖNIG, T.LEE 1973). Enako velja za, npr. avtonomno, pravo meščansko komuno v naših srednjeveških mestih.

6. Izhajajoč iz omenjenega lahko končno ugotovimo, da bi razumljivejša sociologija težko shajala z relativno ozkim krogom v učbeniku "Socialna geografija" citirane literature. O premajhnem upoštevanju sociološke literature smo že govorili. V okvir tozadevne kritike sodi nedvomno po obsegu in vsebini bogata nova literatura anglo-saksonskega jezikovnega področja. Imena kot W.BUCKLEY, L.BROWN,

K.COX, P.GOULD, R.MORRILL, A.PRED, D.WARD, J.WOLPERT, XI-FU TUAN bi umestno našla pot v učbenik. Uvrstitev kar petih del Američanke Anne BUTTIMER v seznam literature je neustrezen nadomestek predvsem zaradi tega, ker se vsebinsko v mnogočem ne ločijo.

V primeru, da bi se avtorji odločili razširiti dokaj ozek spekter uporabljene literature - ter s tem razširiti število in obseg strokovnih dilem in rezultatov, oz. jih upoštevati v lastnem delu - bi uspeli odpraviti začuda le na nemško jezikovno področje omejeno orientacijo knjige. Prav s tem problemom se sedaj sooča dunajsko-münchenska šola socialne geografije. Čeprav je dokaj "naravno", da novejša literatura našega območja konfrontira tradicionalno pokrajinsko orientirano nemško geografijo z "moderno", v prihodnost usmerjeno nemško socialno geografijo je obema smerema vseeno skupna njuna specifična porodna karakteristika, ki je le malo odmevna izven nemškega jezikovnega področja. Skupno pa jima je tudi to, da sta, ne glede na odlične empirične raziskave, teoretično dokaj nedodelani. Značilno zanju pa je tudi, da izhajata, v nasprotju z novejšimi tendencami stroke, iz substančnih ("pokrajina" in "skupina") in ne iz funkcijskih pojmov. Morda bi bilo umestno, ob neki drugi priliki, zastaviti vprašanje: zakaj je kritika mlajših geografov skoraj izključno usmerjena v teoretična izhodišča tradicionalne v proučevanje pokrajine orientirane geografije, medtem, ko je kritika obšla podobno smer socialne geografije.

Za konec si poizkušajmo v okviru nekega miselno eksperimentalnega programa - ali utopije? - v grobih obrisih skicirati socialno geografijo v okviru kulturne geografije. Zaznali bi svojske fenomene! Skorajda vse empirične študije münchensko-dunajske šole socialne geografije bi celo v tako zastavljenem okviru ohranile svojo vrednost, morda bi celo pridobile na vrednosti. Le programsko-teoretične uvode bi bilo dobro, zaradi nepovezanosti z osrednjo vsebino tekstov, izpustiti ali spremeniti. Z vsebino empiričnih raziskav je avtorjem učbenika recimo celo uspelo (na straneh 7,19, 21, 24,92) ovreči v uvodu zastavljeno tezo, oziroma osnovne

teoretične principe socialne geografije. Pobita je tudi teza, da razvija socialna geografija svoja spoznanja "strokovno logično (2)" v soodvisnosti z empiričnimi raziskovanji. Brez dvoma pa imajo, izvvenši omenjene programske deklaracije, münchenski geografi socialne usmeritve plodonosno in trdno problemsko osnovo in izhodiščni orientir, ki pa pojmovno še ni dozorel, oziroma ne nudi dovolj obsežne baze za teoretično/hipotetično dokazovanje. Predstavnike geografsko-teoretične smeri zato opozarjamo na nevarnosti, ki so povezane z nedodelanimi stališči. Nhošice, deloma edinstvenih empiričnih, raziskav, za katerih nastanek se moramo skvalititi danajsko-münchenski šoli socialne geografije vseeno, odtehta v končnem pogledu nefundamentirano teoreti koncept dela o katerem sem v lgvnem poročal.

III. SOCIALNA GEOGRAFIJA V SLOVENIJI

Iz povednega sledi, da je socialnogeografska koncepcija naletela na odobravanje in odpor. Odobravanje zaradi nanovo zastavljenih izhodišč in aspektov, kritiko pa zaradi težnje po osamosvojitvi, oziroma preureditvi ustaljenega reda, oziroma sistema med posameznimi vejami geografske stroke. V uvodnem tekstu in v prevodih, ki predstavljajo osrednji del tega poročila smo že omenili najpomembnejša kritična stališča, ki pa obenem pomenijo tudi prelomnico v delu in pri sprejemanju socialnogeografskega pogleda na dogajanja v našem geografskem prostoru.

Začetki socialnogeografskega utemeljevanja grede nedvomno v čas med obema vojnama, a šele povojna leta so dala povod globljemu razmišljanju o silnicah, ki izhajajoč iz družbe vplivajo na preoblikovanje kulturne pokrajine. Te eksogene prostorotvorne silnice je najprej opredelil HANS BOBEK s temeljnim člankom o socialni geografiji in njeni poziciji ter aspektih proučevanja v okviru kulturne geografije. Njegovo delo je ostalo dalj časa nezapašeno, sam pa je v času svojega gostovanja v Münchnu, leta 1962 in 1963, dodelal teoretična izhodišča socialne geografije. Münchenski kolegi, zbrani predvsem okrog pedagoga in vnetega zagovornika socialnogeografskega empiričnega proučevanja W. HARTE-ja, so ga vneto podprli. Bolj kot kdajkoli poprej so se lotili opredeljevanja raziskav v okviru teoretičnih izhodišč, ki jim jih je zapustil dinajčan BOBEK. Skupina geografov, prepričanih socialnih geografov na Tehnični visoki šoli v Münchnu, je ugledala izjemno priložnost afirmacije, ko se je na Gospodarsko-geografskem inštitutu Ekonomske fakultete Univerze pričel oblikovati nov predavateljski in pedagoški kader. Vodilno vlogo in s tem uveljavitev v javnosti je ob tem prestopu prevzel oziroma dosegel K. HUPPERT. Tema strokovnjakov različnih usmeritev, med katerimi moramo omeniti F. SCHAFFER-ja, J. Haier-ja in K. GANSER-ja, je postavila socialno geografijo, posebno pa še empirično socialno geografska dela, na trdna tla prav z delom na WGI

(Wirtschaftsgeografisches Institut). Na začetku sedemdesetih let se je že uveljavil pojem "münchenska šola socialne geografije". Upravičenost takega naziva temelji na članku RUPPERTA IN SCHAFFERJA v "Geographische Zeitschrift", v katerem sta podala temeljna teoretična, predvsem pa metodološka izhodišča socialne geografije. Članek, ki je v svojem bistvu podoben BOBEK-ovemu iz povojnih let, je zelo konkreten in opredeljuje bistvo socialne geografije s spoznanji o temeljnih eksistenčnih dejavnostih v življenju ljudi. Mednje sodijo bivanje, razmnoževanje in življenje v skupnosti, delo, rekreacija, izobraževanje, oskrba in udeležba v prometu. Avtorja obenem opažata, da se zaradi oziroma po mnogih sorodnih interesih in karakteristikah ljudje združujejo v skupine, ki preko in ob upoštevanju temeljnih eksistenčnih principov življenja, oblikujejo in ustvarjajo konkretno pokrajino. Ta, po mnogih, zaradi BOBEK-ovega teoretičnega prispevka, imenovana danajako-münchenska koncepcija socialne geografije se je dokončno uveljavila v geografiji in v deželah nemškega jezikovnega področja, ko je leta 1977 izšla knjiga, učbenik "Socialna geografija", čeprav deležen kritike (glej Wirth, Leng) je učbenik (Westermann, Braunschweig 1977) končno podal smiselna teoretična in metodološka načela socialne geografije in njenih empiričnih raziskav.

Jugoslovanska (predvsem slovenska in hrvatska) geografija je že mnogo poprej sodelovala z münchensko šolo socialne geografije. Zasluga za to gre osebnim poznavstvom (Klemešič, Crkvenič), a tudi številnim strokovnim izmenjavam (Vojvoda, Jeršič, Gosar) in kolokvijem s člani gospodarako-geografskega inštituta. Glavni koordinator teh akcij je bil nedvomno leta 1962 osnovan in pretežno v socialno geografsko smer usmerjen Inštitut za geografije Univerze.

Za geografsko proučevanje v okviru te inštitucije velja reči, da je nedvomno prispevalo k uveljavitvi funkcionalnosti geografskega proučevanja in spoznanja o procesoloških družbenih silnicah v slovenskem prostoru. Težišča dela je bilo usmerjeno v proučevanje

demografske problematike, ki pa je v nemajhni meri vplivala na konkretno preobrazbo pokrajin v Sloveniji in izven nje. Proučevani so bili naslednji problemi: socialnogeografska problematika zamejskih Slovencev in nacionalno mešanih ozemelj, dnevne migracije, zdomstva in izseljeništv; problematika centralnih naselij, socialnih problemov v mestih in vplivnih območij mest; socialnogeografska preobrazba turističnih pokrajin in gorskega planinsko-pašniškega sveta; funkcije oskrbe, a tudi dela; in nenazadnje vplive socialno-geografskega preslojevanja na razmere in strukture slovenskega podeželja...

Socialnogeografska koncepcija je torej dobila precej privržencev tudi v slovenski oziroma jugoslovanski geografiji. Dinamika procesov preobrazbe slovenske pokrajine v obdobju po drugi svetovni vojni in še posebej v zadnjih dveh desetletjih je postavljala nove zahteve po iskanju učinkovitih pristopov k raziskovanju procesov oziroma pokrajinske stvarnosti. Pri tem so nekateri namenili večji poudarek procesom, drugi pa prostorskim strukturam (Klemenčič V., Klemenčič M., Medved J., Pak M.). Sprejeta je bila kot nov način gledanja v geografiji in kot koncept pri obravnavanju specifičnih prostorskih problemov. Na drugi strani pa je starejša šola slovenskih geografov gledala na nagel prodor socialnogeografske koncepcije z nezaupanjem in jihočitala dezintegracijsko vlogo pri razvoju geografske znanosti (Ilešič S.).

Vedno je bilo zaznati skeptičnost stališč do uporabe socialnogeografskih metod v slovenskem prostoru: sledile so diskusije o vlogi tako zasnovane geografije v slovenski in jugoslovanski geografiji (Ilešič: Geographical Papers 1), kritičnih pripomb ni manjkalo na račun umestnosti uporabe tujihraziskovalnih metod v našem samoupravnem socialističnem sistemu (Vrišer, GV 1979) in pikrosti na račun pozitivistično naravnane socialno-geografskega zbiranja in opredeljevanja podatkov (Černe, Plut).

Podobno so bili deležni kritik in sarkastičnega opredeljevanja tudi socialni geografi v drugih okoljih, predvsem na nemškem jezikovanem področju. Vendar se je, predvsem v zadnjih letih, izkazalo ne le, da je socialni geografiji mesto v sistemu geografije, temveč da socialno-geografski način dela plemeniti mnoge spektre antropogeografije, demogeografije, ekonomske geografije, geografije proizvodnje, geografije naselij, urbane geografije, geografije turizma, geografije prometa itd. Celo več: socialno-geografske metode so izredno uporabne za opredeljevanje aktualnih problemov v prostoru zaradi česar se jih v nemajhni meri poslužujejo vsi, katerih poklic in delo sta vezana na razreševanje problemov, ki so konkretno povezani z izrabo prostora. V prostorskem urejanju in regionalnem planiranju so nepogrešljiv instrument. Vzroke za to najdemo v naslednjih dejstvih:

1. Socialna geografija proučuje namreč tri elemente v prostoru:
 - a) lego (strukturo lokacije ali součinkovanje ekonomskih, družbenih silnic, oziroma motivacij; opredeljuje funkcionirajoče okolje),
 - b) distance (karakteristične razdalje delovanja specifičnih ljudskih interesnih skupin; oziroma analizo relacij: čas - stroški - trud),
 - c) funkcijsko pogojenost (funkcije v smislu temeljnih eksistenčnih norm in izrazov; oziroma "združbe" po Maier-ju. 1982).

2. Socialna geografija logično sledi naslednjim interakcijam v prostoru:
 - a) zaznavi (perception),
 - b) ovrednotenju (evaluation),
 - c) odločanju (decision),
 - d) iskanju (search) inb
 - e) ravnanju v prostoru (behavior) po Ruppert-u, 1977.

3. Socialna geografija si je zadala naslednja delovna področja, ki jih mora osvetliti:

- a) opredeljevanje, raziskovanje in študije demografskih in kulturnih prostorov: s temami, ki obravnavajo predvsem proces združevanja, prilagajanja in segregacije. Obenem naj bi poleg statističnih socioekonomskih modelov uporabljala metodo analize pri opredeljevanju različnih socialnih in kulturnih skupin v okviru kulturno in družbeno različnih prostorskih strukturah (državah, sistemih...)
- b) opredeljevanje prostorskega ravnanja: s temami, ki opredeljujejo optimalno racionalno ravnanje, izpostavljajo modele možnega součinkovanja in reagiranja v prostoru in nenazadnje opredeljujejo ravnanje in reagiranje glede na ekonomski in ideološki hierarhični red.
- c) opredeljevanje in raziskovanje percepcije
- d) poučevanje, opredeljevanje in študije o prostorski ureditvi s temami, ki naj bodo blizu ekonomsko usmerjeni Regional Science; prevladovala naj bi analiza modelov in matematično-kvantitativna tehnika opredeljevanja procesov; opravljale naj bi se input - output analize ter izdelovali distančni in lokacijski modeli.
- e) proučevanje politike prostorskega urejanja s temami, ki bi se naj dotaknile prostorskega in obmestnega prostora (sanacije, obnavljanje); obenem pa zastavila vprašanja v smeri umestnosti koncentracije, ali disperzije človeštva (odpravljanje regionalnih nasprotij - disparitet).
- f) proučevanje inovacij in difuzije prostorskih procesov
 - opredeljevanje adaptacij
 - opredeljevanje odločujočih inovativnih ravnanj (sprejem idej, enačenje z objektom) po Bartelsu, 1982.

Slovenski "družbeni geografi", ki se uporabljali socialnogeografske metode pri geografskih predstavitevah regij ali problemov opažajo, da je njihovo delo v preteklosti zajelo obsežno število

vprašanj in problemov. Opažajo tudi, da ustrezne socialnogeografske metode niso našle nadgradnje v teoriji socialnogeografskega proučevanja; v teoriji, ki bi ustrezala naši družbeni ureditvi, kulturnemu prostoru in prirodnim razmeram na stičišču številnih evropskih regij.

Izhajajoč iz tega si zastavljajo naslednji delovni načrt, ki bi naj:

1. ovrednotil njihovo delo v preteklosti
2. zastavil in opredelil teoretična izhodišča za nadaljno delo
3. opredelil socialnogeografijo v okviru posameznih vej geografske stroke in
4. predstavil javnosti na izbranih primerih, socialnogeografsko podobo Slovenije in Slovencev.

Omenjeni delovni načrt je uresničljiv v več fazah. V prvi bi pregledali delo posameznikov, skupin in teamov in na podlagi dobljenega rezultata zastavili smernice, oziroma teoretična in metodološka izhodišča za nadaljno delo. V nadaljnjih fazah naj bi posamezniki opredelili lastno socialno-geografsko delo v okviru ožje in širše usmeritve, oziroma v odnosu do raziskav v tujini ter do geografije nasploh. Obenem bi ob primerih iz različnih regij Slovenije in zamejstva zastavili pero v smeri opredeljevanja območij, ki so doživele intenzivno transformacije in, ki so bile cilj našega socialno geografskega proučevanja.

Končno bi se bilo treba opredeliti tudi do terminologije v socialno geografskem raziskovanju. Kot prvo je pred nami razjasnjevanje pojma, oziroma opredelitev za "socialna" ali "družbeno" geografijo. Predvsem zato, ker je pri nas "družba" specifičen izraz, ki nosi v sebi ureditev, sistemski koncept itd., "socialen" pa jasneje opredeljuje nasprotja, ki v vsaki družbi nastopajo. Obenem pa si lahko na zadnji termin lažje "navezali" njegovo prostorotvorno inovacijsko, difuzno, ali degradacijsko vsebino.

BIBLIOGRAFIJA

1. BOBEK H.: Aufriss einer vergleichenden Soziogeographie, Mitt d. Geogr.Gesellschaft Wien 91, 1951
2. BOBEK H.: Über den Einbau der sozialgeographischen Betrachtungsweise in die Kulturgeographie, Dt.Geographentag Köln, Wiesbaden 1962.
3. BOBEK H.: Kann die Sozialgeographie in der Wirtschaftsgeographie aufgehen, Erdkunde 1962.
4. BOBEK H.: Die Innovation als agrargeograph. Regelercheinung, Arbeiten aus dem Geogr.Inst.d.Univers.des Saarlandes 6,1961.
5. ~~BOBEK H.~~ BUCHHOLZ, E.W.: Die Sozialplanung als eine Grundlage der Landesplanung, ein Beitrag zur Methodik, Raumforsch. u.Raumordnung 1954.
6. BULOW F.: Philosophie und Soziologie des Raumes, Raumforschung und Raumordnung 1953.
7. CHRISTALLER W.: Beiträge zu einer Geographie des Fremdenverkehrs, Erdkunde 1969.
8. COOLS R.H.: Die Entwicklung und der heutige Stand der Sozialgeographie in den Niederlanden, Erdkunde 1950.
9. FUCHS G.: Der Wandel zum anthropogeographischen Denken in der amerikanischen Geographie, Harburger Geogr.Schriften 1966.
10. GANSER K.: Sozialgeographische Gliederung der Stadt München aufgrund der Verhaltensweisen der Bevölkerung bei politischen Wahlen, Münchner Geograph, Hefte 28, Regensburg 1966.
11. GEIPEL R.: Struktur und Einheitsbewusstes in als Grundlagen geographische. Gliederung, Rhein-Mainische Forschungen 38,1952.
12. HAHN H.: Sozialgruppen als Forschungsgegenstand der Geographie, Erdkunde 1957.
13. HARTKE W.: Gedanken über die Bestimmung von Räumen gleichen sozialgeographischen Verhaltens, Erdkunde 1959.

14. HASSINGER H.: Geographie des Menschen, Handb.d.Geogr. Wissenschaft, izdal F.Klute, Potsdam 1933.
15. HORNBERGER Th.: Die Stellung der Sozialgeographie in der Landeskunde, Ber.z.dtch.Landeskunde 1955.
16. HUTTENLOCHER: Sozialgeographische Räume, Studium Generale 10, 1957.
17. KRAUS Th.: Geographie unter besonderer Berücksichtigung der Wirtschafts und Sozialgeographie, Aufgaben dtsh. Forschung Köln, Opladen 1957.
18. LICHTENBERGER E.: Der Strukturwandel der sozialwirtschaftlichen Siedlungstypen v Mittelkärnten, Geogr.Jahresber aus Osterreich 1957/8.
19. MAAS W.: Geographie und Soziologie, Braunschweig 1958.
20. MAAS W.: Probleme der Sozialgeographie, Berlin 1961.
21. OVERBECK H.: Die Entwicklung der Anthropogeographie seit der Jahrhundertwende und ihre Bedeutung für die geschichtliche Landesforschung, Blätter für deutsche Landesgeschichte, 91.Jg.,1954.
22. RUPPERT K.: Der Wandel der sozialgeographischen Struktur im Bilde der Landschaft. Die Erde 1955.
23. RUPPERT K.: Spalt, Münch-ner Geograph. Heftē,14,1958.
24. RUPPERT K.: Zum Standort der Sozialgeographie, Festschrift für W.Hartke, 1968 (dort auch weitere Aufsätze).
25. SCHÖLLER P.: Sozialgeographische Aspekte zum Stadt-Umland-Problem, Ber zur dtsh. Landeskunde 1959/60.
26. SCHÖLLER P.: Kulturräumforschung und Sozialgeographie, Festschrift für Franz Steinbach, Bonn 1960.
27. SCHWIND M.: Typisierung der Gemeinden nach ihrer sozialen Struktur als geographische Aufgabe, Ber.z.dtsh Landeskunde 1950.

28. STEINBERG H.G.: Methoden der Sozialgeographie und ihre Bedeutung für die Regionalplanung, Beiträge zur Raumplanung 2, Köln 1967.
29. STEINMETZ S.R.: Die Stellung der Soziographie in der Reihe der Sozialwissenschaften, Archiv für Rechts u. Wirtschaftsphilosophie 1913.
30. VOPPEL G.: Aktiv und Passivräume, Forschungen z.dtsch. Landeskunde 1961.
31. VRIES REILINGH H.D.: Soziographie in: Handbuch der empirischen Sozialforschung 1961.
32. VUUREN, L.van: Warum Sozialgeographie. ZS.Gesellsch für Erdkunde, Berlin 1941.
33. WINKLER E.: Sozialgeographie, Handbuch der Sozialwiss, 1954
34. WINKLER E.: Zur Systematik der Sozialgeographie Festschr. für W.Maas, Göttingen 1961.
35. WINKLER E.: Geographie als Sozialwissenschaft, Geogr. Helv. 1964.
36. WIRTH E.: Zur Sozialgeographie der Religionsgemeinschaften im Orient, Erdkunde 1965.
37. ABLER R., ADAMS J.S. und GOULD P.: Spatial Organization, The Geographer's View of the World, Englewood Cliffs 1971.
38. ARNDT P.: Die elektronische Datenverarbeitung in ihrem Wert für die sozialgeographische Analyse; Rhein-Main, Forsch, 77, 1974.
39. ATTESLANDER P.: (izdal), Soziologie und Raumplanung: Berlin, New York 1976.
40. BACKE B.: Zur Methodologie praktischer sozialwissenschaftlicher Geographie; v Ber.z. Raumforschg.und Raumplanung 1974.
41. BARROWS H.H.: Geography as Human Ecology; v: Annals of the Ass.of.Americ.Geographers 1923.

42. BARTELS D.: Zur wissenschaftstheoretischen Grundlegung einer Geographie des Menschen; Beiheft z.Geogr.Zschr.19,1968.
43. BARTELS D.: Sozialgeographische Fragestellungen in der Regionalforschung; v: Stadt-Region-Land, Schr.-Reihe d. Inst.f.Städtebauwesen d.TH Aachen, 7, 1969.
44. BARTELS D.:(izdal), Wirtschafts und Sozialgeographie; Neue Wiss. Bibl.Bd.35; Köln 1970.
45. BARTELS D.: Sozialgeographische Grundlektüre auf Englisch; v: Geogr.Zschr, 1974.
46. BLOTEVOGEL H. und HEINEBERG H.: Bibliographie zum Geographiestudium Teil 2, Kulturgeographie - Sozialgeographie, Raumplanung - Entwicklungsländerforschung, Statistische Quellen; Paderborn 1976.
47. BOBEK H.: Begriff und Aufgabe der Sozialgeographie; v: Anz d.Osterr.Akad.Wiss., Phil-Histor.Klasse,90, 1953.
48. BOBEK H.: Die Hauptstufen der Gesellschafts und Wirtschaftsentfaltung in geographischer Sicht; v: Die Erde, 1959.
49. BOBEK H.: Sozialgeographie. Neue Wege der Kultur und Bevölkerungsgeographie; v: Mitt.d.Dt.Ges.f.Bevölkerungswess, 24, 1961.
50. BOBEK H.: Ein Beitrag zur grossräumigen sozialgeographischen Forschung;v: Geographical Papers; Zagreb, 1970.
51. BOBEK H.: Zur Frage eines neuen Standorts der Geographie; v: Geogr.Rundsch, 1970.
52. BOBEK H.: Die Entwicklung der Geographie - Kontinuität oder Umbruch; v: Mitt.Osterr.Geogr.Ges.Wien,1972.
53. BOBEK H. und SCHMITHÜSEN J.: Die Landschaft im logtschen System der Geographie; v: Erdkunde, 1949.

54. BOOZENTA E.: Bemerkungen über Entwicklung und Probleme der Sozialökologie; v: Beitr.z.Raumforsch. - Schr.d.Osterr.Ges. z.Förd. v.Landesforsch.2, Wien 1964.
55. BUTTIMER A.: Some Contemporary Interpretations and Historical Precedents of Social Geography with Particular Emphasis on the French Contribution of the Field; Diss. Phil; Washington D.C.1964.
56. BUTTIMER A.: Reflexion sur la geographie sociale; v: Societe de Geographie de Liege, 3, 1967.
57. BUTTIMER A.: Social Geography; v: International Encyclopedia of the Social Sciences, 6; izdal: D.L.Sills, New York,1968.
58. BUTTIMER A.: Social geography - Some methodological considerations; v: Ann.Ass.Am.Geogr, 1974.
59. CHORLEY R. und HAGGETT P.: Models in Geography; London 1968.
60. CLARK C.: The Conditions of Economic Progress; London 1951.
61. CLAVAR P.: Essai sur L'Evolutkon de la Geographie Humaine; Cahiers de Geographie de Besancon, 12, 1964.
62. CLAVAL P.: L'espace en geographie humaine; v: Canad.Geogr., 1970.
63. DEMANGEON A.: Problems de Geographie humaine; Paris 1947.
64. DENEFFE P.: Die Sozialgeographie Fragen zur Methode; v: Zum Standort der Sozialgeographie; Münchner Stud.z. Soz.-u.Wirtschaftsgeogr. 4, 1968.
65. DOWNS R.M. und STEA D. (izdal), Image and Environment. Cognitive Mapping and Spatial Behaviour; Chicago 1978.
66. DÜRR H.: Empirische Untersuchungen zum Problem der sozialgeographischer Gruppe. Der aktionsräumliche Aspekt; v: Münchner Stud.z. Soz.-u.Wirtschaftsgeogr. 8, 1972.
67. DURKHEIM E.: Morphologie sociale; v: L'Annee Sociologique, Paris 1890.

68. EYLES J.D.: Social theory and social geography;
v: Progress in Geography 6, 1974.
69. FREIST R.: Sozialgeographische Gruppen und ihre Aktivitäts-
räume; Diss, München 1976.
70. FUCHS G.: Der Wandel zum anthropogeographischen Denken in
der amerikanischen Geographie. Strukturlinien der geogra-
phischen Wissenschaftstheorie dargestellt an den vorliegenden
wissenschaftlichen Veröffentlichungen 1900-1936;
v: Marburger Geogr.Schr. 32, 1966.
71. GEIPEL R.: Der Beitrag der Sozialgeographie zur regionalen
Brieungsforschung; v: Forsch- u. Sitzungsber d.Akad.F.
Raumforsch u.Landesplanung Hann,60, 1970.
72. GEORGE P.: Geographie sociale du monde; Paris 1964.
73. GEORGE P.: Sociologie et geographie, Paris 1966.
74. GERLING W.: Kritische Bemerkungen zur Sozialgeographie;
Würzburg 1965.
75. GERLING W.: Die Problematik der Sozialgeographie; Würzburg 1968.
76. GREIF F.: Aktuelle Probleme und Aufgaben im ländlichen Raum
Wien 1973.
77. HÄGERSTRAND T.: The propagation of innovation waves;
v: Lund Stud. in Geogr. Ser.B, 4, 1952.
78. HÄGERSTRAND T.: Innovation Diffusion as a Spatial Process;
Chicago 1967 (Original: Lund 1953).
79. HÄGERSTRAND T.: Aspekte der räumlichen Struktur von sozialen
Kommunikationsnetzen und der Informationsausbreitung;
v: Wirtschafts u. Sozialgeographie, izdal: D.Bartels,
Kölne 1970.
80. HAGGETT P.: Locational analysis in human geography;
London 1965.

81. HAGGETT P.: Einführung in die kultur - und sozialgeographische Regionalanalyse; Berlin 1973.
82. HAJDU J.G.: Toward a Definition of Post-war German Social Geography; v: Ann.Ass.Amer.Geogr.1968.
83. HAJDU J.G.: Reply to comments on German social geography; v: Ann.Ass.Amer.Geogr., 1969.
84. HAMELIN L.E.: Perception et Geographie. Le cas du nord; v: Canad.Geogr.,1974.
85. HARD G.: Die Geographie Einewissenschafts-theoretische Einführung; Berlin 1973.
86. HARTKE W.: Der Weg zur Sozialgeographie, Der wissenschaftliche Lebensweg von Prof.Dr.Hans Bobek (mit einer Bobek-Bibliographie); v: Mitt.Geogr.Ges.Wien, 105, 1963.
87. HARTKE W.: Die Grundprinzipien der sozialgeographischen Forschung; v: Geographical Papers; Zagreb 1970.
88. HAWLEY A.: Human Ecology: A theory of Community structure; New York 1950.
89. HAWLEY A.: Theorie und Forschung in der Sozialökologie; v: Handb.Empir.Sozialforschg, izdal: R.König, Bd.1; Stuttgart 1967.
90. HEINEMEYER W.P.: De sociale Geografie in de rij van de sociale wetenschappen; Ms.Meppel 1968.
91. HELMFRID St.: Zur Geographie einer mobilen Gesellschaft, Gedanken zur Entwicklung in Schweden; v: Geogr.Rdsch.1968.
92. HEROLD H.: Kriminalgeographie - Ermittlung und Untersuchung der Beziehungen zwischen Raum und Kriminalität; v: Grundlagen der Kriminalstatistik, 1968.
93. HESLINGA M.W.: Mensen milieu, een socialgeografische zienswijze; v: Geogr.Tijdschrift, 1971.

94. HOKE G.W.: The Study of Social Geographie; v: Geogr.Journal, 29, 1907.
95. HOMANS G.: Theorie der sozialen Gruppe; Köln 1960.
96. HOTTES K.H.: Sozialgeographie; v: WIG Bd.4, Braunschweig 1970.
97. ILEŠIĆ S.: Für eine komplexe Geographie des ländlichen Raumes und der ländlichen Agrargeographie, v: Zum Standort d.Sozialgeogr.München, Stud.z. Sozial - und Wirtschaftsgeogr.1968.
98. ILEŠIĆ S.: Die Stellung der Sozialgeographie im Gefüge der Geographischen Wissenschaft; v: Geogr.Papers, Zagreb 1970.
99. ISARD W.: Methods of Regional Analysis. An Introduction Regional Science: New York 1960.
100. ISNARD H.: L'espace du geographe; v: Annales de Geogr., 1975.
101. JASCHKE D.: Sozial und Siedlungsstruktur - Möglichkeiten und Grenzen ihrer Korrelation; v: Erdkunde, 1974.
102. KANT E.; GODLUND S., BEROSTEN K., und HÄGERSTRAND T.: Studies in Rural Urban Interrection; v: Stud.in Geogr. B3, 1951.
103. KILCHENMANN A.: Methods and Concepts in Quantitative and Theoretical Geography - an Encyclopedie Dictionary; Geographisches Institut der Universität Karlsruhe 1974.
104. KILCHENMANJ A., BRATZEL P., DEITERS J., GAEBE W., HÖLLJUBER D.: Umriss einer neuen Kultur - und Sozialgeographie anhand einer kommentierten Literaturiste, Manuskript, Geogr.Inst.II; Uni Karlsruhe 1975/76.
105. KLEMENČIČ V.: Sozialgeographische Probleme der Arbeiter-Bauern-Strukturen unter besonderer Berücksichtigung der Situation in Jugoslawien, v: Zum Standort d. Sozialgeogr.Münchner Stud. z.Soz.-u.Wirtschaftsgeogr.4, 1968.

106. KÖNIG R.: Soziale Gruppen; v: Geogr.Rdsch.1969.
107. KREBSBACH C.: Sozialindikatoren; v Umschau 1974.
108. LENG G.: Zur "Münchner" Konzeption der Sozialgeographie; v: Geogr.Zschr. 1973.
109. MAIER J.: Probleme und Methoden zur sozialgeographischen Charakterisierung und Typisierung von Freudenverkehrsgemeinden; v: Geogr.Papers, Zagreb 1970.
110. NEFF E.: Die axiomatischen Grundlagen der Geographie; v: Mitt.Geogr.Ges.DDR 1956.
111. OTROMBA E.: Soziale Räume; v: Geogr.Rdsch. 1969.
112. PAHRL R.E.: Trends in Social Geography; v: Frontiers in Geographical Teaching, izdal:v.R.J.Chorley und P. Haggett; London 1970.
113. RATZEL R.: Anthropogeographie; 2 Stuttgart 1909 (1.Aufl. 1882/1891).
114. REYNAUD D.: Images Geographiques Images de la Geographie. Presentation; v: Travaux de l'Inst. de Geogr.de Reims, 20, 1974.
115. ROCHEFORT R.: Geographie sociale et sciences humaines; v: Bulletin de l'Association des Geographes Francais, 314/315, 1963.
116. RUPPERT K.: Die gruppentypische Reaktionsweite. Gedanken zu einer sozialgeographischen Arbeitshypothese; v: Zum Standort der Sozialgeographie, izdal: Ruppert K., Münchner Stud.z. Soz.-u. Wirtschaftsgeogr.4, 1968.
117. RUPPERT K.: izdal: Zum Standort der Sozialgeographie. Wolfgang Hartke zum 60. Geburtstag; v: Münchner Studt. z.Soz.-u. Wirtschaftsgeogr.4, 1968.
118. RUPPERT K.: Die Bewährung des sozialgeographischen Konzeptes; v: Geogr.Papers; Zagreb 1970.

119. RUPPERT K.: Der Urbanisierungsprozess aus der Sicht der Sozialgeographie; v: Geographica Slovenica; Ljubljana, 1, 1971.
120. RUPPERT K.: (izdal) Geographische Aspekte der Freizeitwohnsitze; v: WGI - Ber. z. Regionalforsch, 11, 1973.
121. HUTTENLOCHER F.: Von der Fremdenverkehrsgeographie zur Geographie des Freizeitverhaltens; v: Der Geogrtg. Innsbruck 1975. Taggbr.u. wiss.Abh., Wiesbaden 1976.
122. HUTTENLOCHER F.: Der Zweitwohnsitz im Freizeitraum; in Informationen, 1971.
123. RUPPERT K. und SCHAFFER F.: Zur Konzeption der Sozialgeographie; v: Geogr.Rdsch, 1969.
124. RUPPERT K.: Sozialgeographie, v: Hdwb.d.Raumforsch u. Raumordn, Bd. 1, Hannover 1970.
125. RUPPERT K.: Zu G.Lengs Kritik an der Münchner Konzeption der Sozialgeographie; v: Geogr.Zschr. 1974.
126. RUPPERT K.: Sozialgeographische Aspekte urbanisierter Lebensformen; v: Abh.d.Akad.f.Raumforsch u. Landesplanung, 68, 1963.
127. SAARINEN T.F.: Perception of Environment; v: Ass.Amer. Geogr.Res.Papers, 5, 1969.
128. SCHAFFER F.: Untersuchungen zur sozialgeographischen Situation und regionaler Mobilität in neuen Grosswohngebieten am Beispiel Ulm-Eselberg; v: Münchn.Geogr.Hefte, 32, 1968.
129. SCHAFFER F.: Vorschlag zu einer Konzeption der Sozialgeographie; v: Protokoll des Lehrgangs 1395/68, Hess. Inst.f.Lehrerfortb. Ihringshausen/Kassel 1969 (abgedruckt in Engel J. (izdal) Von der Erdkunde zur raumwiss. Bildung, Bad Heilbrunn /Obb.1976/.

130. SCHÖLLER P.: Das Ende einer Politischen Geographie ohne sozialgeographische Bindung; Erdkunde, 1958.
131. SCHÖLLER P.: Leitbegriffe zur Charakterisierung von Sozialräumen; v: Zum Standort d. Sozialgeogr.izdal: K.Ruppert, Münchner Stud.z.Soz.-u-Wirtschaftsgeogr.4, 1968.
132. SCHREFFENBRUNNER H.: Methoden und Konzepte einer verhaltenswissenschaftlich orientierten Geographie; v: Erdkundeunterricht, 19, 1974.
133. SIMMEL G.: Der Raum und die räumlichen Ordnungen der Gesellschaft, v: Soziologie, Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung; Leipzig 1908.
134. SONNENFIELD J.: Geography, perception and the behavioral environment; v: Man, space and environment, izdal: English und Mayfield; Chicago 1972.
135. SORRE M.: La notion de genre de vie et sa valeur actuelle; v: Ann.de Geographie, 1948.
136. STEINBERG H.G.: Methoden der Sozialgeographie und ihre Bedeutung für die Regionalplanung; v: Beitr.z. Raumplanung, 2, Münster 1967.
137. THOMALE E. Sozialgeographie, Eine disziplingeschichtliche Untersuchung zur Entwicklung der Anthropogeographie; v: Marburger Geogr.Schr.53, 1972.
138. THOMALE E.: Geographische Verhaltensforschung; v: Marburger Geogr.Schr.61, 1974.
139. TROLL C.: Gedanken zur Systematik der Anthropogeographie; v: Zschr.Ges.f.Erdk.Berlin 1939.
140. VIDAL DE LA BLACHE P.: Les conditions géographiques des faits sociaux v: Ann.de Geographie, 1902.

141. VIDAL DE LA BLACHE P.: Les genres de vie dans la geographie humaines; v: Ann, de Geographie, 1911.
142. WAGNER H.G.: Der Kontaktbereich Sozialgeographie-
Historische Geographie als Erkenntnisfeld für eine
theoretische Kulturgeographie; v: Würzb.Geogr.Arb.37,
1972.
143. WEIGT E.: Wirtschafts - und Sozialgeographie; v: Zschr.
f.Wirtschaftsgeogr. 1957.
144. WEIGT E.: Die Geographie Braunschweig 1972.
145. WEIGT E.: ~~Die~~ Geographie im Umbruch; Wien 1975.
146. WIRTH E.(izdal), Wirtschaftsgeographie;Darmstadt, 1969.
147. WOLF K.: Funktionale Beziehungen in Verdichtungsräumen
und ihre Auswirkung auf die städtische innere Differenzierung;
v: Geogr.Slovenica; Igubljana 1970.
148. ZOLL R. und BINDER H.J.: Die soziale Gruppe, Grundformen
menschlichen Zusammenlebens; München 1968.
149. BOBEK H.1957: Gedenken über das logische System der
Geographie. Mitt.Geogr.Ges.Wien. 99 (1957) str.122-145.
150. FICHTINGER R. R. GEIPEL H.SCHRETTENBRUNNER 1974:
Studien zu einer Geographie der Wahrnehmung Stuttgart,
Der Erdkundeunterricht,19.
151. LENG G.1973: Zur "Münchener Konzeption der Sozialgeo-
graphie". Geograph.Z. 61 (1973), stran 121 - 134.
152. RHODE-JÜCHTERN T.1975: Geographie und Planung. Eine
Analyse des sozial - und politikwissenschaftlichen
Zusammenhanges. Marburg. Marburger Geogr.Str. 65.
153. WEBER B.1977: Sozialräumliche Entwicklung des Siegerlandes
seit der Mitte des 19.Jh; sozialgeographische Untersuchungen
unter besonderer Berücksichtigung der Veränderungen
sozialer Kommunikationsnetze (Heiratsverflechtungen).
Bonn. Arb.z.rhein.Landeskunde 43.

154. WIRTH E. 1977: Die deutsche Sozialgeographie in ihrer theoretischen Konzeption und in ihrem Verhältnis zu Soziologie und Geographie des Menschen Geogr. Zeitschr. (1977), str. 161 - 187.
155. BUCHHOLZ E.W.: Soziologische Bemerkungen zum Thema: "Die Ansprüche der modernen Industriegesellschaft an den Raum". V: Die Ansprüche der modernen Industriegesellschaft an den Raum, 2. Teil. Hannover 1972, S. 81-93 (Veröff. d. Akad. f. Raumf. u. Landespl. Forsch. - u. Sitzber. Bd. 74).
156. CLARK S.D.: The Suburban Society, Toronto 1966.
157. GEIPEL R.: Soziale Strukturen und Einheitsbewusstsein als Grundlage geographischer Gliederung. Frankfurt 1952. (Rhein Mainische Forschungen H. 38).
158. GRUBER F.: Sozialgeographie als Geographie menschlicher Gruppen. Zur Problematik des Gruppenbegriffes in der Geographie. Statsexamensarbeit TU München 1977.
159. HORTON F.E.: und D.R. REYNOLDS: Effects of Urban Spatial Structure on Individual Behavior. Econ. Geogr. 47, 1971, str. 36-48.
160. JAKLE J.A.S. BRUNN und C.C. ROSEMAN: Human Spatial Behavior. A Social Geography, Belmont/Calif. 1976.
161. KÖNIG R. (izdal) Handbuch der Empirischen Sozialforschung.
162. LEE T.R.: Psychology and Living Space, V: Downs, R.M. und D. Stea (izdal): Image and Environment. Cognitive Mapping and Spatial Behavior. Chicago 1973, str. 87-108.
163. PARSONS T. und E.A. SHILS (izdal): Towards a General Theory of Action. Theoretical Foundations for the Social Sciences. Harvard 1951.

164. PRED A.: Behavior and Location, Foundations for a Geographic and Dynamic Location Theory, Part I u. II. Lund Studies in Geography, Ser.B, 27, 1967 und 28, 1969.
165. RÜSCHEMEYER D.: Interaktion. **III**: BERNSDORF W. (izdal): Wörterbuch der Soziologie. 2 Aufl. Stuttgart 1959, str. 479 - 487.
166. SCHRETTENBRUNNER H.: Gastarbeiter, ein europäisches Problem aus de Sicht der Herkunftsländer und der Bundesrepublik Deutschland. 2. Aufl. Frankfurt 1976 (Themen zur Geographie und Gemeinschaftskunde, 1. Aufl. 1971).
167. WEBER M.: Methodologische Schriften. Studienausgabe. Mit einer Einführung besorgt von J. Winckelmann, Frankfurt 1968.
168. WOLFERT J.: The Decision Process in Spatial Context. Annals of the A.A.G. 54, 1964, str. 537-558.
169. WOLFERT J.: Behavioral Aspects of the Cesion to Migrate. Regional Science Assoc., Papers and Proceedings 15, 1969, str. 159 - 169.
170. ZAPP W. (izdal): Theorien des sozialen Wandels. 2. Aufl. Köln/Berlin 1970. (Neue Wissenschaftl. Bibliothek 31).
171. MAUKE M. 1970: Die Klassentheorie von Marx und Engels, (Frankfurt/M).
172. MOHS G.: 1967: "Geographie und technische Revolution"; v: Mohs G. (Hg.), Geographie und technische Revolution (Gotha-Leipzig), str. 7 - 27.
173. PAHL R.E. 1967: Trends in Social Geography, v: Chorley R.J., Haggett P. (Hg.) Frontiers in Geographical Teaching (London), str. 81 - 100.
174. PARTZSCH D. 1964: Zum Begriff der Funktionsgesellschaft, Mitt.d.Dt. Verbandes f. Wohnungswesen, Städtebau u. Raumplanung, H.4, str. 3-10.

175. TJADEN-STEINHAUER, M. TJADEN, K.H. 1970: "Zur Analyse der Sozialstruktur des deutschen Kapitalismus", Das Argument, 12 (Nr.61), str. 645 - 664.
176. WAGNER H.G. 1972: "Der Kontaktbereich Sozialgeographie - Historische Geographie als Erkenntnisfeld für eine Theoretische Kulturgeographie", v: Würzburger Geogr. Arbeiten, H.37, str. 29 - 52.
177. WIRTH E., 1969: "Zum Problem einer allgemeinen Kulturgeographie", Die Erde, 100, str. 155 - 193.
178. MAIER, RUPPERT, POESLER, SCHAFFER - prevod I. Crkvenčić: Socialna geografija, Zagreb 1981.
179. MAIER, RUPPERT, POESLER, SCHAFFER - original: Sozialgeographie, Seminarband, Westerman, Braunschweig 1977.